

FABINY TIBOR
HÍVŐ MEGÉRTÉS

HÍVŐ MEGÉRTÉS

Válogatott egyházi publicisztika

Teológiai reflexiók

Fabiny Tibor

Budapest
Hermeneutikai Kutatóközpont
2008

© Fabiny Tibor

Borítólap tervező: Murányi Zsuzsanna

Műszaki szerkesztő: Marjai Éva

Olvasószerkesztők: Tóth Sára és Arday-Janka Judit

Minden jog fenntartva.

ISBN: 978-963-87986-1-9

A könyv megrendelhető:

Hermeneutikai Kutatóközpont
1088 Budapest, Reviczky u. 4/a
Tel. 06-1-483-2935
E-mail: hermeneutika.btk@kre.hu

Előszó

Hívő megértés címet viseli az egyházi sajtóban az elmúlt években megjelent cikkeimnek itt olvasható gyűjteménye. A teológiában járatos olvasók számára talán első látásra Rudolf Bultmann *Glauben und Verstehen* (magyarul: *Hit és megértés*, 2007) címe ugrik be – a hasonlóság nem véletlen. De a különbség sem. Amíg a pietizmus hagyományából is érkező Bultmann ízig-vérig a modernitás zászlóvivője lett, addig a jelen sorok szerzője, Bultmann egykoron lelkes olvasója, inkább „posztliberálisnak”, tartja magát. Ez azt jelenti, hogy számára – Bultmannal ellentétben – a „hívő” és a „megértő” ember nem választható szét, a hit ugyanis gondolkodás és a gondolkodás is hit. Amíg Bultmann számára a hit a megértés tárgya, addig számomra az a megértés eszköze.

A bibliai kifejezés a gondolkodásra a *fronein*, ami beállítottságot, irányultságot is jelent. Nem véletlenül halljuk ezt a szót Jézustól, amikor megdorgálja Pétert: „nem az Isten szerint gondolkozol, hanem az emberek szerint” (Mt 16,23). A görög szó tehát azt jelenti: valamire gondolni, valamire figyelni, egzisztenciálisan felfogni, magévá tenni, sőt valamire törekedni. Mit jelent Isten szerint gondolkodni? Nyitottnak lenni! Saját hitünk és vallásosságunk ellenében is készen kell lennünk arra, hogy Isten valósága *más* mint a mi emberi elképzelésünk. A tanítványok *akkor* ezt még nem értették, mert életútjukat ekkor még nem „keresztelte” a kereszt!

Am a hit nemcsak felismerés, megismerési eszköz, hanem cselekedet, azaz követés is. Krisztusnak is mennie „kell” és nekem is, mint Péternek, mennem kell – őutána. Nem akkor tartozom őhozzá, ha nagy meglátásaim vannak róla, hanem akkor, ha „mozdulok” *abba az irányba, ahová ő is tart*. Életünk megoldandó feladata, hogy a Teremtőnk által nekünk tervezett *irányhoz* visszataláljunk.

A *fronein* kifejezés olvasható – meglepő módon – a Filippi-levél Krisztus-himnuszában is: „az az indulat legyen bennetek, ami Krisztus Jézusban is megvolt” (Fil 2,5). Az indulat, írja Jonathan Edwards, felülről jön, a Szentlélektől, s ha ő megérinti a szívemet, akkor „beindulok” (megértek), „elindulok” (a hit útján), „megindulok” (mások szenvedése láttán).

Aki a Bibliát felfedezi, annak hamarosan meg kell értenie, hogy a Szentírás nincs értelmező közösség, azaz egyház nélkül. Nem hiszek az egyház nélküli kereszténységben: bármilyen ütött-kopott, ráncos vagy akár korrupt is az egyház, ő mégiscsak az anyánk.

Az itt csokorban szedett cikkek a szélesebb közönségnek szólnak: több olyan is van közöttük, melyekről hosszabb tanulmányt vagy éppen könyvet is írtam. Nincs olyan kérdés véleményem szerint, amiről ne lehetne egyszerre kötetekben értekezni, s ugyanakkor mégis két szóban mindenki számára értelmesen beszélni.

Az alábbi cikkek többsége az *Evangélikus Élet* című hetilapban jelent meg, köszönet illeti a főszerkesztőt, hogy hozzájárult újraközlésükhöz. A kötet egysége úgy állt össze, hogy a cikkeket tematikailag csoportosítottam, így egy téma több nézőpontból is, de önálló egységekben nyer kifejtést. Emiatt egy gondolat több helyen is visszaköszön, ismétlődik. A cikkek egyenként, önállóan, de folyamatosan, egymás után is olvashatók.

Írásaim nemcsak intellektuális színezetű egyházi publicisztikát képviselnek, hanem hitem szerint egy jó értelemben vett provokatív drámaiságot is, hitünk drámájának mai leképezéseit. Kierkegaardtól tanultam, hogy a kereszténység lényege a radikalitás, hogy a Krisztus-hit mindig botrány, amit sohasem lehet, illetve szabad „megszokni”.

Ebbe a drámába hívom meg nézőnek, sőt aktív szereplőnek is a Tisztelt Olvasót!

Budakeszi, 2008 adventjén

I.

Hívó megértés

Ami változik és ami/Aki örök a Szentírásban

Verbum Dei Manet in Aeternum (VDMA), azaz Isten igéje megmarad örökké). „Meggzáradt a fű, elhullt a virág; de Istenünk beszéde mindörökre megmarad” (Ézs 40,8; 1Pét 1,24-25). Vannak körülöttünk mulandó és maradandó, változó és állandó dolgok. „Az ég és a föld elmúlnak, de az én beszédeim semmiképpen el nem múlnak” (Mt 24,35; Mk 13,31; Lk 21,33). „S a világ elmúlik, és annak kívánsága is; de aki az Isten akaratát cselekszi, megmarad örökké” (1Jn 2,17). Hisszük és valljuk, hogy Isten igéje szült minket újjá. Isten igéje nem romlandó, hanem romolhatatlan mag. Isten igéje örökkévaló. Ami a romolhatatlanból, az örökkévalóból születik, az romolhatatlan és örökkévaló. A keresztények a romolhatatlan magból: Krisztus halálából és feltámadásából élnek, és ezért lehet örök életük. Isten akaratja és parancsolata, hogy nekünk örök életünk legyen (Jn 12,50). Isten örökkévaló és romolhatatlan igéje ma is új életeket szül, és az újszülötteket pedig az ő romolhatatlan igéjével táplálja, hogy a hitben erősödjenek és növekedjenek.

De mi is ez a romolhatatlan ige? A Biblia? Annak mind a hatvanhat könyve? Minden egyes betűje? De hát az Ószövetségben természetes többnejűségről, rabszolgatartásról is olvastunk! A mai értelmünk számára felháborító és érthetetlen, hogy az aranyborjú készítése miatt Lévi fiainak háromezer atyafit, rokont és barátot kellett lekasabolni (2Móz 32,28). Máshol azt halljuk, hogy Isten parancsot ad a zsidóknak, hogy irtsák ki az idegen népeket. A Bírák könyvének egyes fejezetei a mai ember számára ijesztőnek tűnhetnek. Aztán mit szólnak a Babiloni fogságban élő zsidóság ún. „bosszú-zsoltáraihoz”? Aligha tudjuk ezt ma felszabadultan énekelni: „Boldog lesz, aki megragadja és sziklához csapkodja csecsemőidet!” (Zsolt 137,9)

Folytathatnánk a példák sorolását. Az elmúlt évszázadokban sok kísérlet történt e nehézség áthidalására. Voltak olyan

keresztények, akik az Ószövetség bosszúálló, haragvó Jehováját összeegyeztethetetlennek találták az Újszövetség szerető és bűnünket megbocsátó Atya képével. A második században Markion képviselte ezt a nézetet, ám az egyházatyák eretnekiségnek bélyegezték azt a törekvést, amely meg akarja bontani a Szentírás egységét. Luther arról beszélt, hogy a Szentírás olyan mint egy pólya, amely az élő Krisztust hordozza, s nekünk nem a pólyában, hanem az élő Krisztusban kell hinnünk.

Végeredményben a 20. századi teológia képviselői is ezt a gondolatot élesztették fel, amikor különbséget tettek az állandó üzenet (kerügma) és annak külső megjelenése (mítosz) között. Sokat vitatkoztak arról, hogy Isten igéje maga a Szentírás, vagy Isten igéjét a Szentírásban leheljük fel. Teológusok rámutattak arra is, Isten igéjének több formája van: az írott, a hirdetett és a testté lett ige. Isten kinyilatkoztatásának legmagasabb fokozata Jézus Krisztus, a testté lett ige. Az írott és a hirdetett ige is Őróla tanúskodik. Mi keresztények nem a Szentírásban, a betűben, a törvényben hiszünk, hanem az Atya, Fiú, Szentlélek Szentháromság Egy Istenben, akiről a Szentírásnak mind a hatvanhat könyve tanúskodik. Nekünk a Szentírás élő hangját, a *viva vox evangelii*-t kell meghallanunk. Karl Barth nevéhez fűződik az a megkülönböztetés, hogy Isten igéje esemény (Krisztus), tanú (Szentírás) és proklamáció (igehirdetés).

Az Újszövetségben is találunk olyan helyeket, amelyek zavarba hozhatnák bennünket, a 21. század elején élő keresztényeket. Pál apostol ezt írja Timótheusnak: „A tanítást nem engedem meg az asszonnak, sem, hogy a férfin uralkodjék, hanem legyen csendességben. Mert Ádám teremtett elsőnek, azután Éva. És Ádám nem csalattatott meg, hanem az asszony megcsalattatván bűnbe esett: Mindazonáltal megtartatik a gyermekszüléskor, ha megmaradnak a hitben és szeretetben és a szent életben mértékletességgel” (1Tim 2,12-15). Pál apostol itt mintha korának embereként szólna, s a korának gondolkodása a férfi felsőbbrendűségéről aligha felel meg a modern ember gon-

dolkodásának. A korszellem megváltozott, s a Biblia nem a régi korok szellemét akarja számunkra konzerválni. Pál apostol többször le is írja, hogy most „amit mondok nem az Úr szerint mondom” (2Kor 11,17). Számunkra nem az az örökké érvényes, amikor Pál apostol emberi hangját halljuk, hanem az, amikor általa, az ő hangján keresztül az Isten szól hozzánk. Ilyenkor személyisége, egyénisége feloldódik az isteni mondánivaló erejében. Az emberi hang ilyenkor áttetszővé válik. A Biblia nagy része ilyen prófétikus beszédmód, de azt nem állíthatjuk, hogy a Szentírás minden betűje egyformán ihletett. A töredékes emberi hordozza a romolhatatlan istenit.

Fontos látnunk, hogy a Szentírás nem törvénykönyv, aminek minden betűjének szó szerint kellene engedelmessé válnunk. A Szentírás különböző korokban, különféle emberek által íródott, s így magán hordozza annak a kornak a nyomait is, amelyikben keletkezett. A Szentírás a múlandó és tökéletlen emberi beszédbe öltözött isteni szó. Tetszett Istennek, hogy törekeny cserépedénybe rejtse az ő kincsét, az evangéliumot (2Kor 4,7). A Szentírás emberi szerzői magukon viselték saját koruk, társadalmuk és kultúrájuk gondolkodásmódját. A korszerű azonban elmúlik a korrallal. Ma olyan kultúrában élünk, amelyik a férfi és a nő társadalmi egyenlőségét, az egyenjűségét, a másik ember, a másik nép tiszteletét, az élet védelmét képviseli. A régi korok emberei más értékek és törvények jegyében rendezték be az életüket. A tegnapi, a ma és a holnap változik. Az idő, a kor (görögül: *aion*, latinul: *saeculum*) változik és elmúlik, de Isten beszéde, s leginkább az ő legbeszédesebb beszéde: Jézus Krisztus ugyanaz marad. Egy dán gondolkodó jegyezte fel, hogy az az ember, aki a korszellemmel köt házasságot, hamar özvegyen marad. Isten az állandó, változatlan igéje révén köt velünk szövetséget.

A Biblia értelmezését az örökérvényűsége és a történelmi sajátossága közötti feszültség teszi szükségsszerűvé. Nekünk a Szentíráson keresztül a régi korokból kell meghallani Isten igéjét, a Mester hangját. Isten értelmet adott nekünk, hogy

különbséget tudjunk tenni aközött, ami állandó és ami változó. Luther szerint éppen a megkülönböztetés képessége tesz bennünket teológusokká.

A Szentírás isteni és emberi oldalát sokszor hasonlították Krisztus kettős természetéhez. Az analógia kétségtelenül fennáll, de vigyáznunk kell, hogy az inkarnációt az inspirációval ne keverjük össze: amíg Jézus Krisztus valóságos Isten és valóságos ember, addig az Írás csak Írás marad, bármennyire is van annak isteni és emberi oldala. Lássuk először az isteni oldalt! Valljuk 2Pét 1,21 alapján, hogy „a Szent Lélektől indítatva szólottak az Istennek szent emberei” és 2Tim 3,16 alapján, hogy a „A teljes írás Istentől ihletett és hasznos a tanításra, a feddésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre”. Ezzel nem egy mechanikus ihletettséget, még csak nem is egy merev „teljes” (plenáris) inspiráció elvet vallunk, hiszen az eredeti textus gazdagsága többféle egzegézist (magyarázatot) is megenged.

A Szentlélek munkáját nemcsak a Szentírás létrejöttében, hanem annak megértésében és olvasásában is kell tapasztal-nunk. A reformátorok hangsúlyozták, hogy amiképpen az emberi szerzőkön keresztül a Szentlélek „írja” az Írást, ugyanúgy az emberi olvasókon keresztül is a Szentlélek „olvassa” az Írást. Nagy Szent Gergely mondta, hogy „Az isteni szavak az olvasókkal együtt nőnek”. Ahol valóban jelen van Isten Lelke, ott megnyílik a Biblia, megelevenedik a betű, és igévé, újra Isten beszédévé válik.

A Szentlélek által megvilágosított értelmünk segítségével beláthatjuk, hogy a Bibliának nem minden egyes szava Isten igéje. Isten igéje kétezer éven keresztül már akkor is szólt, amikor még nem volt Biblia. Isten beszéde megelőzi annak írásba foglalását, s az írás csak átmeneti állapot: a Szentírás szavai nem akarnak az Írásba bezárva maradni, hanem azt igénylik, hogy hirdessék őket, hogy ismét igévé váljanak.

A bibliai szó a Szentlélek megelevenítő munkája következtében válik igévé, bibliai kifejezéssel a „Lélek kardjává”. A

Szentlélek azonban a bibliai szavakat nem mechanikusan és automatikusan teszi kardjává. A Szentírást a krisztushit fényében olvassuk, s azok a mondatok, amelyek ellentmondanak a szeretet elvének vagy a Jézus-történetnek, nem válnak a Lélek kardjává. A 137. zsoltár 9. versét ezért nem választjuk igehirdetési alapigének. Vannak olyan szövegrészek, amelyek a történelemben nem megtéréshez illő, hanem mérges, antiszemita gyümölcsöt teremtek. Ilyen például Mt 27, 25: „Az ő vére mirajtunk és magzatainkon”. Ez sem válhat a Lélek kardjává.

Bármennyire is tiszteljük és szeretjük a Szentírást, vigyáznunk kell, hogy annak betűi ne váljanak külső törvénnyé számunkra. A törvény betöltése a szeretet. A bibliai szöveg központi üzenete az evangélium és nem a törvény. Ha a törvény és az evangélium közötti feszültséget elveszítjük, akkor a törvényt és az evangéliumot is elveszítjük.

Vigyázzunk, hogy hitünk centruma ne tolódjon el: ne a Bibliában, hanem az Atya, Fiú, Szentlélek Istenben higgyünk! A „Biblia-hit” („papirospápa”) bálványimádás! Néhány évtizeddel ezelőtt egy, a Bibliát nagyon szerető és ismerő, ám véleményem szerint a „Biblia-vallás” csapdáját elkerülni képtelen testvérrel folytatott vitámban egy – hitem szerint – akkor felülről kapott gondolat segített számomra megvilágítani a lényegét: *„Isten beszéde nem azért igaz és szent, mert meg van írva, hanem azért van megírva, mert igaz és szent!”* Óriási a különbség! Ha ezt belátjuk, akkor elkerüljük az Írás-hit veszélyét, s nem csinálunk merev, fenyegető törvényt az evangéliumból.

A Szentírás betűje akkor válik a Lélek kardjává, ha a meghalljuk Isten hangját. A hit hallásból van, s ahhoz, hogy „hitből hitbe” halljunk, közösségre van szükség. Fontos, hogy az Isten igéje teremti a közösséget és nem a közösség az Isten igéjét. Az egyház Isten igéje hirdetésének az eredménye, ám az is igaz, hogy azért hirdetik Isten igéje, mert van egyház. Amint a Szentháromság Istenben és nem a Szentírásban hiszünk, úgy az Apostoli Hitvallás értelmében „hiszük az anyaszentegyházat és a Szentek közösségét”, de nem az egyházban hiszünk. Egy ame-

rikai hívő bibliakutató tudósok által megfogalmazott kiáltványban („Kilenc tézis a Szentírás értelmezéséről”) ezt olvassuk a hívő-konfesszionális bibliaolvasás tézisei között: „Az Írás értelmezése egyházi tevékenység, melynek célja, hogy részesévé váljunk a szövegben kifejeződő valóságnak, azaz térdünket meghajtva imádjuk a Jézus Krisztusban kinyilatkoztatott Istent. Az Íráson keresztül kapja az egyház az Isten országa áttörésének jó hírét, ő pedig hirdeti a megbékélés üzenetét. Az Írás olyan, mint egy partitúra: meg kell szólaltatni, vagy el kell énekelni ahhoz, hogy megértsük; ennél fogva az egyház imádkozó, szolgáló és hűségesen tanúskodó közösségekben kel életre és értelmezi az Írást.”

A Lélek kelti életre a betűt. Ő szólaltja meg a partitúrát. Ami csupán a kor gondolkodásához, kultúrájához, emberi szokásaihoz kötött, az számunkra megmaradhat az idegenségben, a Lélek azt nem teszi számunkra jelenvalóvá. Ám arra még sincs felhatalmazásunk, hogy a számunkra idegen szakaszokat egyszerűen „kivágjuk” a Szentírásból. A maga idejében megvolt az értelme annak, hogy mi miért került be a szent szövegek gyűjteményébe, a kánonba. Az egyes, számunkra talán idegen szakaszoknak ezért van helye a kánonban. Ezáltal is világossá válik, hogy Isten beszéde a tökéletlen, korlátolt és bűnös emberi beszédbe öltözött. Az állandó a változón keresztül mutatja meg önmagát, az örökkévaló az ideigvalóban jelenik meg.

Úgy szoktunk fogalmazni, hogy hitünk zsinórmértéke a Biblia. Ám ha a Biblia Krisztusról szól, ha a Szentírás fő mondanivalója az evangélium, akkor helyesebb úgy fogalmaznunk, hogy nem egyszerűen az Írás, hanem Krisztus a zsinórmérték, a normák normája. Ő az állandó, önála „nincs változás, vagy változásnak árnyéka” (Jak 1,17), mert „Jézus Krisztus tegnap és ma és örökké ugyanaz” (Zsid 13,8).

Megjelent: *Kis Tükör* (Kolozsvár), 2006/június, 3-5

Értsed is azt, amit olvasol!

Herényi István és Pintér Károly párbeszédét nagy figyelemmel és érdeklődéssel olvastam (*Evangelikus Élet* 2008/41. illetve 43.), és most olvasom újra, hiszen a keresztény hit szempontjából életbevágóan fontos kérdéstről van szó: a Biblia olvasásáról. Isten igéje a lélek tápláléka, tehát lelki életünk fennmaradása érdekében ugyanolyan elengedhetetlen, mint „bőrzacs-kónknak” a testi táplálkozás. Isten szomjúságot és éhséget oltott belénk az ő „hangja”, a beszéde iránt. Augustinus teszi fel a költői kérdést, hogy vajon miért vannak egyszerre világos és homályos helyek a Szentírásban? Azt feleli, hogy a gondviselő és minket szerető Isten tudatosan rendezte így a dolgokat: a világos helyek azért vannak, hogy éhséget csillapítsanak, ám mindig maradnak homályos helyek azért, hogy a csömörtől óvjanak.

Herényi István végső konklúziójával teljesen egyetértek: a Biblia évében nem elég a Bibliát széles e hazában fanfárok-kal ünnepelni, hiszen a Biblia népszerűsítése felelősséget is jelent, a Biblia használatát is tanítani kell. Az is igaz, hogy „veszélyes könyv” lehet, ha rosszul, babonásan olvassuk azt. De kérdezem: van-e valami, amivel nem lehet visszaélni? Ha az orvosságot túlادagolom, mérég lesz belőle.

Volt egy korszakom, amikor az *Útmutató*ról én is úgy vélekedtem, mint Herényi István. Még nála is sokkal radikálisabban kárhoztattam a Biblia e mechanikusnak, kényelmesnek, kegyesnek tűnő olvasási módszerét: miért pont ez a „napi ige”? Mennyire veszélyes, ha azt az egy mondatot kiragadjuk a szövegkörnyezetéből, hiszen a kontextus ismerete éppen e kiemelt igét árnyalhatja vagy világíthatja meg.

Nem állítom, hogy ezek a fenntartásaim teljes mértékben érvényüket veszítették volna. Jó tíz-tizenöt éve azonban igen szeretem az *Útmutató* szerint is olvasni a Bibliát. Miért? Mert a Biblia olvasása közösségi cselekmény. Nem magányos Ro-

binsonként olvasom a Szentírást, hanem minden nap ugyanazon a szakaszon (is) elmélkedik az evangélikusok közössége a határainkon innen és túl. És ez jó dolog.

Persze ez nem zárja ki az egyéni bibliaolvasás különféle lehetőségeit. Én például a *Bibleworks 6* programot nagyon hasznosnak tartom, hiszen egy pillanat alatt elém varázsolja az éppen olvasott igeszakasz eredetijét és számtalan fordítását. A Biblia olvasása nemcsak „evés”, hanem „élvezet” is – ezt is Augustinus írja: élvezzük az Istent és az ő beszédét!

Jó sorsom többször is úgy hozta, hogy huzamosabb ideig tartózkodhattam külföldön, s ott reggelenként Isten igéjére is több időm volt, mint az itthoni rohanásban. A reggeli testi táplálkozás után rendszeresen minimum egy órát fordítottam a lelki táplálkozásra. Az *Útmutató* igéi szerint elmélkedtem „napról napra”. Le is írtam gondolataimat, sőt másokkal is megosztottam őket.

Egyetértek Pintér Károllyal, aki úgy látja, hogy Herényi István a „megértést” egyoldalúan intellektuális szempontból fogja fel, s ezért javasolja, hogy tulajdonképpen csak magyarázatos Bibliát kellene a hívek kezébe adni. Forgatom én a magyarázatos Bibliákat is: a stuttgarti Biblia magyar kiadását, vagy a „Magyarázatos Károli”-t is. Az ott talált információk hasznosak is, de csak a fejemhez szólnak. A Biblia szerinti „megértés” pedig holisztikus dolog: abban benne van a fejem, a szívem, az akaratom. Mária is a „szívében forgatta” a hallottakat.

Itt is tanulhatnánk ma Luthertől, aki sajnos nem nagyon népszerű mai egyházunkban. Ő nemcsak azt tudta, hogy a Bibliát közösségben kell olvasni, hanem azt is, hogy a Szentírás tanulmányozásához három dolog elengedhetetlen: *oratio, tentatio, meditatio*, azaz az imádság, az igével való benső tusakodás és a meditáció. Mindez a Szentlélek segítségével. Mert a Szentlélek nélkül nem érthetjük meg a „lelki embernek szóló” dolgokat, s csak „testi emberek” maradunk (1Kor 2). Ha valamiképpen a Szentlélek ihlette a szent könyvek (igen:

„szent könyvek”, nem történeti dokumentumok!) szerzőit, akkor, mondja Luther, a bennem lévő Szentlélek „olvassa” az írásokat. A Szentlélek segíti a benső megértést, s nem a tudományos apparátus. Ezzel nem állítom, hogy a tudományos apparátus és a tudósok tiszteletet parancsoló munkája fölösleges, csak azt mondom, hogy az ő „tudásuk” nem vezet el a benső megértéshez a Lélek segítségével.

A 18. században az evangélikus Szeniczai Bárány György által készített Újszövetség-fordításban nemcsak hasznos térképeket és történeti magyarázatokat kapott az olvasó, hanem minden szakasz után a fordító „haszonra-fordítás” címen az olvasó számára elmondta, hogy mi az éppen olvasott szakasz lelki haszna. Na, hát ez hiányzik ma a bibliaolvasási kultúránkból! Ilyen jellegű segítségerekre van elsősorban szükség, nemcsak egyoldalúan a tárgyi ismeretek gazdagítására, hiszen az ismeret, tudjuk, felfuvalkodottá tesz, a szeretet viszont épít.

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2008. november 23.

Vissza a Bibliát az egyháznak és a teológiának! (A teológiai egzegézés új programja)

A változó paradigmák

Harc és küzdelem folyik a Bibliáért! S harc és küzdelem közepette egy új bibliaértelmezési szemlélet (paradigma) van kialakulóban. A középkorban és a kora újkorban eleinte a filozófiára, majd a Szentírára épülő (*sola Scriptura*) dogmatika volt az elfogadott rendezőelv, hiszen a Szentírás értelmezését egy dogmatikai elvnek rendelték alá. Bár a reformáció szakított a filozófiával, a *sola Scriptura* elv is lényegileg még dogmatikai elv volt, hiszen Luther is a hit általi megigazulás lencséjén keresztül (*sola fide*), krisztológiaiilag olvasta a Szentírást.

Az első nagy paradigmaváltás a 18. században a protestantizmuson belül következett be, amikor az egzegézés tudományát a történelemtudománynak rendelték alá. A biblikus tudomány – úgymond – megszabadult a dogmatikus gondolkodás bilincseitől, s a „tudományos” kutatás immár nem azt kereste, aminek a szövegben „lennie kell”, hanem ami „valóban ott van”. A katolicizmus hosszú ideig ellenállt a történetkritikának, ám egy 1943-as pápai enciklika szabad utat biztosított a katolikus teológusoknak is a történeti egzegézés gyakorlására.

Időközben azonban fejlődött a tudomány, különösen is a szövegtudomány, a hermeneutika, a szemiotika, az irodalomelmélet, s a 20. század közepére megjelent egy újabb paradigma: az irodalomtudomány, mely a szövegeket nem „átlátszó üveglaknak” tekinti, amelyek mögött megismerhetnénk az egyedüli hiteles, történeti valóságot. A kritikus gondolkodást felváltotta a posztkritikus, a modern gondolkodást a posztmodern. A nyelvi-irodalmi paradigma segítségével a történetkritika által szétszedett („dezintegrált”) Szentírást ismét össze

lehetett tenni, rámutattak, hogy a bibliai szöveg, különösen is az elbeszélés (narratíva) nem „tükrözi”, hanem „teremti” a valóságot, s a bibliai narratíva és képalkotás teremti meg a keresztény Szentírás benső egységét (Northrop Frye: *Kettős tükör*).

A posztmodern szemlélet azonban hamarosan „önálló életre kelt”, s divattá váltak az ideologikus olvasatok, a szociologizmus, a feminizmus, azok az irányzatok, amelyek a szövegben saját ideológiájuk tükörképét kívánták látni, mondván „nincs egyértelmű jelentése a szövegnek, mindenki maga választja meg, hogy neki mit jelent a szöveg”.

Ezzel szemben olyan kísérletek is megjelentek, amelyek a történeti kutatáshoz mint a tudományos kutatás egyedüli biztos alapjához kívántak visszatérni. Egy finn kutató szerint az egyházak válaszában állnak, hogy továbbra is a „konfesszionális hagyományok őrei” maradnak-e és „normatív útmutatást” akarnak-e kiperéslni a szent szövegekből, vagy inkább – s szerinte ez a követendő út – minden szenvedély nélkül (történetileg) akarják megérteni a kora-kereszténység dokumentumait, mondván a „hit alapján álló megközelítések” („faith-based study”) nem eléggé tudományosak. A tudományos konferenciákon is egyre inkább „teológiátlanítani” kívánták a megközelítéseket.

Megértés a hit szemén keresztül, a hívők közösségében

Ez tehát napjaink tényállása külföldön és idehaza egyaránt. Ugyanakkor a Biblia modern és posztmodern „kisajátításával” (egyések szerint „fogságával”) szemben napjainkban jelentkezik egy egészen új paradigma, amelyet „a Szentírás teológiai értelmezésének” neveznek. Ez egy alapvetően egyházi és teológiai nézőpont, amely meghirdeti a „Vissza a Bibliát az egyháznak!” alapelvet, hiszen a „keresztény Bibliáról”, az Ó- és az Újszövetség egységéről az egyházon kívül nincs értelme beszélni (Robert Jenson). A *Lelkipásztor* 2008. áprilisi számá-

ban (137–139. o.) megjelent „Kilenc tézis a Szentírás értelmezéséről” is e teológiai szemléletváltást tükrözi!

Az elmúlt néhány évben (2000 óta!), a nemzetközi biblikus konferenciákon (Society of Biblical Literature) új szekciók alakultak, új kézikönyvek és új folyóiratok születtek a teológiai egzegézis elvi és gyakorlati kérdéseiről. Richard B. Hays az amerikai duke-i egyetem professzora a teológiai egzegézisről szóló új folyóirat (*Journal of the Theological Interpretation of Scripture*) programadó cikkében így definiálja a teológiai egzegézist: a teológiai egzegézis egy összetett, többoldalú gyakorlat, ami a Szentírást a hit szemén keresztül közelíti meg, és a hit közösségében igyekszik azt megérteni. A professzor az alábbi szempontokat emeli ki:

- 1) A teológiai egzegézis az egyháznak a gyakorlata és az egyház számára szolgáló gyakorlat. Azért tiszteljük meg figyelmünkkel a bibliai szövegeket az egyház hagyományában, mert az eseményekről mással fel nem cserélhető tanúbizonyosságot tettek, amelyekben Isten a mi üdvösségünkért cselekedett. A Biblia ezért „szent” Írás, s nemcsak régi szövegek gyűjteménye, amelyek csak történelmi szempontból érdekesek. A Bibliát tényleg úgy kell olvasni, hogy az normatív legyen a közösség számára.
- 2) A teológiai egzegézis az értelmező önmagára vonatkozó beszédmódja. Tudatában van annak, hogy mi vagyunk a megszólítottak, s az Isten igéje, amely a szövegben megszólal, igényt tart ránk! Ezért az egzegézis bevon bennünket a szövegbe, és választ kér tőlünk! Mint önmagára vonatkozó konfesszionális cselekedet, sokszor az istentisztelettel is összefonódik.
- 3) Ugyanakkor a történelmi kutatás is hozzátartozik a teológiai egzegézishez, bár mindennek alapvetően teológiai alapjai vannak.
- 4) A teológiai egzegézis figyel az egyéni szentírásbeli tanúságtétel irodalmi teljességére. Ez az elmúlt ötven év egyik fontos felismerése. Tehát a Bibliát nem egymástól függet-

len teológiai hangütések antológiájának, de nem is egy differenciálatlan szimpla történetként kell olvasni. Még az egyház liturgiáján keresztül sem lehet megragadni a lényegét. A Biblia valójában különféle hangok kórusát tartalmazza, mindegyik rész integritása fontos a Szentírás „polifón” előadásában. Ez különösen is igaz az evangéliumokra, amelyek koherens narratívaként szólítanak meg bennünket.

- 5) A teológiai egzegézis sohasem elégedhet meg az bibliai szerzők egyéni teológiai perspektívájával, hanem mindig megpróbál eljutni egy kanonikus koherencia szintéziséhez. Ez persze nem jelentheti azt, hogy mindent egy egyszerű tanításbeli normához kellene igazítanunk, mint az a *sola fide* megigazulástan esetében történt. Azt azonban jelenti, hogy a bibliai egzegétának a nagy összefüggő képet kell keresnie, azt, hogy az éppen elemzett textus miképpen illeszkedik Isten megváltó cselekedetének nagyobb bibliai képébe.
- 6) A teológiai egzegézis nem a szövegek mögötti hipotetikus történeti valóságra fókuszál, de a szövegek jelentését nem is csupán zárt irodalmi alkotásként olvassa, hanem a szövegre elsősorban úgy tekint mint tanúságtételekre. Ez azt jelenti, hogy ott kell állnunk, ahol a tanúságtévők állnak, s abba az irányba kell nézünk, amelybe ők mutatnak. Így megtanulunk úgy látni, ahogy ők láttak: a hit szemén keresztül. Ha tanúságtételként olvassuk a Szentírást, akkor állandóan előttünk van, hogy a Biblia elsősorban Istenről szól, nem emberi vágyakról vagy hatalmi harcokról.
- 7) A teológiai egzegézis nyelve alapvetően „intratextuális”: „Az intratextuális teológia a valóságot a Szentírás keretén belül értelmezi, ahelyett, hogy Szentíráson kívüli kategóriákra akarná lefordítani. A szöveg szippantja magába a világot és nem a világ a szöveget.” (George Lindbeck) Az intratextuális teológiai értelmezésben közel maradunk az első tanúságtévők nyelvéhez, s nem kívánjuk lefordítani

azokat az absztrakció vagy a személyes tapasztalat szintjére, hiszen a szövegek többek, mint emberi vallási tapasztalatok kifejeződései. Ez a „fordítási projekt” volt a bultmanni teológia szíve csücske, s bármennyire is tiszteltreméltó volt a szándék, teológiailag hosszú távon gyümölcstelennek bizonyult.

- 8) A teológiai egzegézis amennyiben közel marad az újszövetségi tanúságtevők nyelvéhez és koncepcióikhoz, belevonódik a Biblia komplex „intertextualitásának” hálójába. Az Újszövetség állandóan idézi az Ószövetséget, utalásokat tartalmaz, s Izrael történetének és a Jézus történetnek a narratív kontinuitását hangsúlyozza, s a két szövetség közötti tipológiai összefüggéseket is meglátja.
- 9) A teológiai egzegézis elkötelezetten a bibliai szövegek többértelműségét hangsúlyozza. Ha az ószövetségi szövegeket a Jézus történetre vonatkoztatjuk, akkor azok újabb jelentést nyernek, s újabb, váratlan rezonanciákra lehetünk figyelmesek, amennyiben az eredeti szerzők és az olvasók szándékán túli előképek feltárulnak előttünk. Az Újszövetség Jézus-történetei is a régi ígéretek beteljesülései. A szövegek jelentése tehát sokrétű, amelyeket a Szentlélek tár fel a hűséges és türelmes olvasóknak.
- 10) Akkor tanulhatjuk meg a szövegeket a hit szemén keresztül olvasni, ha belátjuk, hogy az egyházi hagyomány képez ki erre bennünket. A teológiai egzegézis egy ősi és egy élő dialógus része. Helytelen, ha a bibliai szövegekre úgy tekintünk, hogy mi vagyunk azok első olvasói, vagy helyes értelmezői. Sokat tanulhatunk azok bölcsességéből, akik előttünk jártak. S ezért a teológiai egzegézis hermeneutikai segítséget és nem akadályt lát az egyház tanítói hagyományaiban.
- 11) A teológiai egzegézis nem egyszerűen megismétli a régi értelmezéseket, hanem a hagyományos olvasatok példái alapján friss olvasatokat, a szöveg értelmének új előadásait („performanciáit”) adja, s rámutat arra, hogy a Szentlélek

a régi szövegeken s azok hívó olvasatain keresztül miképpen szól a mának. A Szentlélek által irányított képzelőerő olyan képzelőerő, amelyet megtérít az ige.

- 12) A Szentlélek szerepének elismerése. Nem mi beszélünk a teológiai egzegézés során, hanem Isten dolgozik a szövegeken keresztül, hogy újjá formáljon bennünket. „Alkalmazkodj teljesen a szöveghez, s a szöveg is majd teljesen alkalmazkodni fog hozzád.” Ha elismerjük, hogy az ige kétélű éles kard (Zsid 4,12), akkor valóban várhatjuk, hogy átalakulunk az olvasás során. A teológiai egzegézisnek imádsággal és alázattal kell kezdődnie.

Forrás: „Teológiai egzegézés – olvasás a hit szemével” („Reading the Bible with the Eyes of Faith”), in: Richard B. Hays, *Journal of Theological Interpretation*, Vol. I, No. 1, Spring 2007, 5-21

Megjelent: *Hid. Evangélikus magazin*, 2008/IV. 30-31

Az amerikai vallástudomány Mekkájában

Több mint tizenegyezer résztvevővel rendezték meg 2006. november 17. és 21. között a washingtoni kongresszusi központban az amerikai vallástudományi akadémiának (American Academy of Religion) és a bibliakutatók társulatának (Society of Biblical Literature) hatalmas konferenciáját, amelyen napi több száz párhuzamos szekcióban minden kutató és érdeklődő megtalálhatta a számára fontos témát. A Washington Convention Center épületét naponta több mint tizenegyezer szakember töltötte meg. Az ország minden égtájáról, a keleti és a nyugati partról egyaránt érkező kutatók és professzorok úgy hömpölyögték négy napon át a környező utcákról a konferencia helyszíne felé, mint a Mekkába zarándokló muzulmánok.

Az Amerikai Egyesült Államok hatalmas ország. A vallás itt sokkal meghatározóbb jelenség az emberek életében, mint Európában. Amerikában minden létező vallás fellelhető; az utcákon a különféle templomok a kereszténységnek minden „színáryalátát” kínálják. Ahol a vallást szabadon gyakorolhatják, ott tudományos szinten is sokan foglalkoznak vallási kérdésekkel. Minden egyháznak, felekezetnek, szektának saját teológiai főiskolája vagy egyeteme van, s a vallással kapcsolatos tudnivalókat az egyetemek vallástudományi tanszékein is tanítják.

A résztvevők nagy többsége valamelyik keresztény felekezethez tartozott, de az előadók és a hallgatóság között szép számmal voltak zsidó, muzulmán és Krisna-követő szakemberek is. A konferencia a tudományos kutatás szabadsága nevében nemcsak megengedte, hanem üdvözölte is, hogy az egyébként egymással versengő felekezetek és az egymással szöges ellentétben álló nézeteket képviselő irányzatok képviselői itt mind békésen megférjenek egymás mellett. A tudományos egybegyülekezés e fórumán nem okozhatott botrányt az új irányzatok zászlóbontása. Talán csak a kelet-európai vendég számára volt

meghökkenítő, hogy milyen sok szekcióban foglalkoztak az ún. homoszexuális („meleg”, illetve „leszbikus”) bibliatudománnyal a kimeríthetetlen hagyományos tudományterületek és módszerek mellett.

A konferencia egyik főnyomja a többnapos könyvvásár volt. Körülbelül akkora területen, mint amennyit a sátrak elfoglalnak a júniusi könyvhéten a Vörösmarty téren, itt csak teológiai és biblikus könyveket lehetett vásárolni, a kiadóktól sokszor kedvezményes áron. Külön paneleket szerveztek neves szerzők újonnan megjelent könyveiről. Nagy érdeklődés övezte például a rendkívül termékeny és sokat vitatott bibliatudós N. T. Wrightnak, Durham püspökének a gonoszról megjelent könyvét, amelyben egyaránt bírálja Anglia miniszterelnökének és az Egyesült Államok elnökének az iraki háború kapcsán tett kijelentéseit.

A konferencia számos szekciója kapcsolódott szorosan saját kutatásaimhoz. November 17-én az egyik „előkonferencia” egy teljes napon át azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy a posztkommunista államokban miképpen zajlik a vallások és az egyházak közötti megbékélés, s hogy Amerika segíthet-e a megbékélés folyamatában. Az ülészakot Paul Mojzes, a *Religion in Eastern Europe* című lap szerkesztője szervezte. Neves kelet-európai és Kelet-Európában is élt amerikai szakemberek szólaltak fel. Engem arra kértek, hogy ismertessem a magyarországi helyzetet. Egyebek között beszéltem a *Princetoni javaslatról* szóló ökumenikus konferencia tervéről és az *Igazság és kiengesztelődés* című sorozatunkról illetve kiadványunkról.

Szakmailag a legtöbbet azonban olyan fórumokon nyertem, amelyek közvetlen kutatásaimmal és a publikációimmal kapcsolatosak. Két évtizede foglalkozom hermeneutikával, az értelmezés tudományával. Budapesten 1993-ban alakult meg a Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány több intézmény – köztük az Evangélikus Hittudományi Egyetem – közreműködésével, amely azóta mintegy harminc kiadvánnyal igyekszik segíteni a teológiai képzést. A Károli Gáspár Református Egye-

tem Bölcsészettudományi Karán 2004-től Hermeneutika Tanszék alakult, amelynek a vezetője vagyok. Az amerikai vallástudományi akadémián a hermeneutikának kitüntetett szerepe van. A hermeneutika módszereit tekintve sokat merít a filozófia- és irodalomtudományból, ám mégis alapvetően teológiai stúdium, amely a bibliikumok, a rendszeres teológia, az egyháztörténet és a gyakorlati teológia határmezsgyéjén mozog, s egyúttal össze is köti ezeket a teológiai tudományágakat.

A konferencián több olyan csoport és szekció volt, amelynek a munkáját végig figyelemmel kísérhettem. Voltam olyan szekcióban, amely a 2006-os amerikai szenátusi választások és a vallási hovatartozás kapcsolatát vizsgálta, főleg a vallási nyelvezet használatát, illetve kisajátítását tekintve.

A legtöbb szakmai tapasztalatot három szekcióban szereztem. Az egyik tudományág, az „értelmezéstörténet” bevezetésével már odahaza is kísérleteztem kiadványok és kurzusok formájában. Az egyik előadó arról szólt például, hogy az Ézs 6-ot miképpen értelmezte Aquinói Tamás, Oecolampadius és Kálvin.

A másik csoport „a keresztény Szentírás teológiai hermeneutikájáról” tartott több ülészakot. Több előadó közreműködött a *The Art of Reading Scripture* (A bibliaolvasás művészete) című kötetben, amelynek egyik tanulmányát – „Kilenc tézis a Szentírás értelmezéséről” – magyarra fordítottuk, és tananyag volt a református és az evangélikus egyetemeken. Richard B. Hays, a duke-i egyetem tanára nagyszerű előadást tartott a „narratív-kritika” lehetőségeiről és korlátairól. Megerősítette, hogy Hans Freinek a *The Eclipse of Biblical Narrative* (1974) című, mérföldkőnek tekintett munkája vágott új, járható csapást a bibliatudomány erdejében. Egy új lap indítását is bejelentették: *Journal of Theological Interpretation* lesz a címe.

Végezetül a harmadik, általam látogatott szekció a „Keresztény teológia és a Biblia” címet viselte, amelyben neves tudósok szóltak a bibliatudomány kérdéseiről.

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2006. december 3.

Hívó olvasás nélkül nincs megértés

Amíg néhány évtizeddel ezelőtt a külföldi teológiai és biblia-kutatási irányzatok iránt érdeklődőknek elsősorban a német nyelvterületen kellett otthonosan mozogniuk, addig ma a nemzetközi konferenciák nyelve kilencven százalékban angol, még akkor is, ha a nemzetközi konferenciát történetesen Európa szívében, Bécsben rendezik.

Az 1880-ban New Yorkban alapított Bibliakutatók Társasága (Society of Biblical Literature, rövidítve: SBL) minden évben két konferenciát rendez: novemberben az Egyesült Államokban, a nyár folyamán pedig Európában. 1995-ben Budapest adott otthont az SBL konferenciájának, 2007-ben pedig július 21. és 26. között a Bécsi Egyetem látta vendégül a több ezer amerikai, európai, ázsiai és afrikai előadót.

Sokszínűség és magyar jelenlét

A konferencia szigorúan tudományos alapokon szerveződik. A vallási és a felekezeti hovatartozás nem meghatározó; általában az egymástól lényegesen különböző iskolák is felvonulhatnak, s alulról jövő javaslataik alapján különféle szekciókat szervezhetnek. Mivel a Biblia nemcsak a keresztényeknek, hanem a zsidóságnak is a szent könyve (amit mi Ószövetségnek nevezünk, az számukra a Biblia), a különféle zsidó iskolák és tudósok is rendszerint igen aktívan képviseltetik magukat.

A bécsi főrabbi meghívására a konferencia egyes résztvevői hétfő este ellátogathattak a bécsi zsinagógába az akkor kezdődő Tisa Beáv ünnepre, amely a zsidóság legtragikusabb, legszomorúbb emléknapja: a zsidók minden évben ekkor emlékeznek az első templom (Kr. e. 586) és a második templom (Kr. u. 70) lerombolására, valamint minden további üldöztetésre. A mintegy kétórás ünnepélyen jelen lévők elimádkozták Jeremiás sirlalmait több bűnbánati énekkel együtt, s a gyászt

azzal is kifejezték, hogy alacsonyabb széken vagy a földön ültek.

Kuriózum volt a samaritánusok jelenléte. Magukról azt vallják, hogy az északi országrészből származnak; csak Mózes öt könyvét fogadják el Szentírásnak, és annak a szövege is eltér néhány helyen a zsidó kánontól. Négy sajátosságuk van: mindig a Szentföldön éltek; a Gerazim hegyén ma is minden évben peszahkor bakot áldoznak; a szombatot a Tóra szerint ünneplik; a Tórában található tisztasági törvényekhez tartják magukat. Csak vokális zenét alkalmaznak, hangszereket nem. Amíg 1948-ban a samaritánus közösségnek csak 250 tagja volt, addig 2007. január 1-jén 704; ebből 368 férfi és 336 nő.

A konferencián hétfőtől csütörtökig naponta körülbelül ötven szekcióban folytak az előadások. A magyarországi kutatókat két delegáció képviselte: Hausmann Jutta professzor csoportjában a Budapesten illetve Szegeden folyó kutatásokról számolt be Benyik György római katolikus és Karasszon István református professzor; az evangélikus színeket Hausmann professzor és Cserhádi Márta egyetemi adjunktus képviselte. A másik csoportban, melynek Zsengellér József református professzor volt a vezetője, a Pápai Református Teológiai Akadémián és a Károli Gáspár Református Egyetemen folyó, máris nemzetközi tekintélynek örvendő szövegteni kutatásokat mutatta be Zsengellér professzor, illetve Xeravits Géza pápai oktató. Bolyki János nyugalmazott református professzor a deuterokanonikus iratok hollandokkal közösen folytatott kutatásáról beszélt; e sorok írója pedig az immár tizennégy éve működő Hermeneutikai Kutatóközpontot és annak kiadványait ismertette.

Gyakran lehetett magyar szót hallani – nemcsak magyaroiktól, hanem például Izaak J. de Hulster fiatal utrechti kutatótól is, akinek a vezetésével a jelenlevők az ikonográfiai kutatásokat ismerhették meg. Az erdélyi Hubbes László Attila az apokaliptika szerepéről szólt, a hollandiai Groningeni Egye-

temen dolgozó Chachesz István csoportja pedig a kognitív elméletek jelentőségét emelte ki.

A saját előadásain túl ki-ki csatlakozott az érdeklődési területeihez leginkább kapcsolódó szekciókhoz.

Túl a történetiségen...

Jelen sorok szerzője már egy korábbi – az SBL és az American Academy of Religion közös washingtoni konferenciájáról írt – beszámolójában („Az amerikai vallástudomány Mekkájában”) is utalt arra, hogy egyre inkább kibontakozóban van egy olyan irányzat, amely „a Szentírás teológiai értelmezése” mellett érvel. Természetesen a teológia korábban is meghatározó volt a keresztény biblikusok számára, de többnyire csak „második lépcsőként”, a történeti kutatás után. A felvilágosodás óta ugyanis egyoldalúan a történeti paradigma dominál a Biblia értelmezésében, s ezen csupán rést ütöttek a 20. század végén jelentkező irodalmi-nyelvi módszerek, amelyek holisztikusan közelítenek a Bibliához.

Magam is úgy véltem, hogy a Biblia egységét, benső koherenciáját, gondolati egységét felmutató irodalmi módszerek (képviselői: Eric Auerbach, Northrop Frye, Paul Ricoeur) segítenek rést ütni az egyoldalú történetiség vastag falán. Az elmúlt esztendőkből viszont egyre inkább megbizonyosodtam arról, hogy hívő olvasás nélkül nincs igazán megértés, ezért a dogmatikát nem kiiktatnia, hanem ellenkezőleg: integrálnia kell a bibliatudománynak. Az exegézis és a dogmatika összefügg (Joel B. Green), s a Biblia olvasásának helye nem elsősorban az akadémia, hanem az egyház, a teológia pedig az egyház tudománya. A Biblia egyoldalú (történettudományi) kisajátításával és analitikus „dezintegrálásával” szemben joggal emelték fel szavukat az amerikai teológusok: „Vissza a Bibliát az egyháznak!” („Reclaiming the Bible for the Church”).

A konferencia számomra egyik legérdekesebb szekciójában arról volt szó, hogy a kommunikációelméletben megfogalmazódott úgynevezett „relevanciaelmélet” is a teológiai

értelmezés szükségességét támasztja alá (Gene L. Green). Stephen E. Fowl (katolikus), Kevin J. Vanhoozer (református), Francis Watson (anglikán), Robert Jenson (evangélikus) tudósok egyértelműen azt az – jelen sorok írója számára is igen fontos – álláspontot képviselték, hogy a szöveg benső értelmének tolmácsolásakor a keresztény egyház kétezer éves hagyományát, tehát a patrisztikát, a reformációt és a modern korszakot egyaránt figyelembe kell venni, s csak akkor szól az Írás önmaga – isteni – szándékához hűségesen, ha annak dalmát együtt énekeljük a földön élő és a megdicsőült egyház szentjeivel. Az Ulrich Luz nevével fémjelzett „hatástörténeti iskola” is ezt képviseli. A mi egyházunkban helyre kellene állítani az egyháznak az eredeti, tiszta hangját és tekintélyét.

Vita és párbeszéd

A bibliaértelmezés tudományában a múltban és a jelenben is sokszor meghatározó volt a vita, a polémia. A vitára való készséget a reformáció egyes felekezetei az egyház jegyeihez sorolták, ám arról az apostoli intésről megfeledkeztek, hogy az öncélú vita káros is lehet (1Tim 6,4; 2Tim 2,23; Tit 3,9).

A huszadik század utolsó évtizedeiben az angolszász biblikusok körében igen éles volt az a polémia, amelyet James Barr angol ószövetséges (1925–2006) a yale-i Ószövetség-kutató Brevards Childs (1924–2007) „kánonkritikai” hermeneutikájával folytatott. Isteni iróniára vall, hogy az ősszel elhunyt Barr-ra és az egy hónappal ezelőtt meghalt Childsra ugyanazon a napon, ugyanabban a teremben emlékeztek tisztelőik és követőik: reggel Childsról, délután Barr-ról szóltak a méltatások. Az utóbbin háromszor annyian vettek részt, mint az előbbin. (Kettejük vitájáról lásd a Hermeneutikai Füzetek 3. és 25. számát.)

Két plenáris előadás is szólt Pál apostol Rómaiakhoz írt levelének mai tolmácsolásáról. A princetoni Beverly Gaventa asszony Pál drámai képalkotásáról szólt (Isten mellett ott van a bűn és a halál), s szerinte mindezek mögött a zsidó apokalipti-

ka húzódik meg. Gaventának a közelmúltban jelent meg *Our Mother Paul* (Pál, a mi anyánk) című könyve, amelyben Pál apostolnak a nőiességgel (szülés, szoptatás, nevelés) kapcsolatos képeit elemzi. A másik előadó az idehaza is jól ismert heidelbergi professzor, Gerhard Theissen volt, aki a Római levél kapcsán arról szólt, hogy Pál ebben a levélben dialógust folytat korábbi pluralisztikus identitásaival.

Végezetül a történetiség és a teológia kapcsolatát boncolgatva egy fiatal prágai kutató egy, a két világháború közt élt, cseh tudóst, Slavomil C. Daneket mutatta be, akinek a tények és az Isten igéje különbözőségéről szóló találó észrevétele akár mottója is lehetett volna az egész konferenciának s az Isten igéjét komolyan vevő tudománynak: „*Facta labuntur, sed Verbum Dei manet, manet quia fit*”, azaz „a tények ingadoznak, ám Isten igéje megmarad; megmarad, mert az állandóan lesz és történik”.

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2007. augusztus 12.

„Boldog, aki olvassa”

Két rendkívüli rendezvény római katolikus testvéreinknél a Biblia évében

Az alábbiakban személyes, sőt vállaltan „lelkes” hangú beszámolóval kívánom megszólítani lapunk olvasóit. Ez évben eddig szinte minden lapszámában olvashattunk hosszabb-rövidebb híradást a „2008 – a Biblia éve” keretében rendezett eseményekről. A most következő tudósítás azonban két „rendkívüli” rendezvényről fog szólni: az egyik a Spányi Antal székesfehérvári katolikus megyés püspök által szervezett biblikus konferencia, amely Székesfehérváron, a Szent István Művelődési Házban zajlott 2008. április 19-én, szombaton.

A másik esemény két nappal később kezdődött a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán. A Biblia éve keretében 2008. április 21-én és 22-én az ún. *Lectio Magistralis* előadást prof. dr. Rekha M. Chennattu indiai nővér tartotta. Ő az első katolikus teológusnő Indiában, a pune-i Pápai Filozófia- és Vallástudományi Intézet professzora.

Ez utóbbi alkalmon egyik katolikus pap ismerősöm kedvesen felidézett egy általa meghallott beszélgetést, amely a Biblia éve kapcsán a közelmúltban két református atyafi között zajlott: „Te, ezek a katolikusok, ha ráharapnak valamire, úgy elhúznak mellettünk, mint a csík!” – mondta egyikük. Mélységesen átérzem ennek a megállapításnak az igazságát, amikor nap mint nap azt látom, hogy mi, a protestantizmus örökösei, a Biblia egyházai sokszor sajnos csak a nevünkben vagyunk azok. Római katolikus testvéreink köreiből azt tapasztaljuk, hogy ők bizony nagyobb szorgalommal, alázattal és nyitottsággal tanulmányozzák a Szentírást, mint mi, a Bibliánkra oly „büszke” evangélikusok vagy reformátusok. Székesfehérváron az említett szombati napon Spányi püspök meghívására mint-

egy négyszázötven katekéta, lelkigondozó gyűlt össze; voltak közöttük szerzetesek, nővérek és nagy számban egyszerű világi érdeklődők is. Mondhatjuk persze azt, hogy ők sokan vannak, hogy a székesfehérvári egyházmegyében mintegy négyszázötvenezer katolikus hívő él, tehát jóval több, mint a Magyarországi Evangélikus Egyházunk összlétszáma. Akkor is. Engem nem egyszerűen a nagy létszám fogott meg, hanem az odaadó, figyelő, alázatos jelenlét.

A római katolikus egyházban nem csak a Biblia évében fordulnak a Szentíráshoz: a második vatikáni zsinat utáni katolicizmus „felfedezte” a Bibliát. Magyarországon a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat Tarjányi Béla professzor vezetésével rendszeres tanfolyamokat szervez, füzeteket ad ki, s mindezzel a Szentírás olvasására buzdít. Nekünk, protestánsoknak is tanulságos a Pápai Bibliikus Bizottság 1993-as *Szentírás-magyarázat az egyházban* című hatvanoldalas tanulmánya, amely az interneten is megtekinthető. A hermeneutikát tanuló teológus-hallgatóimnak ezt rendszeresen kötelező olvasmánycént adom ki.

Véleményem szerint mi, protestánsok az elmúlt évszázadokban a Szentírás tudományos magyarázatát egyoldalúan a világi tudományoknak, különösen a történettudománynak rendeltük alá. Pedig a Szentírás magyarázatának elsődleges helye nem az akadémia, hanem az egyház, a hívők közössége. Amerikában ezt már protestáns tudósok is felismerték, s a Biblia egyoldalú történettudományi kisajátításával szemben mozgalmat indítottak ezzel a jelszóval: „Vissza a Bibliát az egyháznak!” (Ehhez a kérdéshez előadásom ismertetésekor majd visszatérek.)

Spányi püspök a megnyitóban elmondta, hogy a konferencia áldásaiért sokat imádkoztak, s a program összeállításán is érzékeltetni lehetett, hogy igen alaposan végiggondolt ívük volt a referátumoknak. Zavarba ejtő megtiszteltetés volt számomra, hogy három római katolikus püspökkel, két katolikus

professzorral, egy pápai káplánnal és egy főbabbival együtt tarthattam előadást a konferencián.

Dr. Gaál Endre professzor nyitóelőadása „Alapvető ismeretek a Bibliáról” címmel az „emberi szóba öltöztetett isteni beszéd” keletkezéséről, a kanonizáció és az értelmezés kérdéseiről szólt igen szellemesen és tömören.

Dr. Schweitzer József referátumát – az előadó távollétében – felolvasták, de így is igen tanulságos volt hallani, hogy a zsidó imádságoknak mi a helyük a zsidó liturgiában.

A Biblia hatását gyakorlati szempontból közelítette meg dr. Székely János, az Esztergom–Budapesti Főegyházmegye segédpüspöke és Mons. Tajdina József pápai káplán, bajai plébános. Az előbbi arról szólt, hogy milyen szerepet játszik a Biblia az egyház életében, az utóbbi pedig a Biblia és a lelkipásztorkodás kapcsolatát vizsgálta.

Ebéd után dr. Fodor György, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektora, a kiváló arabista a Bibliát más vallások szent könyveivel, elsősorban a Koránnal hasonlította össze. Ezután következett az én előadásom, majd a napot dr. Varga Lajos váci segédpüspöknek a *Biblia Pauperum* („a szegények Bibliája”) témáról szóló, vetítéssel egybekapcsolt előadása zárta.

Szabad legyen néhány mondattal saját mondandómat az alábbiakban összefoglalni (a teljes szöveget az érdeklődők a *Lelkipásztor* című szakfolyóiratunkban olvashatják).

Előadásom a bibliaértelmezés kérdéseit vizsgáló tudományról, a hermeneutikáról szólt, s a címe így hangzott: „Biblia és a keresztény hermeneutika”. Az első rész a keresztény hermeneutika „szintjeit” mutatta be. Ezek a következők: 1. A „szó” mint hermeneutika. Gerhard Ebeling (1912–2001) szép szavaival „a hermeneutika a szó tana, a teológiai hermeneutika Isten igéjének a tana”. Fontos tudatosítanunk, hogy Isten igéje maga is értelmezés, s megértenünk, hogy az evangéliumok nem a mai értelemben vett „történeti tudósítást” adnak Jézusról, hanem az Ószövetség próféciáit alkalmazzák a názáreti Jézusra, aki hitük (és hitünk!) szerint a Krisztus, a Messiás. 2. A bibliai könyv is

hermeneutika, hiszen az Újszövetség számos idézetet, „vendég-szöveget” tartalmaz az Ószövetségből. Ez az ún. „intertextualitás” kérdése. 3. A kánon mint hermeneutika. 4. A keresztyén Szentírás mint hermeneutikai mű. (Lásd erről D. L. Baker *Két szövevény – egy Biblia* című könyvét.) 5. A keresztyén teológia is alapvetően egy hermeneutikai rendszer, ahol nemcsak a bibliikus tudományok, hanem a rendszeres teológia, a gyakorlati teológia (vö. homiletika!), sőt maga az egyháztörténet is részben hermeneutikai tudomány. („Az egyháztörténet a Szentírás magyarázatának története” – mondta Ebeling.)

Előadásom második része arról szólt, hogy a keresztyén hermeneutika a történelem folyamán általában segítségül hívta a világi tudományokat, amelyek mintegy „rendezőelvnek” (idegen szóval: „paradigmának”) bizonyultak. Ilyen rendezőelv volt a középkorban a filozófia, az újkorban a történettudomány, a 20. század közepétől az irodalomtudomány.

A harmadik részben azt taglaltam, hogy napjainkban egyre erőteljesebben jelentkezik egy új paradigma – véleményem szerint ez leginkább hűséges a Szentírás szelleméhez –, s ez pedig maga a teológia. Az elmúlt években könyvek, szótárak, új folyóiratok indultak, s a közelmúltban rendezett nemzetközi bibliikus konferenciák szekciói mind arról tanúskodnak, hogy a „Szentírás akadémiai fogsága” után megszületett (végre!) a „Szentírás teológiai értelmezésének” eszméje és gyakorlata.

A Biblia teológiai értelmezése nem a bibliatudósok kizárólagos privilégiuma, hanem Isten egész népének vállalkozása, amely az összes teológiai diszciplína közös, felelősségteljes összefogásán alapul. A Biblia teológiai, konfesszionális, keresztyén (ezek az én szóhasználatomban rokon értelmű szavak) olvasása három dolgot jelent:

Teológiai érdeklődésű olvasás. Tehát ne „történeti érdeklődés” közelítsek a szöveghez, amely mögött az úgynevezett „igazi” valóságot, a történelmet felfedezhetem, mint ahogyan ezt a modernitás történetkritikai módszere tette, de ne is úgy, hogy önmagam ideológiai (szociológiai, feminista stb.) felte-

véseinek igazolását kutassam, mint ezt ma a posztmodernitás teszi. A Bibliát akkor olvassuk hűségesen önmaga szelleméhez, ha teológiai és nem történeti vagy ideológiai érdekekkel olvassuk.

A bűnbánatra (megtérésre) való nyitottsággal való olvasás. Ha a Bibliát úgy tesszük le, hogy „éppen ez volt, amit vártunk”, akkor nem ér bennünket meglepetés. Ilyenkor nemcsak rosszul olvastuk, hanem bűnt követtünk el, mivel az Írást saját előfeltevéseink igazolása céljából olvastuk, s lázadtunk az ellen, hogy Isten új módon szóljon hozzánk. A bibliaolvasás céljának elménk és értelmünk állandó megújulásának kell lennie (Róm 12,2)!

Az Ószövetséget a Krisztusról szóló tanúságtételként olvassuk! Hiszen éppen ez az Újszövetség evangéliuma, hogy Krisztusban nyilvánvalóvá lett, hogy mire illetve kire mutatnak az Ószövetség próféciai, előképei, áldozati ünnepei! Hasznos ugyanakkor a Bibliát a mai zsidósággal dialógusban is olvasni. Veszélyes, ha mi, keresztények egyedül olvassuk a Szentírást. Rá kell döbbernünk arra, hogy nemcsak a keresztények olvassák „hittel” a Biblia első harmadát. A hívő zsidóság hittapasztalatát is vegyük figyelembe a Biblia olvasásakor! A mai kor egyik legnagyobb hermeneutikai kihívása az, hogy a kereszténység bánja meg több mint ezeréves keményszívűségét. Ezért keressük a zsidósággal való aktív kapcsolatot, a teológiai barátságot. Ne gondoljuk azt, hogy a zsidóságnak feltétlenül az imponál, ha mi, keresztények az Ószövetséget mint „másnak szóló postát” olvassuk! A kereszténység és a zsidóság közötti teológiai barátság alapja: misztérium.

A Szentírás teológiai értelmezésének illusztrációjaként a *Lelkipásztor* 2008. áprilisi számában (137–139) immár magyarul is olvashatjuk a „Kilenc tézis a Szentírás értelmezéséről” című programot, amelyet neves amerikai teológusok állítottak össze.

A másik eseményről már rövidebben tudósítok. A Károli Gáspár Református Egyetem portáján figyeltem fel egy rendkívül vonzóan és ízlésesen szerkesztett plakátra (lám, mennyire számítanak az ily kicsinynek tűnő dolgok!), amely az érdeklődőket az indiai Rekha nővér előadására invitálta. Két nap alatt két előadást hallhattunk a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Veres Pálné utcai Hittudományi Karán. A szervező Kránitz Mihály professzor volt, s a hallgatóság körében a rendezés tanárokra és hallgatókra kívül voltak Teréz anya rendjéhez tartozó nővérek, katolikusok és reformátusok, magyarországi Krisna-tudatú hívők és szép számmal világiak is. A második napon még egy evangélikus hittestvéremmel is találkoztam.

Az angol nyelvű előadásokat tolmácsolták. Rekha nővér első előadása „Tanítványság és szövetség: János 15–16 interpretációja” címen arról szólt, hogy noha János apostol nem említi a szövetség (*diatheke*) szót evangéliumában, a figyelmes olvasó az ótestamentumi „szövetségteológia” reinterpretációját ismerheti fel az evangéliumban. A második nap „Az indiai bibliai exegézis lehetőségeiről és kihívásairól” címen az előadó az indiai keresztény bibliatudomány „holisztikus” jellegéről beszélt: figyelemmel kísérik, hogy mi van a szöveg „mögött” (történetiség), mit jelent a szöveg (hermeneutika), és mi van a „szöveg előtt” (kontextualitás). Ez utóbbi szempont azt jelenti, hogy az indiai értelmező nem tekinthet el saját indiai kontextusától, mint ahogyan a magyar értelmező sem az ő magyarországi kontextusától.

Nemcsak az előadások voltak informatívak, tartalmilag is rendkívül összeszedettek és gazdagok, hanem a hallgatóságot az is mélységesen lenyűgözte, ahogyan a fiatal professzor aszszony válaszolt a feltett kérdésekre. Válaszaiban a szellemesség, a kitűnő anyagismeret és az alázat nyilvánult meg. Szemének játékos mozgása gondolatainak intenzív működéséről, sugárzó csillogása az ügy iránti benső elkötelezettségről tanúskodott, s az előadó testi-szellemi-lelki harmóniáját,

mondjuk ki: e távolról érkezett jelenség „szépségét” még karjainak ritmikus mozgása is felerősítette.

Közeledik 2008. május 17-e, a misszió napja, amikor egyházkerületeinkben majd a Bibliáról szóló előadások is elhangzanak. Június végén pedig a Magyar Bibliatársulat Alapítvány nagyszabású nemzetközi konferenciát szervez Esztergomban. Készüljünk ezekre az alkalmakra lélekben és szellemileg egyaránt! A két fenti eseményről szóló személyes – s vállaltan „lelkes” – tudósítás, valamint a teológiai reflexió is részint ezt a célt kívánta elősegíteni.

Megjelent: *Evangelikus Élet*, 2008. május 4.

Mi a fundamentalizmus?

Örülök, hogy Frenkl Róbert válaszolt a felvetett kérdésre, üdvözlöm a szerkesztő tájékozódni kész széles nyitottságát, s megköszönöm, hogy elküldte nekem a különböző felekezetek és vallások képviselőitől befutott válaszokat kérve, hogy – mint „ötletgazda” – én is fejtsem ki a kérdésről a véleményemet. Fontosnak vélem, hogy tisztázzunk fogalmakat, hogy tudjuk, mi az átfedés és a különbség a pietizmus, fundamentalizmus, literalizmus, verbálinspiráció, evangélikalizmus, törvényeskedés, moralizmus stb. között, hiszen a szavak tartalmi fedezet nélkül könnyen válhatnak megbélyegzés, címkézés eszközeivé.

Frenkl Róbert fundamentalizmus-kritikájával alapvetően egyetértek, ám az ő pozícióját én a másik szélsőségnek tartom, amely számomra szintén vállalhatatlan. Mint legtöbb írásában, itt is keveredik a háború utáni ébredési mozgalom iránti nosztalgia mai szekuláris világlátásával. Pedig nosztalgiából nemcsak a mai nemzedéknek, de az ébredés egykori embereinek sem lehet megélni. Az ige mondanivalójának ugyanis mindig ma kell megszületnie, azt mindennap újra ki kell találnunk; ami tegnap lélek volt, ma már betű, ami tegnap evangélium volt, ma már törvény vagy kedves, nosztalgikus emlék csupán. Én bizony hiszek abban – mert mindennap megtapasztalom –, hogy a Szentírás napi igéi lehetnek útmutatók aktuális feladataink számára. Természetesen nem mágikusan, hanem értelmesen. De térjünk a témánkra!

A fundamentalista szónak is több jelentése van. Szinte mindegyik negatív. Lesz majd egy pozitív vonatkozása is, amelyről szintén szólni kívánok. Híveink sokszor értetlenkedve panaszkodnak, nem értik, mi közük lehet az öngyilkos iszlám fundamentalista terroristáknak a Szentíráshoz hűséges jámbor keresztényekhez.

A fundamentalizmus valóban olyan vallási jelenség, amely mindhárom monoteista világvallásban: a zsidóságban, a kereszténységben és az iszlámban is fellelhető. Az is helyes észrevétel, hogy a vallás és a politika mindhárom vallásban jelentkező sajátos keveredése és összefonódása is fundamentalizmus. A politikai érzelmekkel és indulatokkal összekeveredett hitvallás félelmetes és veszélyes szellemet engedhet ki a palackból akár a Közel-Keleten, Amerikában vagy Magyarországon.

Mindhárom monoteista világvallás a kinyilatkoztatás vallása, s ezért mindegyikben a szent könyvnek (héber Biblia, az ó- és újszövetségi Szentírás, Korán) központi szerepe van. A szent iratokhoz való viszony, azoknak isteni tekintélye, inspirációja és értelmezése mindegyik vallásban a hitélet alapjának, „fundamentumának” tekinthető. A fundamentalizmus ezért elsősorban hermeneutikai (bibliaértelmezési) kérdés.

Az elnevezés egy 20. század eleji észak-amerikai protestáns mozgalomra utal, amelynek képviselői *Fundamentals* (Alapelvek) címen traktátusokat jelentettek meg, s a modernizmus ideológiájával szemben védelmükbe vették mindenekelőtt a Biblia tévedhetetlenségét és a hagyományos dogmatikai tételket.

Mint látni fogjuk, a fundamentalizmust joggal tekintik negatív jelenségnek, de ezen a ponton még hadd utaljak egy pozitív aspektusára! Ez pedig az alapokhoz való visszatérés igénye a tanításbeli torzulás, a korszellemnek engedő erózió idején. Talán meghökkentő, amit most mondok: ebben az értelemben bizony Jézus és Luther is „fundamentalista” volt. Ugyanis a Hegyi beszédben Jézus a kortárs törvénytárgyalókkal, a kor „modernjeivel” szemben Isten eredeti törvényére, a szeretet parancsára irányította a figyelmet, visszanyúlt a kezdetekhez, egészen a teremtéshez. (Persze a Hegyi beszédet úgy is értelmezhetjük, hogy a kor fundamentalistáival szemben érvelt.)

Másfél évezreddel később a késő középkor divatos allegorizáló magyarázatai ellenében Luther és a reformátorok pedig Pál apostol nyomán az eredeti, jézusi alapokra, a fundamentumra (1Kor 3,11!) vezették vissza a keresztény egyházat. Minden megújulási mozgalomban ezért szükségszerűen van egy ilyen értelemben vett pozitív „fundamentalista” gesztus. Ha a gesztus, a jó szándékú korrektívum megmerevedik, akkor ideológiává, fundamentalizmussá torzul.

A következőkben a fundamentalizmusról mint negatív jelenségről szólnak.

Nem véletlen, hogy a fundamentalizmus Észak-Amerikában elsősorban református s nem evangélikus környezetben jelentkezett. Mindennek okai hitvallásaink különbözőségére vezethetők vissza: szemben a református hitvallásokkal (*Heidelbergi káté, Második helvét hitvallás*) az *Ágostai hitvallás*-ban vagy *Luther Kis* és *Nagy kátéjában* nincs külön a Szentírásról szóló hittétel. Luther számára ugyanis az evangélium élő hangja a lényeges: az írott ígét megelőzi a szóban hirdetett ige, az Írás csak átmeneti állapot: az ige nem kíván betű vagy könyv maradni, mert azt igényli, hogy ismét szóvá váljon, hogy azt hirdessék. Luther mindvégig azt hangsúlyozta, hogy a Szentírás a Krisztusról szóló tanúságtétel („hang”), amely törvényként és evangéliumként szólít meg bennünket.

A 17. századi lutheri ortodoxiában azonban megmerevedett a lutheri tanítás, s a Szentírás formai tekintélyé, ún. „papirospápává” torzult. Ekkor alakult ki a „verbálinspiráció” tanítása, amelyet egyik képviselője így fogalmazott meg: „A Szentírás szerzőit Isten írnokainak, Krisztus eszközeinek és a Szentlélek jegyzőinek és krónikásainak nevezzük, e szerzők Isten író tollai és az ígét diktáló és inspiráló Szentlélek jegyzői és írnokai voltak.” Evangélikus környezetben ezt a verbálinspirációról szóló tanítást tekinthetjük fundamentalizmusnak. Amerikában az ún. Missouri Synodban lett meghatározó ez a konzervatív, másokat (még az úrvacsora közösségéből is!) kizáró szemlélet.

A bibliaértelmezés kérdése tehát alapvetően két csoportra osztja egyházainkat: konzervatívok és modernek, illetve fundamentalisták és liberálisok táborába.

A konzervatívok közé tartoznak a német és a finn ébredési mozgalmak hatását tükröző evangélikus „pietisták”, illetve főleg a református és a szabadegyházakban megmutatkozó angolszász lelki hatásra utaló „evangelikál” (evangéliumi) keresztények, akik a megtérést s az új életben járást hangsúlyozzák. Az evangelikálok konzervatívok, de nem fundamentalisták! A pietisták élet-keresztények, a fundamentalisták könyv-keresztények.

Ezért a legmélyebb ellentét a fundamentalisták és a liberálisok között van. Az egyik a Biblia minden szavát Isten igéjének tekinti (ez a „plenáris inspiráció”), míg a második a Biblia emberi-történelmi meghatározottságát hangsúlyozza. Az első sokszor hitetlennek véli a másikat, a második pedig csömlátásúnak, rajongónak nevezi az elsőt.

Saját kutatásaim alapján verbálinspirációnak vagy fundamentalizmusnak nevezem azt a szemléletet, amely a Bibliát minden tárgyi szempontból tévedésmentesnek, tehát emberi szempontból, tudományosan (biológiailag, földrajzilag) történelmileg is csalatkozhatatlannak véli, mert szó szerint „igaz”-nak tekint benne mindent. Joggal mondta erre egy 19. századi gondolkodó (Coleridge), hogy az isteni „inspiráció” nem isteni „információt” jelent.

Egy református szerző (Szabó Imre) úgy fogalmaz, hogy a fundamentalizmus az egész Bibliát egy zárt, harmonikus rendbe próbálja illeszteni, s ebből a teológiából tan lesz, abból pedig majd törvény. Ráadásul a különféle fundamentalizmusok is mind megalkotják saját zárt rendszerüket, amelyek sokszor a legélesebb ellentétben állnak egymással. Mindezt a szerző az emberi agy működésének illusztrálásával világítja meg. Közismert, hogy az agynak két féltekéje van: a jobb oldali az inspiráció, az intuíció, a szellemi látások helye, a bal oldali pedig a ráció, a logika, a gondolkodás központja. Amíg az eksztatikus megnyilvánulásokat képviselő karizmatikusok

az agy jobb oldali féltekéjét, a racionalista fundamentalisták a bal oldalit abszolútizálják. Az előző csoport tagjainál csak a Lélek uralkodik, új kinyilatkoztatásokat ad, s az ige elsikkad. A fundamentalizmus esetében ennek fordítottja történik: a racionalitás válik uralkodóvá, amelyik elzárkózik a Lélek hatásaitól. Az előző a racionalitástól, az utóbbi a Lélektől fél.

Jó, ha tudatosul bennünk, hogy a fundamentalizmus egyértelműen a modern gondolkodás mellékterméke, pontosabban a modern gondolkodással szembeni védekező ideológia, amely bár opponálja a modernitást, megmarad annak rendszerében. A fundamentalisták mindig is szeretik hangsúlyozni (legtöbbször persze másod- vagy harmadkézből szerzett információik alapján), hogy a legújabb kutatások „bebizonyították” a Biblia minden szempontú tévedhetetlen igazságát. Ez a szellemiség pedig idegen a Bibliától, hiszen saját ideológiájának alátámasztására kívánja használni azt.

Mindeddig elsősorban a fundamentalista Írás-hit veszélyeiről szóltam. Mindazonáltal a (rejtetten vagy nyíltan) fundamentalista testvéreinket is szeretnünk kell. Valakit akkor szeretünk, ha megszólítjuk őt, ha párbeszédet kezdeményezünk vele. Mert mindenkitől tanulhatunk. A fundamentalistától például bibliaismeretet. Megbélyegzéssel, címkézéssel nem megyünk semmire.

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2006. szeptember 24.

Luther krisztocentrikus bibliaértelmezése

Az evangélium mint „szótörténet”

A Luther-kutatás kimutatta, hogy Luther az írásmagyarázata, azaz hermeneutikája révén vált reformátorrá. Gerhard Ebeling szerint Luther „hermeneutikai forradalma” az volt, hogy a jelekről alkotott középkori nézetekkel szemben felismerte a „szóesemény”-ben a nyelv jelentőségét, ezért fő célja nem Isten verbális leírása volt, hanem hogy feltárja az embernek Isten előtti létezését. Isten ember feletti ítéletének kinyilatkoztatását. A hermeneutikai feladat csak abban állhat, hogy a szóesemény szolgálatának szenteljük magunkat oly módon, hogy a szó igazán szóvá váljon, és hogy az erejének teljességében, tiszta szóként jelenjen meg.

Luther a Szentírást nem külső, formai tekintélyként ismerte el, hanem benső tartalmát, a meghirdetett, elmondott, megénekelte evangéliumot tisztelte: „Nem apostoli tanítás az, amelyik Krisztusról nem ejt szót, még ha Szent Péter vagy Szent Pál tanítaná is. Ellenben mindaz, ami Krisztust hirdeti, apostoli tanítás, még ha Júdás, Annás, Pilátus vagy Heródes szájából származnék is.”

A Szentlélek szerepe a megértésben

Ha Luther bibliaértelmezésében az első szempontunk a krisztológia volt, sietve hozzá kell tennünk, hogy a pneumatológia (a Szentlélekről szóló tanítás) szempontja is ugyanilyen hangsúlyos. „A Szentírásban az a legfontosabb, hogy a betűt a lélektől meg tudjuk különböztetni, mivel ez teszi a teológust igazán teológussá. Az egyház pedig ezt a lelket egyedül a Szentlélektől kaphatja, nem pedig az emberi értelemről.”

Luther nem győzi hangsúlyozni, hogy a megértésnek állandóan frissnek, azaz lelkinak, élőnek, jelenvalónak kell len-

nie. A tegnap még élő hitfelismeréseink mára már holt betűvé, törvénné válhatnak, amely már nem evangélium. „Ha ugyanis valamit egyszer már megértettünk, fennáll a veszélye annak, hogy az lélekből ismét betűvé lesz, ha nem értjük meg, és nem sajátítjuk el újra.” A helyes bibliaértelmezés a Szentírás szövegében mindvégig Krisztust keresi, hozzá ragaszkodik, s a Szentlélek segítségével ismeri fel a mondanivalót. A Szentírás értelmezése ezért elválaszthatatlan az imádkozástól.

Luther és az Ószövetség

Luther az Ószövetségről mint a Krisztusról szóló nagy tanúságtételről beszél. Ezért a hívőnek az Ószövetséget Krisztussal a szeme előtt kell olvasnia – „was Christum treibet”. A Szentírás szövege túlmutat önmagán, a benne mint pólóban elrejtett Krisztusra utal. A nehéz szövegek is egyértelműen csak Krisztusban, a végső jelentetben nyerik el értelmüket: „Ha egy olyan szöveggel van dolgom, amelyiknek kemény héja van, mint a diónak, és nem tudom feltörni, akkor a sziklához (Krisztushoz) vágom, és így megkapom a legédesebb magot.”

A modern történetkritikai bibliaértelmezés számára Luther értelmezése: botrány. Ám a „posztmodern olvasó” a modernitással szemben vallja, hogy az olvasó nem egyszerűen reprodukálja a jelentést, hanem produkálja, nem rekreálja, hanem kreálja, saját horizontja, azaz hite, meggyőződése alapján. A keresztyén olvasó ezért azt vallja, hogy nincs olvasás és megértés inspiráció, a Szentlélek ihletése nélkül. A bennünk lévő Szentlélek „érti” meg az Írásokat – mondta maga Luther többször is. A hitetlen, materialista olvasónak botrányként hat Luther olvasási módja, hiszen azt látja, hogy Luther „beleolvass” a szövegbe olyan dolgokat, amelyek nincsenek benne.

Az amerikai Luther-kutató, Kenneth Hagen mutatott rá arra, hogy Luther kommentárjainak műfaja az „ennarratio” (elbeszélés). Luther nem a mai értelemben vett tudományos magyarázatot kíván nyújtani, hanem hitét, teológiáját akarta újra „elmondani”, írásmagyarázatának célja a nyilvánosság

előtt folytatott élethalálharc az evangélium ügyéért. Számára az írásmagyarázat is prédikáció volt, és a prédikáció is írásmagyarázat.

Két példa Luther krisztocentrikus értelmezésére

Az alábbiakban egy ó- és egy újszövetségi példával kívánjuk Luther krisztocentrikus értelmezését illusztrálni.

1) A 8. zoltár magyarázata. Látszatra a 8. zoltár csak az emberről szól, semmi köze Jézus Krisztushoz. Luther azonban a részhez az egész ismeretében közelít: az ő olvasatában ott van az egész Szentírás, az egyház, a keresztyén hívő ember összes tapasztalata, ezért látja oly határozottan Krisztus szenvedését a 8. zoltár soraiban. Amikor például Luther a zoltár 5. verséhez ér el: „Micsoda a halandó – mondom –, hogy törődsz vele, és az emberfia, hogy gondod van rá?”, akkor egyértelműen a megfeszített Krisztusról beszél. Akit kigúnyoltak, leköpdöstek, megostoroztak, aki megalázta magát, és akit mindenki lenézett, mert átkozott volt, mert féreg volt.

„Kevéssel tetted őt kisebbé Istennél” – olvassuk a zoltár 6. versében. Luther szerint Dávid itt lélekben arról szól, hogy Krisztus elhagyatottsága mily iszonyatos lesz. Emberi szavakkal – írja Luther – nem lehet leírni, hogy ez mit is jelent. Dávid itt nem Krisztus fizikai szenvedéseiről beszél, hanem az annál sokkal nagyobb és dicsőségesebb lelki szenvedésekről.

Mit is jelent pontosan az, hogy „elhagyta őt az Isten”? Luther szerint ez „nem azt jelenti, hogy az isteni természet elkülönült volna az emberitől – mert Krisztus személyében, aki Isten és Mária fia, az isteni és az emberi természet annyira egy, hogy az nem osztódhat meg, nem különülhet el –, hanem azt jelenti, hogy az isteni természet visszavonult és elrejtőzött olyannyira, hogy bárki ezt mondhatta: „Ez nem Isten, hanem csupán egy ember, egy megzavarodott, szerencsétlen ember.” Krisztus embersége egyedül maradt, s az ördög szabad kezet kapott hozzá, az isteni természet ereje felfüggesztődött, s egyedül hagyta az emberi természetet ebben a küzdelemben.”

2) A Gal 3,13 lutheri értelmezése. „Krisztus megváltott minket a törvény átkától, úgy, hogy átokká lett értünk – mert meg van írva: átkozott, aki a fán függ” – írja Pál apostol Gal 3,13-ban. Krisztus a keresztfán a mi bűneink büntetését, a nekünk járó átkot viselte el önként érettünk, helyettünk és miattunk. Megtörténik tehát a „boldog cseré”.

Figyeljük csak meg Luther „ennarratióját”: Krisztust beszélteti, mintha hallaná, hogy a Fiú mit mond az Atyának a megváltás tervéről! „Ő magára vette a mi bűnös természetünket, s nekünk az ártatlan és győzelmes személyét adta cserébe. Ebbe vagyunk tehát felöltöztetve, s immár szabadok vagyunk a törvény átkától, mert Krisztus önként átok lett érettünk, ezt mondván: Emberségem és istenségem áldás nekem, s nincs semmire sem szükségem. De megüresítem magam (Fil 2,7). Magamra veszem, ember, a te ruhádat és maszкодat; ebben a ruhában fogok jární, ebben fogom elszenvadni a halált azért, hogy te szabad légy, és megmeneküljél a haláltól.”

Krisztus azonosult a tolvajokkal és bűnösökkel, s ezért tolvajként és bűnösöként is végezték ki. Luther szerint ez a legcsodálatosabb kép Krisztusról. A legörömtelibb vigasztalás számunkra, hiszen Krisztus helyettünk vette magára az átkot, és mi szabadok vagyunk attól.

Krisztust nemcsak keresztre feszítették és meghalt, hanem az isteni szeretet következtében reá hárult minden bűn. S ekkor jött a törvény, és azt mondta: a bűnösnek meg kell halnia. Ezért lett átokká az, aki ott függ a fán, Krisztus lett az Isten átka.

Luther minden tanítás legvidámabbikának, a legtöbb vigasztalás forrásának tekinti azt a tant, hogy miénk lehet Isten – szavakkal le nem írható és számokkal fel nem becsülhető – szeretete és kegyelme. „Mert amikor a kegyelmes Atya látta, hogy minket agyonnyom a törvény, hogy mi átok alatt vagyunk fogva tartva, s innen sehogy sem szabadulhatunk, akkor elküldte a Fiát a világba, minden ember minden bűnét halmozottan reá vetette, s ezt mondta: Te leszel Péter, aki megtagad,

Pál, aki üldöz, káromol és kerget, Dávid, aki paráználkodik, a bűnös, aki az almából evett a paradicsomban, a lator a kereszten. Minden személy, aki valaha is bűnt elkövetett, Te leszel. Te fizetsz az ő bűnükért, Neked kell azt jóvátenned. És ekkor jön a törvény, és ezt mondja: Bűnösnek találtam őt, aki mindenki bűnét magára vette. Egyedül csak benne látok bűnt. Ezért meg kell halnia a kereszten! Megtámadja s megöli őt. E tett által az egész világ megtisztul, megszabadul minden bűntől, kiszabadul a halál torkából és minden gonoszságból.”

Mily boldog csere, amely magára veszi a mi bűnös személyünket, s nekünk adja cserébe az ő ártatlan, győzedelmes személyét! Mi ebbe a személybe „öltözünk be”, s szabadokká válunk az átoktól.

Luther szerint ez az apostoli írásmagyarázati forma. Csak a Szentlélek segítségével beszélhetett így Pál apostol s – tegyük hozzá – Luther is.

Luther krisztocentrikus írásmagyarázata élő közvetítésként szólaltja meg, adja elő az evangélium élő hangját, a *viva vox evangelii*-t. Luther igehirdetői írásmagyarázatát hallgatva nemcsak hitünk drámáját éljük át újra és újra, hanem a Szentháromság titkaiba nyerünk bepillantást, oda, ahova bepillantani az angyalok is csak vágyakoztak.

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2008. február 10.

II.

Hittudomány – és az angolszász világ

Oxfordi hatástörténet

E cikk nem arról fog szólni, amire címe alapján az első látásra gondolunk. Szólhatna természetesen arról a hatásról is, amelyet ez a méltán híres angol egyetemi város – az angolszász tudományos élet fellegvára – minden magyar turistára gyakorol.

Szólhatna arról a hatásról és kisugárzásról is, amelyet az itt élt és szolgált keresztények jelentettek a világnak: eszünkbe juthat például az egyik oxfordi college-ban tanult bibliafordító, William Tyndale (1484–1536). Szólhatna arról a hatásról és kisugárzásról is, amelyet az itt élt és szolgált keresztények jelentettek a világnak: elég, ha például a rekatolizáló Véres Mária uralkodása alatt (1553–1558) Oxfordban nyilvánosan elégetett Thomas Cranmer érsekre (1489–1556) és a reformátor mártírtársaira (Ridley, Latimer) gondolunk. Szólhatna a 18. századi lelki megújulásról, arról, hogy a metodizmus atyjai, John Wesley (1703–1791) és Charles Wesley (1707–1788) itt diákoskodtak és alakították meg a „szentek klubját” („holy club”).

Szólhatna továbbá a John Henry Newman (1801–1890) nevével fémjelzett „Oxford-mozgalomról”, amelyik a 19. századra ellaposodó anglikán kereszténységet akarta felrázni. Szólhatna a cikk *A gyűrűk ura* és a Narnia-sorozat immár idehaza is népszerűvé tudós szerzőiről: J. R. R. Tolkienről (1893–1972) és C. S. Lewisről (1898–1963), akik az angol irodalom népszerű oxfordi professzorai, hitvalló keresztények és életre szóló barátok voltak; arról, hogy hetente az Oxford egyik főutcáján lévő *Eagle and the Child* (A Sas és a Gyerek) nevű fogadóban pipafüstös borozgatás közben adták elő egymásnak újabb és újabb mitologikus történeteiket, és itt vitatták meg személyes hitük kérdéseit is. Végezetül szólhatna a 2007 augusztusában itt zajló izgalmas kulturális eseményekről, például az oxfordi várban esténként bemutatott Shakespeare-

darabokról és a legújabbról: az Oxfordi passiójátékról, amelyet Lizzie Hopley írt egy oxfordi jezsuita, Nicholas King legújabb bibliafordítását felhasználva...

Nem. A cikkben nem ezeknek a hatásoknak a történetéről lesz szó, hanem arról a hatástörténetről, amelyet néhány éve a bibliatudomány egyik legígéretesebb ágának tartanak.

Lapunk 2003/12 számában Bácskai Károly számolt be arról a konferenciáról, amelyet az akkor nyugalomba vonuló berni Újszövetség-kutató professzor, Ulrich Luz tiszteletére rendeztek. (Luz három könyve, köztük az igen olvasott *Evan-gélium és hatástörténet* a Hermeneutikai Füzetek sorozatában jelent meg.) A berni konferencia óta a – szintén oxfordi – Blackwell Kiadó egy szemléletében radikálisan új bibliakommentár-sorozatot indított, amely éppen az egyes bibliai könyvek által gyakorolt teológiai, művészi, irodalmi hatást kívánja bemutatni. A berni konferenciáról is ismert oxfordi professzor, Christopher Rowland egy Judith Kovács nevű társszerzővel például a Jelenések könyvéről állított össze kommentárt ebben a sorozatban.

Oxford egyik kollégiuma, a St. Anne's College több évtizede otthona a „Vacation Term for Biblical Study” (nyári bibliatanulmányi kurzus) elnevezésű nyári egyetemnek. Az 1903 óta működő kurzus évente hívja az érdeklődő lelkészeket és világiakat. Minden alkalommal neves oxfordi és angol előadókat hívnak meg, s az intenzív kurzusokon kívül a héber és a görög nyelvet is lehet tanulmányozni – minden szinten. Míg a huszadik század első évtizedeiben kizárólagosan a női hallgatóság számára szervezték a kurzusokat, a negyvenes évek vége óta mindenki számára nyitottak. Egy még ma is aktív tanárnő 1945 óta folyamatosan oktatja a bibliai görög nyelvet, s a társaság jelenlegi elnöke, dr. Barbara Spensley is harminchét éve aktív.

A 2007. évi nyári egyetemnek, ha nem is kizárólagos, de mindenképpen főszereplője a „hatástörténet”, a Biblia értelmezésének története volt. Nem kizárólagos, mert például John

Muddiman professzor a Lukács evangéliumában található példázatokról tartott előadásokat, s minden második este, vacsora után görög szövegolvasást tartott a jelenlevőknek.

A neves Ószövetség-kutató, John Rogerson tartotta a nyitólőadást, amelyben az értelmezéstörténet jelentőségéről szólt, arról, hogy miért is vált ez a sokáig elhanyagolt terület napjaink egyik legizgalmasabb irányzatává.

Susan Gillingham professzor asszony a Zsoltárok könyvének hatástörténetéről szólt délelőtti előadásában. Az elmúlt kétezer évben a zsoltárokat párhuzamosan olvasták, fordították és értelmezték zsidó és keresztény tudósok, sokszor egymással is élesen vitatkozva. A kereszténység ugyanis a zsoltárok nagy részét kezdettől fogva Krisztusra vonatkoztatta. Luther is közismerten „krisztocentrikusan” olvasta a zsoltárokat. Gillingham öttípusú befogadról beszélt: 1. fordítások (és revíziók); 2. magyarázatok (kommentárok); 3. építő olvasmányok (erkölcsi és áhítatos könyvek); 4. liturgikus alkalmazások; 5. esztétikai (zenei, művészeti, költői) feldolgozások.

A hatástörténet tehát arról szól, hogy a bibliai szövegről, annak jelentéséről többet tudhatunk meg, ha a szöveg utóéletét követjük nyomon, mintsem a keletkezésre vonatkozó, sokszor spekulatív elméletekből. Amíg a keletkezéstörténet („prehisztória”) inkább a régészeti és történettudományi érdeklődésű kutatók számára nélkülözhetetlen, addig a hatástörténet („poszt-hisztória”) azt vizsgálja, hogy a régi szövegek miként keltek életre a későbbi korok közösségeiben a hívő olvasók által. Gerhard Ebeling mondta, hogy az igazi egyháztörténelem a Szentírás értelmezésének a története.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a bibliakutatásban milyen óriási paradigmaváltást jelent a hatástörténet jelentkezése. Az ún. „prekritikai” korszak (patrisztika, középkor, reformáció) írásmagyarázatát a felvilágosodás óta az ún. „kritikai” paradigma: a történetkritikai írásmagyarázat váltotta fel, amely a szövegeket úgymond „objektív”, laboratóriumi módszerekkel vizsgálta. A történettudomány vált tehát az

„igazi”, meghatározó tudománnyá, amelyhez legfeljebb csatlakozhatott a teológia. A „posztkritikai” hatástörténet azonban tudatosan olvasóbarát: a szövegekre nem halott és semleges „dokumentumként”, hanem élő „monumentumként” tekint, amelyek különböző korokban, különféle embereknek különféle módokon szóltak, de szóltak, mert Isten Szentlelke ihlette őket. Szóltak továbbá azért is, mert olvasóik is a Lélek által megérintett emberek.

Tehát a Lélek az, aki „olvas” (ezt mondta Luther is!); a bennem lévő Lélek siet segítségemre a megértéshez (vö. Ulrich Körtner: *Az ihletett olvasó*, Hermeneutikai Füzetek 19.). A mindenkori hívó olvasó tehát „rekreálja”, újra életre kelti a szöveget. Amíg a történetkritikai megközelítés haszontalan és főlöské időtöltésnek tekintette az egyházatyák és a reformátorok írásmagyarázatának tanulmányozását, addig a posztkritikai hatástörténet rehabilitálja és újra izgalmas olvasmánnyá avatja őket.

A hatástörténet, mint ezt 2003-ban Bernben is tapasztalhattuk, igazi ökumenikus kutatási módszer: a Szentírás egyes iratai különböző korokban különféle keresztény közösségekben keltek életre. A kétezer év egyháztörténete olyan, mint egy korokon átívelő nagy kórus, amelyhez mi is csatlakozhatunk, ha nyitott szívvel hallgatjuk a hitben előttünk jártak – Tyndale, Cranmer, a Wesley testvérek, Newman kardinális, Tolkien, Lewis, az Oxfordi passiójáték mai szereplőinek – tanúságtételét. De nemcsak hallgatjuk, hanem a régi partitúrát (a Szentírást) kezünkben tartva, a magunk helyén, velük együtt mi is zengjük a Bárány énekét. Az „oxfordi hatás” 2007 nyarán így válik mégiscsak a tudományos hatástörténet részévé.

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2007. augusztus 19.

Négyszáz éve született John Milton

Nemzetközi konferencia
a Károli Gáspár Református Egyetem Angol Tanszékén

Nemcsak az angolok, hanem a világirodalom történészei is joggal tekintik a 17. századi Angliában élt John Milont (1608–1674) a legnagyobb protestáns költőnek. Amíg az olasz Dante Alighieri (1265–1321) a katolikus eposz, az *Isteni színjáték* szerzője, addig a protestáns Milton nevét legjelentősebb műve, az *Elvesztett paradicsom* tette halhatatlanná.

A négyszáz éve született költő tiszteletére Európában két nemzetközi tanácskozást rendeztek: ez év júliusában Londonban a gigantikus méretű, kilencedik Milton-konferenciát és a Károli Gáspár Református Egyetem Angol Tanszékén szeptember 4-7. között egy másikat. Nagy megtiszteltetés volt egy kis ország kis egyetemének, hogy a legrangosabb Milton-kutatók – mintegy negyvenen – érkeztek erre az alkalomra Budapestre tizenkét országból. Jöttek az Egyesült Államokból, Tajvanról, Izraelből, Nyugat- és Közép-Európából. (A konferencia részletes programja megtekinthető a honlapon: www.milton.extra.hu.) Szóljunk először Milton jelentőségéről, majd a konferencia néhány előadásáról!

Milton jómódú londoni családban született: édesapja, aki nemcsak tisztviselő, hanem zeneszerző is volt, még fiatalkorában tért át a katolikus vallásról a protestáns hitre. A gyermek Milton a legkiválóbb humanista műveltséget adó londoni iskolába járhatott, majd kilenc éven keresztül az akkoriban puritán szellemiségű Cambridge-i Egyetem hallgatója volt.

Az irodalomtörténészek három korszakot különböztetnek meg Milton költészetében: a lírai versek, a prózai, illetve az epikai művek korszakát. Egyszerre írt latin és angol nyelven.

Első jelentős költeménye még Cambridge-ben született *Óda Krisztus születésének reggelén* címen. Korai költészetének remeke a *L'Allegro* és az *Il Penseroso* című költeménypár, amely a vidám és a mélabús ember hangulatát jeleníti meg, valamint a *Comus* című pásztorjáték, amelyet elő is adtak 1634-ben. Korai költészetének legkiválóbb darabja a *Lycidas* című pásztori elégia; ezt Milton egy lelkésznek készülő diák-társa emlékére írta, aki az Ír-tengerbe veszett.

A szonett műfajával mindegyik korszakában jelentkezett; sajátosan megújította: a formailag petrarcai hagyomány nála barokk hangszerelést kapott. A leghíresebbek: *A vak szonettje*, a lemészárolt valdenseknek emléket állító *A piemonti vérengzésre* vagy *a Halott feleségéhez*.

Milton szellemi fejlődésének nagy lökést adott, hogy 1638-tól másfél évre – Franciaországon át – Itáliába utazhatott. Itt találkozott a kor szellemóriásaival, Hugo Grotiusszal és Galileivel is. Az angol forradalom hírére utazott haza: „Aljas dolognak tartottam külföldön kedvtelésből utazni, amikor honfitársaim otthon a szabadságért harcolnak” – írta.

Hazatérve két évtizeden keresztül Oliver Cromwell és az angol polgári forradalom ügyét támogatta 1649-től magas beosztásban, hiszen az államtanács latin titkárává nevezték ki. Ebben a korszakában jelentős műveket írt a reformáció, a forradalom, a szólásszabadság védelmében.

Mély keresztény meggyőződését sohasem rejtette véka alá, akkor sem, ha az éppen eltért hittestvérei véleményétől. Ariánus (Szentháromság-tagadó) nézeteire akkor derült fény, amikor a 19. században felfedezték latin nyelvű dogmatikai munkáját, a *De Doctrina Christianá-t*. Milton nemcsak a keresztény hit, hanem a szabadság költője is volt, s a házasságról például úgy vélekedett, hogy ha a társak pokollá teszi egymás életét, akkor a válás a kisebbik rossz. Három traktátust is szentelt ennek e kérdésnek; ebben valószínűleg szerepe volt személyes házassági kudarainak is.

Milton 1652-re teljesen megvakult, műveit magántitkárainak vagy leányainak diktálta. A forradalom bukása után élete veszélybe került, rövid ideig börtönben is ült. 1667-ben jelentette meg nagyeposzát, az *Elveszett paradicsomot*, először tíz könyvben, majd a második kiadásban tizenkét könyvben. Fia-talkorában Arthur királyról akart eposzt írni, ám hamarosan rájött, hogy a keresztény költő számára a bibliai bűnbeesés- és megváltástörténet a leginkább művészi feldolgozást igénylő téma.

Bár a romantikus Blake szerint Milton az *Elveszett paradicsomban* tudat alatt a sátán pártján volt, a mű alapos olvasása után azt mondhatjuk, hogy ennek épp az ellenkezője igaz. Milton az eposz első huszonhat sorában a Szentlélekhez fohászkodik, hogy „hirdessem az örök Gondviselést, / s embernek igazoljam Isten útját”. A pokol mélységeinek és fejedelmeinek bemutatása után a harmadik könyvben az Atya és a Fiú párbeszédében a Fiú a bűnbeesést előre látó (de nem előre elrendelő!) Atyának szabad akaratból felajánlja életét váltságul.

A negyedik könyvben találkozunk először az ekkor még ártatlan Ádámmal és Évával, akinek természetes szépségére és tökéletességére irigykedve néz a sátán. Az eposzra jellemző módon a bűnbeesés tragikus eseménye csak a kilencedik könyvben történik meg, előtte Rafael arkangyal figyelmeztetésként elmeséli Ádámnak és Évának az angyalok lázadásának történetét, a mennyei harcot.

A bűnbeesés után az első emberpár szerelmi viszonya is megváltozik: kölcsönösen vádolják egymást, sőt Éva még az öngyilkosság gondolatáig is eljut. Am Ádám felidézi az ősevangélium (1Móz 3,15) ígétét, s könnyek között mindketten bűnbánatot gyakorolnak: a Fiú az emberpár bűnbánati imádságát közbenjáróként közvetíti az Atyának. Bár a paradicsomból távozniuk kell, Mihály arkangyal bemutatja számukra az emberiség jövőjét: a megváltásnak, az egyház földi életének és Krisztus második visszajövetelének történetét.

Kevesen tudják, hogy az *Elveszett paradicsom*ot a teológiát is végzett evangélikus költő, a két éve elhunyt Jánosy István (1919–2006) ültette át ízes és mives magyar nyelvre. A nagyszerű fordítás a mai modern olvasóhoz hozza közel a 17. századi eposz világát.

Sajnálatos tény, hogy a mű folytatása, a *Visszanyert paradicsom* magyarul csak Bessenyei Sándor prózafordításában áll rendelkezésünkre; ő franciából ültette át a szöveget magyarra a 18. század végén. A *Visszanyert paradicsom* (amelynek témája Krisztus megkísértése) együtt jelent meg Miltonnak a *Sámson* című, bibliai témájú, önéletrajzi ihletésű tragédiájával.

A költőt ma, a 21. századi Magyarországon ismét honosítani kell. Ez a gondolat vezérelt minket, a Károli Gáspár Református Egyetem Angol Tanszékének oktatóit, amikor Magyarországra hívtuk a világ legkiválóbb Milton-kutatóit. A konferencia témája Milton az évszázadok tükrében volt.

Sanford Buddik jeruzsálemi professzor Kant és Milton kapcsolatát vizsgálta, s volt olyan kutató, aki például a *Sámson* 19. századi színházi feldolgozásait mutatta be. A hazai előadók közül Péter Ágnes, az ELTE Anglisztika Tanszékének professzora Milton magyarországi fogadtatásának három századát tekintette át. A huszadik századi magyar kritikai recepció akkor vált különösen is izgalmassá, amikor az előadó összehasonlította Ravasz László református püspök és Szerb Antal irodalomtörténész Milton-tanulmányait.

A konferencia szervezője, klasszikus műveltségű kollégám, Péti Miklós a 18. századi angol kritikus, Joseph Addison Homérosz- és Milton-képét állította szembe.

E sorok szerzője az *Elveszett paradicsom* különböző imádságait elemezte: az angyali és az emberi imákat. A bűnbeesés előtti imádság a teremtett emberpár természetes lélegzetvétele, ám a bűnbeesés után a bűnbánatot és az imádságot tanulniuk kell. A bűnbe esett ember penitenciális imádságát

követi a Fiú közbenjáró imádsága a tizenegyedik könyv elején. A Szentlélekhez szóló invokáció is imádságként fogható fel.

A külföldi és a hazai előadók között voltak PhD-hallgatók és egyetemisták is. A konferencia második napján a vendégek megtekintették az Iparművészeti Múzeum híres Milton-pajzsát, majd az utolsó este a Károli Egyetem hallgatóinak egy kis kórusa az idősebb Milton szerzeményeit adta elő igen nagy sikerrel. Vashegyi György, a Purcell Kórus és az Orfeo Zenekar alapítója és karnagya Milton költeményeinek megzenésített változatait mutatta be. (Mindössze egy hiányérzetünk volt: Madách művének, *Az ember tragédiájának* miltoni ihletéséről sajnos nem hangzott el előadás.)

A visszajelzések alapján e családi hangulatú, mégis tudományos igényű rendezvény mindenki számára emlékezetes esemény maradt. A Magyarországi Református Egyház Dunamelléki Egyházkerülete, a Károli Gáspár Református Egyetem vezetése nagylelkűen támogatta a konferenciát, s az egyetem evangélikus biztosa is készségesen segített az adminisztratív ügyek intézésében. Illesse őket és minden segítőt köszönet, de a dicsőség egyedül az Úré: Soli Deo Gloria!

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2008. szeptember 21.

Bárányok a farkasok között

Az amishok tanúságtétele Amerikában

Két évvel ezelőtt princetoni tanulmányutam idején református teológushallgatók társaságában kerestem fel az észak-amerikai kontinens egyik legkülöncebb vallási közösségét, a Pennsylvania államban élő „amish”-okat. Nagy érdeklődéssel mentem, hiszen a nyolcvanas évek közepén láttam a róluk szóló, Magyarországon is nagy sikerrel játszott, *A kis szemtanú* (*Witness*) című filmet. Az *Evangélikus Élet* főszerkesztőjének ígéretet is tettem, hogy benyomásaimat megosztom majd a lap olvasóival, ám elfoglaltságom miatt az ígéretemet eddig nem tudtam beváltani.

Idén ősszel három hónapot ismét az Egyesült Államokban tölthetek egy Virginia államban működő, az evangélikus egyházhoz kötődő főiskola (Roanoke College) vendégtanáraként. Oktatói és kutatómunkámon kívül továbbra is élénk figyelemmel követem az amerikaiak vallási életét. Bár a szekularizáció itt is érezteti hatását, Európa országaihoz képest Amerika mégis „vallásos” nemzetnek mondhatja magát, hiszen itt a lakosság huszonöt százaléka jár vasárnaponként templomba, amíg az „öreg kontinensen” ez az arány mindössze öt százalék körül mozog.

Az amishokról szóló írást azonban tovább nem halaszthatom. Olyan dolog történt ugyanis, amely október első napjaiban megrendített minden jóakarátú embert ezen a világon. Egy később magával is végző tejszállító fiatalember egy pennsylvaniai amish iskolában lelőtt öt fiatal leányt, öt másikat pedig megsebesített. Miközben e sorokat írom, éppen temetik ezeket az ártatlanul is ártatlanabb gyermekeket.

A mai újságok részletesen tudósítanak arról, hogy bár a mintegy kétszázezer tagot számláló közösséget természetesen

megrázta a szörnyű tragédia, a hitükkel mégis arról tanúskodnak, hogy ilyen eseményeket másképpen is fel lehet dolgozni, mint azt „odakint” teszik az átlagemberek. A közösség lelkésze arról prédikált, hogy nem értik, mi történt, ám a családtagok nyugodt lélekkel elfogadják azt Isten akaratának. A gyilkosnak pedig „természetesen” megbocsátanak. Igen, ők bárányok a farkasok között.

Az amishok az Amerikát járt turisták számára azért érdekesek, mert egy sajátos, zárt vallási közösségben élnek, tudatosan elkülönülve a „világtól”. Úgy öltözködnek, dolgoznak, mintha ma is a 17. században élnének. Mindenekelőtt a ruházatuk szembeötlő: a nős férfiak fekete kalapot és (bajusz nélküli) szakállat viselnek, az asszonyok varratlan ruhát hordanak, a hajukat nem vágják. A turisták számára a legnagyobb látványosság, hogy autó helyett lovas kocsikat („buggies”) hajtanak. Televíziót vagy elektromosságot nem használnak.

Általában farmokon dolgoznak, gyermekeiket saját iskoláikba járatják. Néhány évtizeddel ezelőtt emiatt az állami törvényekkel is összeütközésbe kerültek, ám működésüket végül sikerült mindenki számára megfelelő módon szabályozni. Közösségi összetartozásuk példamutató.

Az amishok megőrizték saját nyelvüket: ma is a pennsylvaniai holland („Platt”) nyelvet beszélik. Nem szervezett falvakban élnek, hanem farmok laza szövetségében. A vallási élet mindent meghatároz számukra, ám templomot külön mégsem építenek. Istentiszteleti életükben nincs liturgia, szerintük a zene emberi érzelmeket kavar fel, ezért káros lehet. Úrvacsora idején János evangéliuma 13. fejezete alapján a lábmosást gyakorolják. Vallásukra jellemző, hogy nem térítenek, ám a kívülállókat szeretettel fogadják vendégként maguk között.

Bibliaértelmezésükre a literalizmus, mai szóhasználattal a fundamentalizmus jellemző. Szó szerint élük meg ezért Pál apostol intését: „Ne igazodjatok e világhoz!” (Róm 12,2). Tizenhat éves korukban a serdülő fiúk egy évre kimehetnek a

„világba”, és szabadon kipróbálhatják a „kinti” életet. Utána azonban saját maguknak kell eldönteniük, hogy melyik életformát választják. A *Jákób választása* című film szól erről a döntésről, arról, hogy a fiatalok nyolcvanöt százaléka az amish életformára mond igent. Ám ha ezt megszegik, akkor a közösség szigorúan kiközösíti őket („shunning”, illetve „Meidung”). Ilyenkor 1Kor 5,11 alapján a családi kapcsolatok teljesen megszakadnak. A rokonházasságok miatt előfordult közöttük a törpeség és a szellemi fogyatékoság. A Biblián kívül a *Martyrs' Mirror* (Mártírok tükre) a leggyakrabban forgatott lelki olvasmányuk.

Az amish közösség kétszáz svájci család leszármazottja. Történetük a 16. századi „radikális reformáció”-ra, az anabaptistákra nyúlik vissza. 1536-ban Hollandiában egy kilépett katolikus pap, Menno Simons (1496–1561) volt a mennoniták alapítója, az ő utódaik egy része Svájcba ment. Ám 1693-ban Jacob Amman (1656–?) svájci mennonita püspök a szigorúbb vallási elvek (például lábmosás, illetve Meidung) jegyében szakított a mennonizmussal.

Amman követői, az amishok 1720-1770 között érkeztek Pennsylvániába. 1737-ben a Charming Nancy nevű hajó fedélzetén huszonegy amish bevándorló érkezett Philadelphia kikötőjébe.

A legtöbben Pennsylvániában telepedtek le, s ma is úgy élnek, mint bevándorlásuk idején. Mindennapi életüket a közösségi „Ordnung” szabályozza. Természetesen az erőszakmentesség eszméjének jegyében következetesen pacifisták, soha nem fognak fegyvert. Ezért is döbbenetes, hogy az október elsején eldőrdült fegyverlövések éppen az ő ártatlan gyermekeiknek az életét oltották ki. Bármennyire is távol álljon tőlünk az amishok világa és bibliaértelmezése, hitük megrendítő tanúságtétel lehet mindannyiunk számára.

Megjelent: *Evangelikus Élet*, 2006. október 15.

Az eretneküldöző Morus Tamásról – Dallasban

Morus Tamást (1478–1535) főleg az *Utópia* szerzőjeként tartjuk itthon számon, tudjuk róla, hogy Rotterdami Erasmus közeli barátja volt, s azt is, hogy már kortársai is „az angol Szókratésznek” tekintették. Talán színházban vagy filmen láthattuk Robert Bolt *Ember az örökkévalóságért* című drámáját, amelyben a szerző VIII. Henrik egykori lordkancellárjának állít emléket, aki a lelkiismeretéhez s az egyház egységébe vetett katolikus hitéhez akkor is következetesen ragaszkodott, amikor ezért az életével kellett fizetnie.

Azt azonban már kevesen tudják, hogy a Tower fogságában sínylődő Morus Krisztus szomorúságáról írt latin nyelvű elmélkedést s *Erősítő párbeszéd balsors idején* címmel egy angol nyelvű vigasztaló iratot, amelynek témája két magyar nemesember, Antal és Vince beszélgetése a mohácsi vész tragédiája után. (E könyv magyarul először a Szent István Társulatnál jelent meg 2004-ben.) Morus Tamásról jogosan alakulhatott ki az a kép, hogy a keresztény humanizmus legjelentősebb képviselője volt. Am arról, hogy az *Utópia* szerzője, a vallási tolerancia apostola a gyakorlatban Luther és a reformáció legelszántabb ellenfele volt, már csak az anglista szakma bennfentes kutatói tudnak.

VIII. Henrik Luther-ellenes könyvének szellemi ihletője is Morus volt. Önállóan 1523-ban *Responsio ad Lutherum* (Válasz Luthernek) címen, neve említése nélkül írt Luther teológiájáról egy vitairatot. Amikor aztán Luther eszméi Angliában is élénk fogadtatásnak örvendenek, amikor a cambridge-i diákok már a White Horse Inn (Fogadó a Fehér Lóhoz) nevű vendégfogadóban Luther tanait kezdik népszerűsíteni, s amikor 1526-ban az első angol nyelvű Újszövetség William Tyndale fordításában a kontinensről csempészárúként megérkezik Angliába, London püspöke megbizsa a tudós Morus Tamást, hogy angol nyelven írjon egy értekezést az eretnekek

ellen. Morus 1529-ben adja ki először a *Dialogue Concerning Heresies* (Párbeszéd az eretnekségekről) című munkáját, amelyben a platóni dialógusok szellemében a szerző egy Luther eszméi által érintett diákkal folytat párbeszédet.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen „Korai Tudor hitviták” címen az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) által támogatott kutatás folyik, melynek vezetője e sorok szerzője. A kutatási program keretében november 2–4. között az amerikai egyesült államokbeli Dallasi Egyetem által szervezett szimpozionon két hazai kutató vehetett részt.

Dallas városa nemcsak az 1963-as Kennedy-gyilkosságról nevezetes, hanem ma Texas állam szellemi központja is. Magyarországról a kommunizmus idején elmenekült ciszterci szerzetesek itt alapítottak rendházat és iskolát, melynek az apátja a neves bibliatudós: Farkasfalvy Dénes. Az egyetem Morus Tamás Központja az elmúlt három évben immár rendszeresen szervez konferenciát, s minden alkalommal egy-egy Morus-mű kerül terítékre. Első alkalommal az *Utópiát* vitatták meg, az elmúlt évben a III. Richárdról szóló életrajzát, s idén az eretnekek ellen írt dialógusát.

Lutheránusként s a lutheri teológia mai képviselőjeként igen izgalmas kihívást jelent egy olyan korabeli angliai Luther-képpel szembesülni, amelyen a német reformátor és követői az egyház legveszedelmesebb ellenségeiként, egyenesen démoni figurákként jelennek meg. Morus Tamás hitét, meggyőződését és egyházféltségét nem lehet elvitatni. A német parasztháború Morus számára kézenfekvő bizonyítéka volt annak, hogy a lutheri reformáció anarchiához vezet, s riadtan látta, hogy a szabad akarat tagadásával bármilyen emberi felelőtlenséget igazolni lehet. A kérdés azonban az, hogy miként értékeljük Morus már-már hisztérikus kifakadását az eretnekek, jelesül Luther és Tyndale tanaival, bibliafordító munkásságával szemben. Sokan kérdezik, hogy az Európa-szerte ünnepelt humanista miként is lehetett a legszenvedélyesebb eretneküldöző is egyben.

Kétségtelen, hogy Morus a törökök európai hódításáért is a reformációt tette felelőssé, amely szerinte belülről bomlasztotta az eladdig egységes keresztény Európa szellemét. De Morus nemcsak reálpolitikus, hanem a Szentháromságba vetett hithez, Krisztushoz és a Bibliához is ragaszkodó, őszinte keresztény ember volt.

Könnyű és kézenfekvő lenne elfogultságra elfogultsággal válaszolni. Az érzelmi alapú gondolkodásra azonban számos veszély leselkedik. Négy évszázad távlatából őszinte nyitottsággal tekinthetünk vissza a hitviták korára. S ha ilyen nyitottsággal olvassuk Morusnak Luther és Tyndale „pestises eretneksége” ellenében írt vitairatát, akkor egyszerre csak azt vesszük észre, hogy egy teológiai kincsesbányával van dolgunk. Morustól ekkleziológiát tanulhatunk. A könnyen formálissá merevedő *sola Scriptura* lutheri nézettel szemben Morus a szóbeli hagyomány szerepére mutat rá, hiszen a Szentlélek sokszor írástudatlan embereknek is közvetítette az üzenetet, mint ahogy Péterrel is az élő Isten Lelke tudatta, hogy Jézus a Krisztus.

E sorok írója az egyház és a Szentírás kapcsolatáról tartotta referátumát a szimpóziumon. Morus Tamás és a bibliafordító Tyndale arról vitatkozott, hogy az egyház vagy a Szentírás elsődleges-e. Úgy látom, hogy a kérdés akkori felvetése bármennyire jogos volt is, mai kielezése károsnak bizonyulhat. Az evangélium és az egyetemesség (katolicitás) nem lehetnek egymással ellentétes fogalmak. Amiképpen a mai római katolicizmus felfedezte a Szentírást, úgy a mai protestantizmusnak is fel kell fedeznie az egyházat. A mindenkori eretnekek által vágyott „igaz egyház” képével szemben Krisztus egyházának egyetemességéről tanúskodott: „a keresztény egyház itt a földön a jó és rossz keresztények sokasága, egy háló, amivel Krisztus jó és rossz halakat kifog magának, s a búza és a konkoly szétválasztása majd csak az ítélet napján történik meg”. Az eretnekek Morus számára azok a szőlővesz-

szők, amelyek leválnak a szőlőtőről, s így Krisztus egyházából önmagukat zárják ki.

Négyszázötven év távlatából mi már „a tanúságtevők felhőiben” (Zsid 12,1), egymás mellett láthatjuk az egykori ellenfeleket: Morust, illetve Luthert és Tyndale-t. Ugyanannak az igazságnak, az egyetemes keresztény gondolkodásnak egy-egy oldalát képviselték; persze az egykori ellenfelek szükségszerűen csak az érem egyik, illetve másik oldalát láthatták meg. Ma már azt is látjuk, hogy például az idős Luther *A zsinatokról és az egyházzól* című 1539-es írásában már olyan nézetet fogalmazott meg, amely nem áll messze Morus Tamás egyházfelfogásától. Itt Luther az egyház hét jegyéről beszél. Ezek Isten ígéje, a keresztség, az oltári szentség, az imádság, a kulcsok hatalma, az egyházi szolgák elhívása, az imádság és a szent keresztség.

Mi, a 21. század elején élő keresztények ugyanúgy tanulhatunk Morus szenvedélyes egyházszeretetéből, mint Luther és Tyndale szenvedélyes evangéliumi hitéből. Ma mindkettőre szükségünk van: evangéliumi élő hitre és ezt a hitet éltető, tápláló, mederben tartó és korrigáló közösségre, az anyaszentegyházra, amiért Morus életét adta. A katolikus egyház ezért avatta szentté 1935-ben, halálának négyszázadik évfordulóján. Morus Tamásnak azonban a 21. század elején élő evangélikusok számára is van aktuális mondanivalója.

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2007. november 25.

A hitbuzgó jobboldaliság göröngyös amerikai útjai

Sok kedves hittestvérem gondolja úgy, hogy keresztény hitéből csak a politikai jobboldaliság következhet. Buzgón imádkoznak egy-egy politikai vezér vagy párt győzelméért, mert őszintén hiszik, hogy Isten csak rajta keresztül áldja és áldhatja meg népünket a történelmi zivatarok idején.

A Biblia azonban azt tanítja, hogy sokszor még a nép, a választott, kedves nép sem látja, láthatja világosan, hogy mi az Isten akarata. Egy igazi prófétának, mint például Jeremiásnak, gyakran éppen a nép hite, vágyai, elképzelése ellenében kell képviselnie a népszerűtlennek tűnő isteni üzenetet.

A hosszú, forró magyar ősz nem maradhat tanulság nélkül keresztény hitünk számára sem. Most azonban vigyázó tekintetünket vessük az észak-amerikai kontinensre; a közelmúlt vallási botrányai és politikai történései szintén igencsak tanulságosak lehetnek számunkra is.

Az Egyesült Államokban a protestantizmuson belül rendkívül erős az evangélikál vagy evangéliumi keresztény irányzat. Remélhetőleg az *Evangélikus Életben* a közeljövőben – a fundamentalizmus témához hasonlóan – erről is lesz majd szó, így az egyes felekezeteken átívelő, végeredményben az európai pietizmushoz hasonlítható, a 18. században gyökerező, majd a 19–20. században Angliában és Amerikában kiteljesedő ébredési irányzat teológiai kérdéseit közelebbről egyelőre nem vizsgáljuk.

Jeleztük már korábban, hogy ez az irányzat nem azonos a fundamentalizmussal, noha konzervatív jellege miatt nem is áll távol tőle. Az amerikai Billy Graham vagy az angol John Stott munkásságára elég itt utalnunk, az ő sok szempontból áldott szolgálatuk hazai kisugárzása sok gyümölcsöt termett már egyházunkban is.

Az Egyesült Államokban az elmúlt három évtizedben a konzervatív evangélikál és a fundamentalista irányzatok egyértelműen politikai erővé is váltak. Az 1976-ban elnöknek megválasztott baptista Jimmy Carter volt az első „újjászületett” keresztény az amerikai közéletben. Igaz, ő demokrata volt, republikánus utódai, mint Ronald Reagan és a Bush dinasztia, egyértelműen a vallási konzervativizmussal kötődtek szövetségét. A Jerry Falwell vezette militáns fundamentalista „erkölcsi többség” mozgalom egyértelműen azért lobbizott, hogy a konzervatív értékek jelenjenek meg a törvényhozásban is.

Noha az állam és az egyház szétválasztásának klasszikus modellje az Egyesült Államok, néhány évtizede még józan teológiai körökben is egyre erősebben kezdett érvényesülni az a hang, hogy a keresztényeknek „harcolniuk” kell azért, hogy értékeik ne száműzessenek a „köztérről” a magánélet intim szférájába; e felfogás képviselői szerint a civil közösség érdekében a hívőknek érvényesíteniük kell a keresztény értékeket. Az evangélikus lelkészből katolikus pappá áttért Richard Neuhaus s az általa szerkesztett *First Things* című folyóirat ennek a gondolatnak az egyik legszínvonalasabb képviselője. Érvelésükben sok igazságmozzanatot ismerhetünk fel. Magvas teológiai eszmefuttatások észrevétlenül találkoztak a vallási, sokszor populista vezérek által karvezényelt tömegek konzervativizmusával.

Már egy jó ideje úgy tűnt, hogy a politikai republikanizmus és a vallási evangélikalizmus politikai frige megnyerte a csatát Amerikában. Sok őszinte keresztény hívő hazafíúi buzgóságból jelentkezett katonának az iraki háborúba, mondván, meg kell állítani a terrorizmus előrenyomulását, ám eközben észre sem vették, hogy „az isteni kiválasztottságot” képviselő, az idegen népeket és vallásokat démonizáló messianisztikus buzgóság és az impériumépítés látens programja talán nincs egészen összhangban a Biblia tanításával. Mint ahogyan az sem, hogy a közösség érdekét valóban szolgáló törvényhozással emberek lelkiismeretét is kordában tartás vagy manipulálják.

Az elmúlt napokban olyasvalami történt az Egyesült Államokban, ami váratlanul megfordította még a politikai széljárást is. A parlamenti választásokon nemcsak az alsóházban, hanem a szenátusban is halvány többséget szereztek a demokraták, ami a két év múlva esedékes elnökválasztás kimenetelét is eléggé valószínűsíti. Az amerikai nép halvány többségének ezek szerint elege van a soha véget nem érő, értelmetlennek tűnő iraki háborúból, Bush elnök magabiztos konzervatív politikájából.

Az Államokban tapasztalható politikai megosztottság (ötven-ötven százalék körül mozog mindkét tábor támogatottsága) döbbenetesen hasonlít a magyarországra azzal a különbséggel, hogy az Egyesült Államokban hónapokig azért nem mennek az utcára az emberek, mert ha így tennének, a jóléti állam igencsak hamar felborulna. Sokan – főleg a déli államokban – azért inkább konzervatív beállítottságúak, mert úgy látják, hogy általános erkölcsi erózió idején például a házasság intézményének védelmét egyedül a konzervatív politikai értékek érvényesülése segítheti elő.

A váratlan demokrata győzelemhez egy hatalmas vallási botrány is besegített. Öt nappal a választások előtt a televízió csatornák, az újságok világgá repítették (a Magyar Televízió Híradója is szólt erről), hogy a harmincmillió keresztény hívőt tömörítő Nemzeti Evangelikál Szövetség (National Association of Evangelicals) elnöke, egy Colorado állambeli, tizennégyezer lelket számláló hatalmas gyülekezet vezetője, aki nyíltan lobbizott Bush elnök környezetében a homoszexuálisok házassági jogai ellen, az elmúlt három esztendőben rendszeres viszonyt folytatott egy férfi prostituálttal. Ted Haggart lelkipásztort, a férjet, az ötgyerekes családapát, az amerikai evangélikások nemzeti bálványát Jones, a férfi prostituált jelentette fel azok után, hogy a televízióban a homoszexuálisok ellen hevesen prédikáló lelkészben felismerte saját, „Art” néven rendszeresen jelentkező partnerét, aki kétszáz dollárt fizetett minden egyes intim együttlétért.

Amerika és a világ evangelizmusa iszonyatos szégyent él át napjainkban. Sokan a demokraták győzelmét is ezzel a botránnyal magyarázzák. A *Newsweek* magazin november 13-i száma a címlapon hozza a hátborzongató történetet, s az újságíró higgadt elemzéssel vizsgálja az eddig előretörő s most hirtelen visszaesett vallási konzervativizmus és a republikánus vereség összefüggéseit.

Ez is, mint minden, a mi tanulságunkra íratott meg, írja Pál apostol (Róm 15,4). A hitbuzgóságnak és a jobboldaliságnak göröngyös útjai vannak, s vigyázzunk, ha állunk, el ne essünk! A túlbuzgókat, a csak az elvekhez ragaszkodó vagy a hitüket azonnal politikai erővé konvertálni akaró keresztényeket Isten sokszor megszégyeníti.

Nem is olyan régen a mi egyházunkban is megmutatta nekünk az egyház Ura, hogy mi a szégyen. Akárcsak a gyászt, a szégyent is munkával lehet és kell feldolgoznunk. Az imádság például ilyen munka. Imádkozzunk!

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2006. november 26.

Amit amerikai testvéreinktől tanulhatunk

A virginiai Roanoke College vendégoktatója voltam 2006 szeptemberétől november végéig. Tizennégy éve már voltam itt: akkor az angol tanszék, most a vallástudományi tanszék meghívására. Ezúttal nemcsak angol irodalomtörténészként voltam érdekes számukra, hanem úgy is mint magyarországi egyházi ember. Előadásokat tartottam a politika és a vallás kapcsolatáról, Ordass püspökről, egyházunk kommunizmus alatti küzdelmeiről, s azon belül az ügynökkérdésről mint közösségünk jelenlegi lelki terhéről. Az október végén látogatásomra érkezett családom kezdeményezésére szép megemlékezést szerveztünk az 1956-os forradalom 50. évfordulóján.

Az 1842-ben alapított Roanoke College-ot az ECLA (Amerikai Evangélikus Egyház) tartja fenn. Mint legtöbb egyházi alapítású felsőoktatási intézmény, az akadémiai szabadság nevében megpróbált egyházi alapítóitól elszakadni, ám az utóbbi évtizedekben az evangélikus kötődést többen újra szorgalmazzák. Meghívom, aki a College professzora és kisegítő lelkész az egyik evangélikus gyülekezetben elmondta, hogy feleségével naponta imádkoztak azért, hogy e három hónap számomra áldás legyen, és én is áldás lehessek számukra. Barátoméék imádságának erejét minden nap megtapasztalhattam. Ezt teljes komolysággal mondom, s nem kegyeskedésből. Az ott kapott áldásokból szeretnék valamit továbbadni, most csak röviden, hosszútávon pedig rendszeresen.

Az amerikai evangélikusság

Az eredetileg protestáns Amerikai Egyesült Államokban is már a római katolikus egyház a legnagyobb a maga 66 millió tagjával. A protestantizmuson belül a baptisták voltak a legtöbbben, de ők nemrégiben kettészakadtak. A metodisták következnek mintegy 8 millió taggal, a két egyháztestben élő

(ELCA és Missouri Synod) lutheránusok következnek összesen szintén közel 8 millió taggal (5 ill. 2,5 millió). A reformátusok (presbiteriánusok) 3,5 milliónyi lelket számlálnak, az episzkopális egyház taglétszáma is kb. 2 millió. A 90-es évek végétől jelentkeztek a hitvalló mozgalmak mindegyik történelmi protestáns egyházban, először a metodistáknál, majd a reformátusoknál, az evangélikusoknál, az episzkopálisoknál. Tegnap hí: a tanzániai anglikán egyház kiszakadt az anglikán közösségből az észak-amerikai Gene Robinson aktív homoszexuális püspök néhány évvel ezelőtti felszentelése miatt.

Mindegyik egyház esetében feltűnően hasonló tünetek jelentkeznek a 21. század elején: drámaian megoszlik mindegyik egyház: általában a tagság fele vállalja a vezetők világi nyomásnak engedő irányvonalát, a másik fele viszont hitvalló mozgalmakban szerveződik, hitvalló iratokat fogalmaz meg, s több egyházban is komolyan fennáll vagy be is következik az egyházszakadás veszélye. A hitvallók úgy vélik, hogy vezetőik a revizionizmus útjára léptek, az egyház kétezer éves tanítását akarják a világ igényei szerint átalakítani.

Az ECLA-ban sokan bírálják az elnök-püspököt Mark Hansont, az LVSZ immár Magyarországról is ismert elnökét, hogy az egyházat egyoldalúan baloldali-liberális politikai célokra kívánja mozgósítani, s eközben a protestáns liberalizmustól megcsömörlött teológusok egész serege tér át a római katolikus hitre: „swimming the Tiber”-nek is nevezik ezt a 19. századi angliai Oxford-mozgalomhoz hasonlítható „evangelical-catholic” mozgalmat. Fontos teológiai organumuk a *Pro Ecclesia* című folyóirat. Szándékozom majd írni hetilapunkban a katolizáló evangélikus teológusokról.

Gyülekezeti élet

Három hónapon keresztül aktívan jártam a roanoke-i St. John evangélikus gyülekezetbe, ahol a kollégám kisegítő lelkész („teaching pastor”). Reménységem szerint sikerül majd testvér-

gyülekezeti kapcsolatot kiépíteni a budahegyvidéki gyülekezetem és e gyülekezet között.

Az angolul tudókat biztatom, hogy tekintsék meg a gyülekezet honlapját: www.stjohnlutheran.org, nyelvgyakorlasként és lelki épülésként is érdemes meghallgatni a lelkészek igehirdetéseit. Mark Graham, a vezető lelkész tizenkilenc éve szolgál itt, amikor idekerült, kétszáz körül volt a taglétszám, ma ezerkétszáz. Vasárnaponként négy istentisztelet tartanak (három lelkész van): reggel nyolckor, 11-kor párhuzamosan kettőt: lehet választani a hagyományos liturgia és a modern (családi) forma között. Délután ötkor van a negyedik istentisztelet. A családi istentisztelet („contemporary”) teljesen kötetlen, mai zenével, a hagyományos pedig a mi legszebb liturgikus istentiszteleteinknél is liturgikusabb. Minden ékesen és szép rendben történik. A lelkészek rotálnak: egyik héten a vezető lelkész a családin, a másik héten a liturgikuson prédikál. Fontosnak érzem, hogy a lelkészek „kétnyelvűek”: a Szentlélek modern és kötött formában is tud általuk szólani.

A felnőttképzés („Vasárnapi Egyetem”)

Igen hasznos kezdeményezésnek vélem a vasárnapi iskolát, amit gyülekezeti felnőttképzésnek, vagy talán „vasárnapi egyetem”-nek is nevezhetünk. Mert bizony a hitünkkel kapcsolatos ismereteket frissítenünk kell, különösen itt Kelet-Európában, ahol a kommunizmus évtizedei alatt nemzedékek nőttek fel alapvető hittani ismeretek nélkül. A St. John-ban két délelőtti istentisztelet között öt különböző tanfolyam közül lehet választani: én az „Intenzív bibliamagyarázat”-ra jártam: november végéig nyolc héten át Máté evangéliumát tekintettük át (négy fejezetet hetente). Minden héten előre megkaptunk kérdéseket a következő hétre feldolgozandó fejezetekhez. További tanfolyamok: „A Biblia a mai élet relevanciájában”, „Tapasztalati kereszténység”. Aztán „A férj a tükörben”, amire vagy huszonöt férfi jár.

Asztali beszélgetések

Minden szerdán a lelkészek jelenlétében összegyűlt a gyülekezet egy korai vacsorára, s utána több csoport kezdte meg a munkáját. Én az „Asztali beszélgetések”-re jártam, ahol a lelkész vezetésével kiértékeljük az előző vasárnapi igehirdetéseket, azt, hogy kit miként szólított meg Isten igéje. Két különböző igehirdetés hangzott el a négy vasárnapi istentiszteleten: az egyik lelkész prédikált a nyolcórás és a tizenegyórás liturgikus istentiszteleten, a másik lelkész pedig a modern tizenegyórás és a délutáni. Az asztali beszélgetés második felében elővettük a következő vasárnapi négy textust (őszövetégi, epistola, evangélium, zsoltár), s azokat beszéltük meg. Az igehirdetések sokszor nemcsak egy igehelyhez kötődtek, gyakran tematikusak voltak.

Az elváltak lelkigondozása

A lelkész lelkigondozónak is kiváló. Keddenként Alfa-program van, csütörtökönként pedig egy olyan szolgálat, amelyet nekünk is érdemes közelebről megismernünk. Ez pedig az elváltak lelkigondozása. Vallási, felekezeti meggyőződéstől függetlenül bárki számára nyitott ez a tanfolyam (*Divorce Care*-nek nevezik). Több mint tíz éve végzik ezt a szolgálatot Amerikában, általában elég jó eredménnyel. A kurzus célja, hogy a sérült feleket gyógyítsák, s megpróbálják elérni, hogy a harag helyett a lelki megbékélés uralkodjon a szívekben. Hangsúlyozzák, hogy ez az alkalom nem pszichológiai tanácsadás, még kevésbé társkereső fórum, hanem a sebeknek krisztusi-bibliai alapokon történő gyógyítása. Kéri is, hogy csak az maradjon, aki ezt a szempontot elfogadja. Tizenhárom hétig tart a program. Az egyes alkalmak keretében először videót néznek meg, majd kis csoportokban beszélnek a személyes problémákról. Az elváltak gyermekeinek is szerveznek külön tanfolyamot (*DivorceCare4Kids*). Mindegyikhez tankönyv és munkafüzet áll rendelkezésre. Javasolják, hogy a kurzus részt-

vevői otthon is készüljenek és vezessenek naplót gyógyulásuk folyamatáról.

A közösségi kultúra

A közösség építésének mind a vasárnapi iskola, mind az istentisztelet keretében igen fontos szerepe van. Az újonnan jötteket mindig bemutatják a gyülekezet többi tagjának. Nincs olyan alkalom, hogy a bemutatott idegenhez ne menne oda egy-két gyülekezeti tag. Engem is azonnal meghívott az egyik ebédre, a másik kávéra. A gyülekezetben mintegy kilencvennyolc öntevékeny csoport működik!

Az imádkozás szolgálata

Az imádkozó szolgálatot amerikai testvéreink igen komolyan veszik. Minden istentisztelet elején a lelkészek az aktuális imakéréseket összeírják, s az oltári közbenjáró imádságba az elhangzott kéréseket belefoglalják. Egyik vasárnap az ígehirdető nagyon jó szempontokat mondott az imádságról. Négy betűt kell csak megjegyeznünk: 1. A = adoration (imádás) 2. C = confession (bűnvallás) 3. T = thanksgiving (hálaadás), 4. S = supplication (könyörgés) azon belül is: a) másokért, b) magunkért. Jó ezt fejben tartanunk, hogy ne mindig csak (főleg az önmagukkal kapcsolatos) kérések uralják imádságainkat. Természetesen nem a technika a lényeg, hanem a Szentlélek ereje. A mi Urunk a Szentlélek által taníthat bennünket imádkozni.

Testvérgyülekezeti kapcsolat

Sokan imádkoznak és tesznek is azért, hogy az első hivatalos amerikai-magyar testvérgyülekezeti kapcsolat megvalósuljon. Bízom abban, hogy a budahegyvidéki gyülekezetemben kedvező visszhangra talál majd ez a kezdeményezés. Természetesen nem csak a gazdag testvérrel hanem a szegényebbekkel, a határon túliakkal is keresnünk kell a kapcsolatot! Annak a javaslatnak, amely e kapcsolatok kiépítését szorgalmaztam, ezt

a címet adtam: „We are One Body”, azaz „Egy test tagjai vagyunk”.

Reménységem, hogy ezek az áldások idehaza is sugározhatnak, nemcsak a gyülekezetemben, hanem itt az egyházme gyénkben és egész magyarországi egyházunkban is. Nemrégiben a 2007-es országos evangélikus találkozó szervezésére kaptam megbízást. A témánk a „megbékélés” lesz; amerikai tapasztalataimat Pakson is szeretném majd kamatoztatni.

Megjelent:

<http://www.lutheran.hu/z/honlapok/buda/05/02fabinytibor>

Jonathan Edwards Európában

Az amerikai egyesült államokbeli Yale Egyetem Jonathan Edwards Központja és a Magyarországi Református Egyház Dunamelléki Egyházkerülete szervezésében a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara adott otthont annak a nemzetközi konferenciának május 8–9-én, amelynek célja az volt, hogy „Amerika teológusa” (Robert Jenson kifejezése), sokak szerint a valaha is élt legnagyobb amerikai teológus: Jonathan Edwards (1703–1758) végre bemutatkozasson „az öreg Európának”.

Furcsa ellentmondás, hogy amíg manapság az amerikai kontinens teológusai nemzetközi konferenciákon sokkal jelentősebbnek, eredetibbnek bizonyulnak, mint a hagyományos európai (főleg német) iskolák, a 18. századi Jonathan Edwardsról, Amerika legjelentősebb teológusáról Európában mind ez ideig nem rendeztek konferenciát. Éppen ezért Magyarországot, Budapestet s azon belül is a Károli Gáspár Református Egyetemet különösen is nagy megtiszteltetés érte, amikor otthont adhatott ennek az egyedülálló eseménynek.

A konferencia fővédnöke dr. Szabó István, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke volt, aki már korábban is behatóan foglalkozott Jonathan Edwards életművével (például az Evangélikus Hittudományi Egyetemen 2003-ban elhangzott angol nyelvű habilitációs előadását is Edwardsról tartotta). A konferencia ötlete az Edwardsról több könyvet is publikáló Gerald McDermott-tól, a Virginia állambeli Roanoke College teológusprofesszorától származik, aki két évvel ezelőtt átutazóban Magyarországon járt, s ekkor vetette fel a püspöknek egy ilyen sok szempontból izgalmas konferencia rendezésének gondolatát.

McDermott professzor egyik célja az volt, hogy Amerikából idehívja a legrangosabb Edwards-kutatókat, s az ő előadásaihoz referátumot kérjen európai előadóktól. Két előadó

személye volt kivétel: az egyik az évtizedek óta Franciaországban élő, magyar származású római katolikus filozófus, Vető Miklós, aki franciául publikált Edwardsról egy komoly monográfiát; a másik a jelen sorok szerzője, aki szintén már két évtizeddel ezelőtt közzétette Edwardsnak a bibliai tipológiáról szóló néhány írását (*Tipológiai szimbolizmus, Ikonológia és műértelmezés* 4, Szeged, 1988). Ám Edwards életművével beható módon csak 2006 őszén ismerkedhettem meg, amikor McDermott meghívására a Roanoke College vendégeként professzor barátomnak a szemináriumát is látogathattam, s az életmű egy szeletét alaposabban megismerhettem.

Tudatosan írom, hogy az életmű „egy szeletét”, mert Edwards munkáinak a tudományos, ún. kritikai kiadása mintegy huszonnét vastag kötetet tesz ki, ám még ennél is több anyag férhető hozzá a Yale Egyetem Jonathan Edwards Központjának internetes honlapján (<https://edwards.yale.edu/archive>). A konferencia programjának ismertetője, amely szintén megtekinthető az interneten, Edwardsot szellemesen a világhírű magyar származású iparművész, Breuer Marcell nevéhez fűződő székben ábrázolja.

A szervezők másik célja az volt, hogy e rendkívül sokoldalú 18. századi polihisztor (teológus, filozófus, esztéta, bibliatudós, történettudós, igehirdető, ébredési mozgalom-vezető, indiánok misszionáriusa) jelentőségét egyszerű és érthető módon hozza közelebb a magyar érdeklődőkhöz. Sajnálatos, hogy erre a törekvésre sem teológiáinkon, sem hazai gyülekezeteinkben nem figyeltek fel; evangélikus egyházunkat is e sorok íróján kívül mindössze egy személy (nevezetesen az édesapja) képviselte.

Mindazok számára, akik a talán nem eléggé hangos hírvetés ellenére mégis eljöttek (főleg református teológiai hallgatók), a konferencia igazi „beavatás” volt. Ezt nagyban elősegítette, hogy McDermott fáradhatatlan amerikai pénzügyűjtő tevékenységének (és nem utolsósorban kitartó imádságainak) köszönhetően jólelkű amerikai adakozók támogatásá-

val a konferencia idejére Edwardsnak két könyve magyarul, egy pedig csehül is megjelenhetett. Ez utóbbi azért fontos, mert a környező közép-európai országok (Szlovákia, Csehország, Szerbia, Lengyelország, Románia), valamint Nyugat-Európa egyes országai (Hollandia, Franciaország, Németország, Anglia) is képviseltették magukat. A legszínvonalasabb hozzászólásokat egyébként a szomszédos régiókból érkező női előadók tartották.

Jonathan Edwards az amerikai „nagy ébredés”-nek volt az egyik vezéralakja, annak a néhány év alatt az amerikai keleti parton végigsöprő lelki, megújulási mozgalomnak, amely a világi s nem hívő történészek szerint is annyira jelentős volt, hogy az egymástól etnikailag is idegen gyarmatokból egységes nemzetet kovácsolt, amelyek így 1776-ban kivívták Európától való függetlenségüket.

Edwardsnak eddig magyarul csak egy könyve jelent meg az erdélyi Koinónia Kiadónál (*Ébredés az egyházban*), ám a konferencia időpontja környékén két új fordítás is napvilágot látott: a Helikon Kiadó *Az igaz erény természete* című, főleg filozófusoknak szánt művét adta ki, a Gondolat Kiadó pedig az ébredési mozgalom pozitív és negatív tapasztalatait összegző, biblikus alaposságról és racionális higgadtságról tanúskodó munkáját, amelynek címe: *Értekezés a vallási indulatokról*. Mindkettő Pásztor Péter fordításában, Boros Attila nyelvi s e sorok szerzőjének teológiai lektorálásával jelent meg több hónapos intenzív és izgalmas szellemi koprodukció gyümölcseként. A kötet címében a magyar fülnek kicsit idegenül csengő indulat szó az angolban *affection*, amelyet korábban csupán „érzés”-nek fordítottak, de ez félrevezető, mert Edwards szerint a kereszteni hit a fej és a szív, az értelem és az érzelmek egysége, egyfajta beállítódás (diszpozíció), gondolkodásmód, amelyet a görög eredeti a *fronein* igével fejez ki, amikor Pál apostol Krisztus példájára hivatkozik: „Az az indulat legyen bennetek...” (Fil 2,2; Fil 2,5; Róm 12,16; Róm 15,5). Jézus és a Szentlélek által megérintett ember „elindul” a

hit útján, s „megindul” a szenvedők láttán, vagyis a valódi hit elválaszthatatlan annak gyümölcseitől, a gyakorlattól. S egyedül a mi Főpapunk tud „megindulni” a mi gyarlóságainkon (Zsid 4,15).

Edwards ebben a könyvében különbséget tesz tizenkét olyan jel között, amelyek nem bizonyítják egyértelműen, de nem is cáfolják, hogy valódi, üdvösséges indulatról van szó, és tizenkét olyan jel között, amelyek egyértelműen bizonyítják azt.

A 21. század elején élő, Istent őszintén kereső emberek számára Edwardsnak ez a könyve (amelyet egyébként William James a vallási pszichológia egyik klasszikus előfutárának tartott) igen nagy segítséget nyújt eligazodni a tarka vallási mozgalmak sokszor hangos piacán. Klaus Douglass: *Új reformáció* című könyvéhez hasonlóan bibliaórákon is fel lehetne dolgozni ezt a könyvet; az egyes fejtegetéseket érdemes lenne hangosan is felolvasni, hogy a Lélek munkája egy 18. századi lélek munkáján keresztül eljusson a mai lelkekig. A Lélek ugyanis nem ismer sem földrajzi, sem időbeli határokat.

Őszintén kívánom, hogy legyen sok áldás e 18. századi amerikai gondolkodó mai magyar nyelvű olvasóin!

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2007. augusztus 8.

Világhírű Luther-monográfia magyar nyelven

Magyar nyelven mind ez idáig nem jelent meg olyan monográfia, amely egyszerre szólítja meg a laikus érdeklődőt és a tudós szakembert; amely Luther életét és életművét korunk perspektívájából, a történettudomány és a teológia szempontjainak is megfelelően, átfogóan mutatja be; amely újszerű, aktuális és modern is egyszerre. Az amerikai Luther-kutató, Eric W. Gritsch régen várt s a Luther Kiadónál most megjelent könyve pótolja ezt a hiányt.

Az Isten udvari bolondja először 1983-ban, Luther Márton születésének 500. évfordulójára jelent meg Amerikában. Szabad legyen személyesen is vallani e könyvről, amely akkor került a kezembe, amikor 1993 áprilisában a szerző meghívására a Gettysburgi Teológiai Akadémián tartottam előadást. Az ajándékba kapott kötetet hamarosan elolvastam, s az ősz folyamán a Luther-szövetség budapesti tagozatának ülésén ismertetem. Gritsch munkája nemcsak az érdeklődésemet keltette fel Luther iránt, hanem irányítúként használtam saját kutatásaimban: nélküle aligha születtek volna meg a *Magyar Luther Könyvek* és *Magyar Luther Füzetek*. Alkalmam volt a szöveget és a fordítást többször is összeolvasni.

Az Isten udvari bolondja számos értéke között a kiegyensúlyozott beállítást kell először megemlítenünk. A könyv három nagy részből áll: a „Történelmi arcél” kronológiai szempont alapján tekinti végig Luther életét. Korrekt módon feltárja, jól megragadja, gazdagon dokumentálja, s ugyanakkor olvasmányosan mutatja be a drámai életmű jelentős állomásait. A második rész kritikusan viszonyul a „Nyugtalanító hagyaték”-hoz (ez a fejezet címe is): a lutheri életműnek vannak ugyanis számunkra problémás fejezetei. Írásértelmezése forradalmi, de ma a történelmi kutatás alapján másképpen nyúlunk a szövegekhez. A kettős birodalom lutheri tanításában is vannak olyan gondolatok, amelyek az elmúlt évszázadok alatt sok félreértésre adtak

alapot. A legneuralgikusabb pont Luthernek a zsidókhöz való viszonya. A kérdéssel a könyv őszintén segít szembesülni. Végezetül az „Ökumenikus örökség” címet viselő harmadik rész nagyszerű szintézis: a „Krisztocentrikus teológia” című fejezet a hit általi megigazulásról, a „Kereszt alakú egyház” című pedig az egyház elengedhetetlen szenvedéséről szól.

Eric W. Gritsch több tanulmányában is foglalkozott Luther humorával: a reformátor önmagát „udvari bolondnak”, Isten bohócának nevezte. Pál apostol a Korinthusiakhoz írt első levelének elején beszél az igehirdetés, a kereszt bolondságáról. Luther teocentrikus világképében Isten a Nagy Dramaturg: a bölcséket elveszíti, a bolondokat felmagasztalja, az erőtlenekeket kiválasztja, az erőseket megszégyeníti. Kegyelmezt a kereszt gyalázatába és bolondságába rejti: önmaga ellentétének látszatába. A történelem Isten álarca, a nagy bölcsék között a csörgősípkás udvari bolond rikkantja a királynak egyedül az igazat.

Minden emberi hibájával és bűnével együtt Luther mégis csak ilyen „bolond” volt Isten udvarában.

Gritsch könyve igen jó visszhangot váltott ki két évtizeddel ezelőtt, amikor először megjelent Amerikában. A kritikusok méltatták a szerző friss és eredeti hangját, tág ölelésű és mégis markáns koncepcióját, tudományos felkészültségét, olvasmányos stílusát, a táblázatok, a kronológia használhatóságát, s nem utolsósorban a szerző témához illő finom humorát. Gritsch „korunk perspektívájából” nézett vissza fél évezred távlatába, innen tette fel szellemesen és szerencsésen megfogalmazott kérdéseit. A válaszok emberközeli hoztak egy talányos személyt, aki viszont mindezért cserébe istenközeli hozhatja e könyv olvasóját.

Biztosak vagyunk abban, hogy az *Isten udvari bolondja* a következő évtizedekben teológus-hallgatóknak, lelkészeknek, gyülekezeti tagoknak, tanároknak, történészeknek, egyháziaknak és világiaknak egyaránt nélkülözhetetlen olvasmánya lesz.

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2006. június 24.

Két könyvről

A Princetoni javaslat

A tizenhat észak-amerikai teológus által 2003-ban megfogalmazott *Princetoni javaslat* az ökumenizmus történetében páratlan dokumentum, amely a Carl E. Braaten és Robert W. Jenson által létrehozott Center for Catholic and Evangelical Theology (Katolikus és Evangéliumi Teológiai Központ) kezdeményezésére született. Aláíróinak többsége a „régí”, elbürokratizálódott és a politika fogságába esett ökumenével szemben egy „új”, alulról kezdeményezett, hitvallásos ökumenét képvisel. Nem egyházaik (ortodox, római katolikus, episzkopális, evangélikus, református, pünkösdistá) nevében, hanem egyházaikhoz szólnak. Szerintük ma nem arra van szükség, hogy divatos világi áramlatok hatására a kereszténység kétezer éves tanítását revízió alá vegyük, hanem arra, hogy az ősi tanúságtétel ma is erőteljesen szólalhasson meg. Vallják, hogy a kereszténység mai megosztottsága és az ebbe való beletörődés bűn, amelyből a kivezető út egyedül a bűnbánat és a Krisztusban már létező egység áldozatokkal járó kimunkálása: egy testben a kereszt által.

A kiadvány az ökumené hazai barátait és ellenzőit kívánja megszólítani, hogy az itt olvasottak értelmezéséről párbeszéd alakulhasson ki. Az egyházi megosztottság pusztán emberi erőfeszítéssel nem számolható fel. A *Princetoni javaslat* – írja előszavában Jenson – „vizekre vetett kenyér, amely fölött egy napon a Lélek lebeg majd”.

Egy testben a kereszt által – Princetoni javaslat a keresztények egységére. Szerkesztette Carl E. Braaten és Robert W. Jenson. Fordította Tóth Sára, szakmailag lektorálta id. Hafenscher Károly. Hermeneutikai Füzetek 28. Budapest: Hermeneutikai Kutatóközpont, 2005.

Gerhard O. Forde: *Ki a kereszt teológusa?*

Az amerikai lutheránus teológus, Gerhard O. Forde (ejtsd: fördi) 1927-ben született és 2005-ben halt meg. *Ki a kereszt teológusa?* című műve 1997-ben jelent meg, s az elmúlt évtizedben Észak-Amerikában és Európában is nagy visszhangot váltott ki. A könyv alap gondolata szerint Luther nem egy újabb teológiai irányzatot kezdeményezett, hanem arról beszélt, hogy ki méltó a teológus névre.

A szerző a *Heidelbergi disputáció* (1518) téziseinek részletes magyarázata során mutatja be és ütközteti a teologizálás kétféle módját: a dicsőség teológusának illetve a kereszt teológusának gondolkodását. A dicsőség teológusa megpróbál kitérni a kereszt elől, hogy valamit mégis megmentsen az emberi akarat és szabadság, valamint saját teológiája számára. A kereszt azonban nem enged ilyen menekülési utat, mert állandóan leleplezi ezt a teológiát. Aki teológusi küzdelmében hagyja, hogy a kereszt „megtámadja” és „megölje”, az Krisztussal új életre támad, s a kereszt teológusává lesz. Megérti, hogy Isten „önmaga ellentétének látszatába”, a kereszt gyalázatába rejtőzött. Ezt szemlélve immár meghallja Isten szavát: Ez vagy te, ezt tettem érted. A kereszt teológiája tehát a feltámadás teológiája is, mert mindez egyedül a feltámadás fényében érthető meg. E művészi erejű, megdöbbentő és „szemnyitogató” teológia azt akarja látni és láttatni, ami a valóság.

Luther egykori drámai teológiája Forde interpretációjában az olvasó saját drámájává válik. Forde Lutherhez hasonlóan az igehirdetés érdekében műveli a teológiát. E radikális teológia radikális képviselőjeként a 21. századi olvasót is megszólítja, hogy a kereszt elé állítsa. Célja, hogy olvasói is a kereszt teológusai legyenek, hogy ledöntse a nagyokat az ő énjük, a buzgó hívőket pedig saját hitük trónusáról. Hogy valóban a kereszt lehessen „egyedül a mi teológiánk”. Akiket a kereszt így porba döntött, azok immár bátran mondják, hirde-

tik és énekelik kétezer év óta a kereszt teológusaival, így Pál apostollal, Lutherrel és Fordevel is együtt azt, ami a valóság.

Gerhard O. Forde: *Ki a kereszt teológusa? Gondolatok Luther Heidelbergi disputációjáról.* Fordította ifj. Fabiny Tibor és Tóth Sára. Budapest: Magyarországi Luther Szövetség – Hermeneutikai Kutatóközpont, 2005.

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2005. október 30.

III.

Egyház, közelmúlt és újjászületés

Áldozatok és megnyomorítottak

Egy közösség addig él, amíg emlékezni képes. Isten választott népe is azért maradhatott életben, mert rendületlenül emlékezett az egykori szolgaságra és az abból való szabadulásra. Európában az elmúlt évszázadokban az egyes nemzetállamok megerősödése határozta meg a történelemszemléletet. Az öntudatra jutott népek a múltjukra való emlékezéssel tudták kifejezni önazonosságukat: a múlt dicső pillanataira és a történelmi tragédiákra való visszagondolás kiapadhatatlan erőforrása a jelennek. Mi, magyarok is nemzeti történelmünk több dicső és szomorú évfordulójára emlékezünk 2006-ban.

A huszadik századi történelem azonban olyan tapasztalattal adott az emberiségnek, amely intenzitásában, méreteiben túlsz minden eddigi nemzeti tragédián: ez pedig Auschwitz és a gulág. A barna és a vörös totális diktatúrák tapasztalata megtanított bennünket ismét emberiségben gondolkodni. A gonosz a huszadik században világméreteket öltött: ami korábban lokális volt, most globalizálódott. Illő és méltó, hogy nemzetünk életében legyen legalább egy nap, amikor a holokauszt, s legyen egy másik nap, amikor a kommunizmus áldozataira emlékezünk. Történetek már művészi, erkölcsi, teológiai kísérletek a huszadik századi történelem borzalmainak feldolgozására. Olvastunk regényeket, láttunk színdarabokat, filmeket, festményeket, hallottunk verseket, zeneműveket, s talán magunk is írtunk mélyenszántó elmélkedéseket. Ám emberlétünk, huszadik századi létezésünk traumáit aligha tudjuk egyszerűen is kibeszélni. Mégis, minderről beszélnünk kell. Beszélnünk, emlékeznünk kell, hogy életben maradjunk, ám úgy kell beszélnünk, hogy mindig újat is mondjunk, hogy a kimondott szónak ereje és hitele legyen.

A huszadik század második felének kelet-európai történetére irányul most emlékezésünk. A totális diktatúra fél évszázadát nálunk két egymástól világosan megkülönböztethető

időszakra osztja 1956 cezúrája: a röviden „kemény”, valamint a hosszúra nyúlt, vég nélkülinek tűnő, a lelkeket fokozatosan és alattomosan behálózó „puha” korszakra. Látványos áldozatokról és mártirokról: gulágról, Recskről, kitelepítésekről, kivégzésekről, börtönről a „hangos” erőszak évei szólnak. Igen, emlékezzünk a kemény korszak áldozataira és mártírjaira! Legalább egy napon adjuk meg nekik a végtisztességet!

De ezzel emlékezésünk még nem érhet véget. A totális diktatúra második kiadásában a „csendes” erőszak módszerei kevésbé voltak látványosak, ám annál inkább hatékonyak bizonyultak. A zsigerekbe plántált félelem, a gerinceket görbítő nyomás, a gondolkodást bénító, a beszédünket butító demagógia, a módszeresen működő, az alantas érvényesülési vágyakat serkentő manipuláció, az erkölcsi értékrendet összezavaró demoralizáció nem „áldozatokat”, hanem sokkal inkább százalmas „megnyomorítottakat” eredményezett. A kommunizmus áldozatainak emléknapján ne csak a nagybetűs áldozatokra emlékezzünk, hanem a megnyomorítottakra is: az Istenükkel, embertársukkal s legfőképpen önmagukkal is meghasonlottakra, a lelkükben kárt vallottakra, a kicsinyesen megalkuvókra, a látványos köpönyegforgatókra, az önmagukat még most is makacsul igazolókra, a magasra kerülőkre, majd mélységbe zuhanókra, a behálózókra és a behálózottakra, a hálóban vergődőkre, fedőneves vagy fedőnév nélküli ügynökeinkre! Azokra, akik elestek, akik egy tál lencséért, egy külföldi kiküldetésért, látványos előmenetelért elveszítették a lelküket, akiknek arcán hamiskás mosoly jelent meg, akik kisebb-nagyobb ámulásukkal beszennyezték magukat, és akik most sem tudják kimondani, hogy „bánom”, akik újra és újra háritanak: „Mi tiérettetek alkudtunk meg, hogy ti élhessetek!”

Sokan gondolják azt, hogy a bűn csak személyes dolog, s rendezése egyedül a bűnösre és Istenre tartozik. A modern kor privát kereszténységének eszméje ez, amely bár Istenre hivatkozik, a valóságban önmagát oldozza fel, és önmagának bocsát meg. Pedig ámulásaink testvérünk előtti beismerése, a

közösséggel szemben elkövetett bűn közösség előtti megvallása nélkül nincs bűnrendezés. A bűnbocsánat ilyenkor nem válhat valósággá.

Igen ám, de sokszor a bűnös éppen azért nem tud „gyónni”, mert jogosan észleli, hogy a közösség méltatlan a valloására: együtt érző részvét, ölelni kész, befogadó szeretet helyett a kíváncsiság, a kárörvendés légkörét tapasztalja maga körül. Íme az ördögi kör: a közösség nem tisztul meg, mert a bűn nem mondatik ki – a bűn nem mondatik ki, mert a közösség nem tisztult meg. A kimondatlan bűn így továbbra is „kemény” marad, még tovább rombolja a közösséget.

A bűn tehát közösségi dolog, szövevény. Lássuk be: nemcsak „ők”, a lelkükben szálnalmasan megalkuvók, hanem mi mindnyájan megnyomorítottak lettünk. Nemcsak „egyesekek”, a test tagjai fertőződtek meg, hanem egész testünk lett beteg. Ha valóban mindnyájan betegek vagyunk, akkor nem az a megoldás, hogy türelmetlenül a másiktól várom a bűnvallást. Testvéreim bűnét, betegségét, életük terhét ugyanis én is hordozom. Nem csupán a hitében megnyomorított testvéremnek, hanem énnekem is arra van szükségem, hogy meggyónjak, bűneim terhét letegyem!

A száz éve született mártír teológus, Dietrich Bonhoeffer írja, hogy a keresztény közösségben mit jelent a bűn „helyettes átvállalása”, s hogy a bűnösnek milyen életmentő erő a megvallott bűn, a gyónás. A kereszt alatt élő testvérem számomra Krisztust képviseli, s ha a testvéremnek meggyónok, akkor bűneim terhét Krisztusra helyezem, s ő helyettem szenved. „A kimondott, megvallott bűn teljesen elerőtlenedett. Lelepleződött mint bűn, és ítéletre jutott. Nem rombolhatja tovább a közösséget.”

Egyéni múltunk és közösségünk bűneinek rendezése lehetséges, mert van közösségünk. Amint Fazakas Sándor, református teológus írja: „...nincs még egy olyan hely és fórum a világban, ahol egykori ellenségek megtanulhatnak egymás

felé fordulni, bűnösök és áldozataik egymásnak kezet nyújtani”, mint Krisztus egyháza.

Nemcsak az idősek, hanem a középnemzedék tagjai is mind „oly korban” éltek, amikor így vagy úgy mindnyájan megnyomorítottak lettünk – még akkor is, ha tudomásunk szerint nem követtünk el látványos árulást. Mindnyájan megmentésre szorulunk. Megváltónk értünk, bűnösökért jött el e világra.

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2006. március 5.

A négyszáz éves történelem legnehezebb évtizedei

Alig néhány hónapja, hogy az amerikai tudományos könyvpiacra egy igen jelentős munka látott napvilágot. Ez a fekete borítójú, kemény kötésű könyv hazai evangélikusságunknak a kommunizmus alatti küzdelméről szól.

A szerzője H. David Baer professzor a Texasi Evangélikus Egyetemen teológiát és filozófiát ad elő. Neve nem ismeretlen a magyar olvasók előtt, hiszen évekig Magyarországon élt, megtanulta anyanyelvünket, az Evangélikus Hittudományi Egyetemen is kutatott, cikkét olvashattuk a *Keresztyén Igazságban*. Felesége magyar, így családjával együtt gyakran látogat Budapestre, ebben a tanévben is éppen hazánkban tölti kutatói szabadságát.

Könyve eredetileg az észak-amerikai Notre Dame Egyetemen megvédett disszertáció volt. A jelen kiadáshoz Terray László írt előszót, a hátsó borítón pedig George Weigel, Paul Mojzes és Harmati Béla ajánlja a művet az olvasónak.

A jelen sorok írója szerencsésnek mondhatja magát, hiszen a szerző jóvoltából a könyv egyik első olvasója lehetett. Ezt a kötetet azonban nem elég elolvasni, hanem inkább tanulmányozni kell: a szerző gondolataival való egyhetes párbeszéd után nyugodt lelkiismerettel mondhatom, hogy érdemes időt áldozni erre a tevékenységre, mert az olvasónak ezáltal igazán komoly szellemi élményben lehet része.

A nagyszerű könyv első számú érdeme, hogy eloszlatja azt a mítoszt, hogy a közelmúlt történéseiről csak egyháztörténészek hivatottak „tudományosan” nyilatkozni. Műfaját tekintve Baer leginkább „etikai értekezésnek” nevezi művét, az „erkölcsi érvelésről szóló tanulmánynak” (4. o.), amely szűkségszerűen érintkezik a történelemmel, ám kérdésfelvetései és megtalált válaszai alapvetően erkölcsi természetűek. Az etika a bölcsülethez tartozik, a bölcsesség pedig mindenkihez szól, ezért e könyvnek nincs illetéktelen olvasója.

Másik nagy érdeme a munkának, hogy valóban elfogulatlanul szól a magyar evangélikusok küzdelméről: a szerző nem tartozik semmilyen irányzathoz, s így esetleges előítéleteivel és preferenciáival nem terheli az olvasót. Tudatosan a „fair” megközelítést képviseli, a felvonultatott érveket mindig több oldalról vizsgálja meg, s saját értékítéleteiben mindig szigorú logikát és megfontoltságot követ. Üdítő ilyen „tisza lappal” indulni saját múltunk megismerésében és kiértékelésében.

A szerző szerint a kommunizmus időszaka a magyar evangélikusság négyszáz éves történetének minden bizonnyal legnehezebb korszaka volt (61. o.). A könyv azokat a megoldási kísérleteket mutatja be, amelyeket egy diktatúra ördögszekerére keveredett kis szórványegyház egyes vezetői megpróbáltak felmutatni annak érdekében, hogy bizonyítsák: a váratlan helyzetben is élhet az egyház.

David Baer négy típusmodellt mutat be tömören, s mind-egyikhez teológiai exkurzus formájában fűz megjegyzéseket. Az ideáltípusokat egyes püspökök képviselik. Elsőként Túróczy Zoltán életútját és egyházvezetői portréját rajzolja meg. Ezt a modellt a Reményik Sándor versével fémjelzett „ahogy lehet” eszméje vezérli. (A szerző érdeme, hogy az angol nyelv egyik idegen kifejezéseként fogadja be és honosítja meg a szerkezetet.) Némi kritikánknak is hangot kell itt adnunk: úgy látjuk ugyanis, hogy Veöreös Imre szerepét ebben az irányzatban Baer némileg felnagyítva látja: a valóságban Veöreös Imre nem Túróczy-formátumú egyházvezető volt, hanem csupán – kétségtelenül tehetséges – publicista, aki írásaival támogatta az evangélizáció és az ébredés püspökét. Elképzelhető, hogy a szerzőnek Veöreös Imrével való személyes beszélgetései döntő szerepet játszottak nézetei formálódásában. Ugyanakkor korrekt módon megállapítja, hogy az egyházi nyelvbe Veöreös Imre cikkei adoptálták a világi politika olyan jelzőit, mint például a „reakciós” (53. o.).

Bár kronológiailag indokolt, némileg mégis zavaró, hogy Ordass irányzatának tárgyalása csak a harmadik fejezetben

történik meg, hiszen Túróczy 1948-as kontextusa Ordass nélkül aligha érthető meg (38. o.).

A kollaboráció típusát az „elrontott ahogy lehet” jellemzi, s ennek az irányzatnak a képviselői Dezséry László püspök és Reök Iván egyetemes felügyelő. Reök szerepében David Baer a bibói „hamis realista” megvalósulását látja, azét, aki a közösség félelmére apellálva a valóság nyelvét használja annak érdekében, hogy szükségszerűnek állítsa be a diktátornak való behódolást (49. o.). Értékes észrevétele a szerzőnek, hogy Veöreös Imre cikkei akaratlanul is a kollaboráció útját segítették, hiszen írásaiban Veöreös a lutheri kettős birodalomra és a református testvéreinktől átvett „ítéletteológiára” hivatkozva kívánta eliminálni az egyház reakciónak mondott világi vezetőit. A kollaboráció a szocializmus teológiai igenlésében éri el tetőpontját; ennek markáns példája Dezséry László 1948-as *Nyílt levele*, amelynek manipulatív szándéka abban is megnyilvánult, hogy megpróbálta a maga oldalára állítani az egyház pietista lelkészeit (56. o.).

A könyv harmadik fejezete mutatja be az 1956-tól 1958-ig tartó (ténylegesen második) Ordass-korszakot, amely a szerző szerint a tanúság típust képviseli. Ennek a modellnek a teológiai alapja a kereszthordozásban megnyilvánuló Krisztuskövetés és a szenvedő egyház ekkleziológiája. A fejezet történeti része igen szerencsésen tárja az olvasó elé azt a kontrasztot, amely az 1956-os tavaszi, nyári, kora őszi események, a baráti találkozók, lelkészkonferenciák megnyilvánuló, új életet ígérő élénkülés és az 1958-ban történtek, az egyre sötétedő s előbb-utóbb legjobbjainkat is demoralizáló események között mutatkozik meg. Helyesen mutat rá a szerző, hogy Ordass a mártírsorsot csak önmaga útjaként ismerte fel, lelkészeitől ugyanezt nem várta el. Az viszont valószínűleg igaz – tehetjük hozzá –, hogy Ordass több tartást remélhetett a lelkészi kartól, s bizonyára legrosszabb álmaiban sem gondolta volna, hogy még a választottak közül is milyen sokan esnek áldozatul a hatalom megtévesztő kegyeinek a „puha szocia-

lizmusban”. Ordass David Baer „valóságos” embernek nevezi, aki egész életével élte meg a „valódi élet elveit” (76. o.).

Ordass teológiai modelljét az etika nyelvén „deontológiai” modellnek lehet tekinteni, amelynek lényege a szilárd következetesség, amely tettének tisztaságában és igazságában bízva tudatosan nem kíván számolni e magatartás esetleges negatív következményeivel (77. o.). Etikusok „non-konzekvencializmusnak” is nevezik ezt az erkölcsi magatartást. A dinamikus, pragmatikus beállítottságú közszereplők általában felelőtlennek tartják ezt a hitvalló mozdulatlanságot. Ordass és a deontológiai modell képviselői azonban úgy látják, hogy nekünk nem kell aggódnunk a következmények miatt, hanem Isten cselekvésének is kell teret engednünk; a mi dolgunk, hogy Isten hangját felismerjük, s a lelkiismeretünk alapján annak engedelmeskedjünk. A gondviselésbe vetett hitet tagadjuk meg, s az isteni szabadságot korlátozzuk, ha minden lépésünk kiszámítható következményei alapján akarunk cselekedni. A tanúság modelljét nem a túlélés pragmatikus morálja irányítja, hanem az engedelmesség biblikus teológiája.

Amerikai szemmel érthető, de magyar szemmel nézve meghökkentő, hogy az alkalmazkodás és a következetesség dilemmáját David Baer a magyar történelemből ismert labanc-kuruc ellentét párral jellemzi, így a kompromisszumot kötők és a kollaboránsok a „labanc”, míg az elvi hűséget képviselők (tehát Ordass) a „kuruc” archetípusát jelenítik meg. Baer tipológiája elvileg elfogadható, ám a magyar köztudatban a „kuruc” elnevezés olyan nemzeti, sokszor emocionális politikai fellépést takar, amely a legmesszebb áll Ordass nordikus, misztikára hajló lelkialkatától. Baer hangsúlyozza, hogy noha Ordass lelkülete az 1958-ot követő évtizedekben mintegy élő lelkiismeretként ott lebeg az evangélikus egyház felett, mégis, ez a modell egy elvi ideáltípus maradt, amelyet az egyház ténylegesen sohasem vállalt fel, és nem követett. Ittzés Gábor tömör kijelentése jut ezzel kapcsolatban eszünkbe: „Sajnos!” (*Keresztván Igazság*, 9. szám.)

A negyedik modellt Baer diakónia típusnak nevezi. Ezt Káldy Zoltán püspök képviselte, aki a szerző szerint tudatosan számolt az egyháznak a kádári restauráció idején beszűkült „mozgásterével”. A szerző igyekszik megérteni Káldyt és a diakóniai teológiát; elismeri, hogy a püspök szerette az egyházat, és „fair” módon megállapítja, hogy tagadhatatlanok azok az érdemek, amelyeket Káldy felmutatott, s amelyek az infrastruktúra fejlesztésében, az új énekeskönyv és bibliafordítás megjelentetésében, az új kommentársorozat indításában, az épületek renoválásában, az új építkezésekben nyilvánultak meg. Ugyanakkor az egyház nemcsak infrastruktúra, hanem spirituális valóság is, s Káldy durva stílusával, diktatori hajlammal, lelkészei megalázásával komoly sebeket ejtett egyháza spirituális testén. Legnagyobb bűne azonban, hogy a szolgálat eszméje „szikofanciává”, azaz talpnyaló szervilizmussá korszosodott (100. o.), amely az állam felé hízgelgő, a lelkészek felé taposó magatartásában nyilvánult meg.

Megrendítő, ahogyan a szerző ismerteti a Zászkaliczky család és a bátor fóti gyülekezet meghurcoltatását, amelyet Zászaliczky Pál esperes, püspökhelyettes 1962-ben bekövetkezett halála után kellett elszenvedniük. Találón írja, hogy Káldy számára az épületek nem jelentettek fenyegetést, a lelképásztorukhoz húségesen ragaszkodó gyülekezetek viszont annál inkább (103. o.)

Káldy számára Ordass mindig is morális fenyegetést jelentett. Az 1984-es budapesti evangélikus világgyűlés ezért válhatott élet és halál kérdésévé Káldy számára. Ha ugyanis a világ evangélikussága megválasztja őt elnökének, akkor egy pillanat alatt annullálódhat az ő morális illegitimitása, s megszűnik az a vád, hogy ő méltatlanul ült be Ordass székébe, aki „csak” alelnöke volt a világszövetségnek. Ordassról szóló esszémben („A megállás szimbóluma”) Káldy Zoltánt III. Richárd jellegű Shakespeare-hóshöz hasonlítottam, aki a vélt győzelme pillanatában szenved el a vereséget; aki a szerencse történelmi kerekén felkerült, ám alighogy elérte a hatalom

sóvárgott csúcspontját, azonnal a mélybe zuhant. A tragédiát az fokozza igazán – írtam 1988-ban –, hogy a lázadó angyalok sok más angyalt is sikeresen megkísértettek, megfelelő pillanatban a magasba kiemeltek, de zuhanásukkor őket is magukkal rántották a mélybe.

Káldy váratlan „győzelmi vereségét” Dóka Zoltánnak a Lutheránus Világszövetség elnökségéhez írt 1984-es *Nyílt levele* is okozta. Baer a Dóka-levelet is immár a kedvező térbeli és időbeli távolságból, kellő árnyaltsággal értékelheti. Elismeri a levél tartalmi igazságait, de a megfogalmazását pongyolának („poorly formulated”) minősíti. Teológiailag nem tartja elfogadhatónak, hogy a diakónia csak periferikus fogalom lenne az Újszövetségben, s a megfogalmazást pontatlannak véli, ráadásul következetlennek is, hiszen a levélíró lelkész éppen a „teológiai terrort” gyakorló püspök engedélyével tartózkodott Nyugat-Németországban, ahonnan a levelét írta.

A jelen recenzió keretei között részletesen nem ismertetjük azt a logikai bravúrt, amellyel Baer Václav Havelnak a mindenkor megalkuvó zöldségkereskedőről szóló találó képeit is alkalmazva a diakónia típus buktatóit elemezi (110–122. o.). Elismeri, hogy Káldy a számára adatott történelmi mozgástérben egy sajátosan összetett játékot játszott, ám a szerzőnek igazat kell adnunk abban, hogy Káldy nem volt eléggé nagy formátumú figura ahhoz a szerephez, amelyet el akart játszani, s ezért végül is egy szánalmas „sebváltó” maradt csupán a kommunizmus magyarországi gépezetében (122. o.).

A könyv konklúziójában David Baer a rendszerváltozást követő éveket is árnyaltan elemezi. Példaként említhetjük, hogy morális legitimitása elismerése mellett kritikusan szól az Ordass Lajos Baráti Körnek például az 1990-es püspökválasztás kapcsán kinyilvánított „abszurd” törvényértelmezéséről (125. és 126. o.). Korábban Vajta Vilmos Ordass-értékelésének hangsúlyjaival is vitatkozott (85. és 144. o.).

A könyv záró lapjain a kívülállás és a distancia tudományos erényeit villantja fel a szerző. Rámutat, hogy a magyar lutheránusokat a kommunizmus évtizedeiben ez a két kérdés foglalkoztatta: „Hogyan tudunk fennmaradni?” és „Miképpen lehet az egyház egyház?” Az első kérdésre az evangélikusok magyarként próbáltak választ adni, és a történelmi példákból kívántak meríteni. A másik azonban ízig-vérig teológiai kérdés volt, amelyre a bibliai és a lutheránus hitvallási iratokban keresték a választ. A bemutatott típusok közül a kollaboráció típusa volt a legveszélyesebb, hiszen – a szerző szerint – a Rákosi-korszakban az az egyház, amelyet a kollaboráns püspökök képviseltek, megszűnt egyház lenni (128. o.), de a diakónia típusa is talpnyaló szervilizmussá degenerálódott (128. o.).

Végző soron mindhárom (kompromisszumos, kollaborációs, diakóniai) modell az „ahogy lehet” egy-egy változataként fogható fel. Mindhárommal szemben áll a tanúság típusa, amelyik az első kérdést („Hogyan lehet fennmaradni?”) *ab ovo* félresöpri, s azt vallja, hogy azáltal vagyunk egyház, hogy vállaljuk a szenvedést. A fennmaradásunk egyedül Isten kezében van. Ám ezt a modellt – mutat rá Baer – Ordass csak magára nézve tekintette követendőnek. Ezért kérdéses a szerző szerint, hogy abszolutizálható-e ez a modell. Baer szerint az is megkérdőjelezhető, hogy valóban szenvedett-e az egyház mint közösség. Számára az egyének szenvedése nem tekinthető azonosnak az egyház szenvedésével.

David Baer könyvének megjelenése után jelent meg Majsai Tamás cikksorozata az evangélikus egyház ügynökeiről az *Élet és Irodalom* című hetilapban. Ittész János püspök az *Evangélikus Élet* 2006. október 15-i számában arról szól, hogy „mostantól semmi sem ugyanaz”. Megalkuvásainkat és árulásainkat nem leplezhetjük tovább. A recenzensben ott motoszkál a kérdés: módosultak-e – s ha igen, mennyiben – David Baer nézetei a cikksorozat által feltárt szomorú tények után?

A könyv olvasása során Bibó István sorai juthatnak eszünkbe: „eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem” – eltorzult evangélikus egyház, zsákutcás magyar küldetés. David Baer könyvének olvasása közben igencsak átéljük, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyház felett bizony sokszor ott lebegett és lebeg Isten ítéletének kardja, s az, hogy még ma is vagyunk és élünk, kizárólag az isteni kegyelemnek köszönhető. Azt is írja, hogy Ordassnak a „valóságos ember” („real man”) volt a példája, a története azonban továbbra is isteni imperativus, „tövis” marad a földi vándorútját járó egyház számára. Baer úgy fogalmaz, hogy csak egy nagy egyház adhatott egy ilyen nagy embert, mint Ordass. És ez annak a jele, hogy Isten mégsem hagyta el ezt az egyházat.

Szégyenletes botlásaink és árulásaink után ez és egyedül csak ez az isteni kegyelem ad erőt ahhoz, hogy ismét felállhassunk, és bizalommal elinduljunk a történelem egy új fejezetébe. Köszönet ezért a szerzőnek, hogy megírta nekünk, értünk és helyettünk ezt a könyvet!

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2006. december 10.

Ötven éve és huszonöt éve történt – hogyan?

Az elmúlt napokban volt ötven éve annak, hogy 1958. november 4-én beiktatták a Déli Egyházkerület püspöki székébe – az év nyarán állami beavatkozással hivatalából elmozdított D. Ordass Lajos (1901-1978) helyére – Káldy Zoltán (1919-1987) pécsi esperest. Aligha lehetett véletlen egybeesés, cinizmus is volt abban, hogy a beiktatásra éppen az 1956-os októberi forradalom eltiprásának második évfordulóján, november 4-én került sor. Eleinte még sokan komoly reményeket fűztek az evangélizációból érkező, akkor harminckilenc éves fiatal püspök jövőbeli szolgálatához. Ám Káldy Zoltán a november 4-i – egyébként teológiai szempontból igényesnek is nevezhető – püspöki székfoglalójában (a székfoglaló olvasható a www.evangelikus.hu honlapon) többek között már a „politikai istentiszteletről” beszélt ekképpen: „Politikai istentiszteleten az egyháznak és benne a gyülekezeti tagoknak a világ helyes rendjéért való síkraszállását és munkálkodását értem. Vagyis a politikai felelősségnek Isten színe előtt való gyakorlásáról van szó, amely a világ iránti szeretetből fakad. Lényegében ez a diakónia istentiszteletébe tartozik.” (Lásd még „Az egyházvezetés teológiája Káldy Zoltán püspöki és díszdoktori székfoglalóinak tükrében: 1958 és 1964” című cikkemet, *Protestáns Szemle*, 2002/2, 93-102. o.) Káldy Zoltán személyének, püspöki szolgálatának kiértékelése, a pozitívumok és a negatívumok összevetése meghaladja e tudósítás kereteit.

Reuss András tollából kiegyensúlyozott értékelést olvashattunk a 2007-es *Evangélikus Naptárban* (120-123. o.). Ugyanakkor majdnem egy évtizeddel ezelőtt Veöreös Imre Káldyt többek között az alábbi – dermesztő – szavakkal jellemezte: „Ifjú korában hívő ember volt. Élete második felében hitét elfedte és el is nyomta a hataloméhség, a karrierizmus.” (*Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus közelműltről*, Budapest: MEVISZ, 1999, 348)

Az ötven évvel ezelőtti események felvillantása után idézzük fel, hogy mi is történt huszonöt évvel később, azaz huszonöt évvel ezelőtt. 1983-ban több szempontból „lázban égett” a Magyarországi Evangélikus Egyház. Mindenek előtt óriási erőfeszítésekkel készült a Lutheránus Világszövetség Budapestre tervezett 1984-es VII. Világgyűlésére. Tagadhatatlan jelentősége ennek az eseménynek, hogy ez „áttörés” volt: először rendeztek Világgyűlést a „vasfüggöny” mögött. Mind ezt persze beárnyékolta, hogy Káldy püspök számára a tét – személyi és politikai ambícióból – nyíltan az LVSZ elnöki pozíciójának elnyerése volt. Az ekkoriban Káldy nevével fémjelzett, s lelkészi kar számára kötelezően előírt „diakóniai teológia” ideológiáját a nyugati testvéregyházaknak is már-már követendő példaként ajánlgatták. A „diakóniai teológia” külföldön élő magyar kritikusait (Vajta Vilmos professzor, Terray László) az akkori hazai egyházvezetés hangosan „kiközösítette”.

Az év másik kiemelkedő eseménye az volt, hogy ebben az évben ünnepelte a hazai egyház és a világ lutheránussága Luther Márton születésének 500. évfordulóját. Végezetül: utoljára, de nem utolsó sorban, 1983 őszén Káldy Zoltán püspökségének negyedszázados évfordulójának megünneplésére is készült az egyház. A budapesti Evangélikus Teológiai Akadémia hallgatói számára is kötelezően előírták az ünnepségen való megjelenést.

Pár héttel ezelőtt egy szárszói konferencián az egyik lelkész szemléletesen adta elő, hogy huszonöt évvel ezelőtt évfolyamuk megtagadta az ünnepségen való részvételt. Nagyszerű imitáló készségével idézte fel, hogy milyen nagy botrány lett ebből. Az esetre hallomásból haloványan én is emlékeztem, de a részleteket nem ismertem. Ezért a fraternet nyilvánosságát igénybe véve azt kértem, hogy az évfolyam lelkészei mondják el ezt a történetet, mert erről cikket szeretnék írni az *Evangélikus Életbe*. Meglepően sokan válaszoltak a kérésemre, egyesek hosszabban, mások rövidebben emlékeztek a huszonöt évvel azelőtti eseményre, egymás számára is pontosítva az emléke-

ket. A megszólítás ismét összekovácsolta az egykori évfolyamtársakat, s már a közös „ezüstmisét” is tervezgetik. A következő tudósítás az ő beszámolóik felhasználásával készült, s a tudósító ezúton is köszöni az emlékező lelkesztetvéreknek a készséges közreműködést.

A Teológián 1983 őszén az utolsó, ötödik évet nyolcan kezdték el: Aklan Béla, Bencze András, (a néhány évvel később fiatalon elhunyt) Hepke Zsuzsa, Piri Magdolna, Szeverényi János, Tamásy Zoltán, Vajda István és Zólyomi Mátyás. Szerettek egymás társaságában lenni. Amikor bejelentették, hogy részt kell venniük testületileg a Teológia minden hallgatójának és tanárának Káldy Zoltán püspökké választásának huszonötödik évfordulóján, Szeverényi János vetette fel, hogy menjenek el inkább kirándulni. Az egyetértés teljes volt. Senki nem kételkedett a terv helyességében. Senki nem árult el senkinek (még barátak sem) semmit. Reggel autóba ültek (Bencze András és Vajda István kocsijába), s magukkal vitték az adventista vendéghallgatót is. A Kékesre, Magyarország legmagasabb pontjára mentek fel. Este, amikor hazaértek, a többiek nagy izgalommal fogadták őket. Elsőnek az otthonigazgató dörgedelmeit kellett meghallgatniuk. Az elkövetkező napokban testületileg raporra kellett járniuk. Volt olyan professzor, aki a kötelező szemrehányás mellett a betyárbecsületet értékelte, hogy senki nem adott fel senkit. Az emlékezők többsége szerint a Teológián a professzorok szavában inkább a féltés mintsem az elmarasztalás nyilvánult meg, de azért a professzorok többsége is félt, s ezért szankciókat helyeztek kilátásba. A búcsúkönyörgéseket ezek után írásban előre le kellett adniuk. Káldy Zoltán előtt testületileg kellett megjelenniük. Káldy nem kérdezett csak dühöngött és nemtetszését nagy hangerővel hozta tudomásukra. Az ablak előtt állt, háttal az évfolyamnak, és azt kiabálta, hogy ők annyit nem számítanak neki, mint az az idegen ember, aki lent az utcán átmegy az úttesten. És azt, hogy azt ne gondolják, hogy tettük-ről Moszkvában nem tudnak. A levegőben volt, hogy nem

szentelik fel őket. Próbaidőt kaptak, valószínűleg azért, mert 1984-ben lesz az LVSZ Világgyűlés. Végül a büntetésük az lett, hogy nem kaptak Luther-kabát segélyt. Ez azt jelentette, hogy a felszentelendők saját költségükön készítették el a Luther-kabátjukat.

Befejezésül most már szó szerint idézek a beszámolókból:

„Kimondhatatlanul hálás vagyok Istennek az évfolyamtársaimért. Nagyon ritkán találkozom egyikkel – másikkal, de teljesen biztos vagyok benne, hogy bármelyikre számíthatok. Általában nem jósoltak nekünk hosszú időt a lelkeszi pályán, de mind a heten itt vagyunk még. Hepke Zsuzsát elvesztettük. Az ő impulzív személyisége, emberi nagysága és tehetsége azonban, mint valami esszencia ivódott belém (belénk). Tudom, hogy ‘bűnökkel és gondokkal terhelt, külső és belső feszültségektől megfáradva’, de örömmel vesszük fel nap, mint nap az Úr igáját.”

„Köszönöm, hogy leírtad az eseményeket. Jó volt visszagondolni. Leginkább arra a csodára, hogy a Mindenható Isten mennyire kezében tart minket. És még mindig méltat szolgálatra.”

Ötven évvel és huszonöt évvel ezelőtt történt. A Hittudományi Egyetem tanévzáró ünnepségén minden tanév végén méltó módon emlékeznek a hetven, hatvan, ötven éve végzett lelkészek szolgálatára. E cikkben most az életük derekán, szolgálatuk közepén járó középnemzedékre irányítottuk figyelmünket. Ők egyébként sem akkor nem érezték, s ma sem tekintik „hőstettnek” ezt a történetet. Mi azonban az immár szintén huszonöt éve szolgálatban élő és égő lelkészek, az egykori merész diákok Jézusról szóló negyedszázados tanúságtételéért Istennek mondunk köszönetet!

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2008. november 30.

Megkésett törlesztés

„Elkéstetek, elkéstetek velem” – Reményik Sándor 1936-ban íródott, „a protestáns teológusokhoz” szóló keserű sorai jutnak eszünkbe, amikor kezünkbe vesszük Vajta Vilmos *A diakóniai teológia a magyar társadalmi rendszerben* című, eredetileg német nyelven 1987-ben kiadott könyvének idén megjelent magyar fordítását.

Tizenkilenc év telt el a könyv eredeti megjelenése, tizenhét a hazai egyházvezetés által a kötet kiadására tett ígéret óta (lásd *Koinonia*, 2005. december, 40. o.). Akik a kötet keletkezésekor születtek, ma már teológushallgatók. Ha ez a könyv 1990-ben olvasható lett volna magyarul, ha kötelező olvasmányként tanították és vitatták volna a teológián, ha nem kerülgettük volna tudatosan ezt a témát két évtizeden keresztül, ha vezetőink nem mondják, hogy addig nem szabad a kérdéshez nyúlni, amíg annak egykori képviselői még közöttünk élnek, ha e tapintatnak vélt szellemi tunyaságból nem odáztuk volna el teológiai konferenciák szervezését, ha... Bizony sok minden másképpen nézne ki ma egyházunkban, ha idejében mertünk volna őszintén és becsületesen szembenézni saját közelmúltunkkal! Pedig sok kérő, sürgető hang hangzott el, nyugtatgatás és ígéret is volt elég, a teológiai tisztázás azonban rendre elmaradt. 2005 szeptemberében egy konferencia résztvevői izgatottan várták a beharangozott kiadványt, ám csalódással kellett tudomásul venniük, hogy hiába... Most, majdnem egy évvel a tervezett premier után, a Luther Kiadó végre – izléses kivitelben – megjelentette a könyvet.

Tapasztaljuk, hogy ha időben távolabb kerülünk egy kortól, akkor könnyen muzeális értéké válhat a problémája. Ma első pillantásra talán már nem érezzük e mű teológiai erejét úgy, mint például Ittész Gábor, aki közvetlenül a német kiadás megjelenése után a *Keresztyén Igazság* 1989/3 számában „A kritikai szolidaritás példája” címmel kiváló írásban méltatta

azt. Mondhatnánk, hogy ma csupán a hazai teológiatörténet egy fejezetéről szól ez a könyv, és a 21. század eleji Magyarországon minket más kérdések foglalkoztatnak. A helyzet azonban nem ilyen egyszerű. Elgondolkoztató azoknak a hangoknak az igazsága, amelyek szerint mai egyházi gondolkodásunk is Káldy Zoltánnak és az ő nevével összeforrt diakóniai teológiának a „köpönyegéből” bújt ki, s nehéz kitérni olyan elemzések elől, amelyek a mai hittankönyvek és igehirdetési előkészítők kapcsán a „közöttünk élő diakóniai teológiáról” beszélnek. Vajta Vilmos könyvét azért kell elolvasnunk és alaposan tanulmányoznunk, mert nemcsak a tegnapról, hanem a máról is szól.

A könyv két részből áll. Az első (igazán izgalmas) rész a diakóniai teológiát mutatja be, a mű rövidebb, második fele arról a hivatalos „dialógusról” szól, amely Magyarországon a nyolcvanas években a teológusok és a marxisták között folyt. Vajta teológiai szempontból elemzi ezt a párbeszédet, amely szükségszerűen átmeneti jelenség maradt, s ezért nem volt olyan jelentős egyházunkban, mint a hatását ma is éreztető diakóniai teológia.

Vajta Vilmos könyvének értéke, hogy árnyaltan és teológiai sokoldalúsággal (exegetikai, rendszeres teológiai és történeti alapon) közelíti meg a diakóniai teológia kérdését. Rámutat eredetére, a reformátusok szolgáló egyház teológiájával való rokonságára. Káldy Zoltán a diakóniai teológiáról mint az „ötödik egyházi útról” beszélt, amely szerinte a hierokrácia, a konformizmus, a gettósodás és az oppozíció „tévútjaival” szemben a megtalált „helyes” út. Vajta teológiai eleganciával kérdéseket intéz a diakóniai teológiához. A szellemes kérdések a diakóniai teológia totális, ideológiai jellegéről szóló leleplező bírálatát válnak, s nyilvánvalóvá lesz: ez a teológia a hívő ember lelkiismeretét akarta felszabadítani arra, hogy a marxizmusra épülő szocialista társadalom aktív igentője és építője legyen.

Vajta elemzésében kiderül a diakóniai teológia dogmatikai deficitje: megbillen a hitnek és a cselekedeteknek a reformátoraink által felismert, egymásnak való alárendelt viszonya, s a hangsúly a cselekedetekre, mások szolgálatára tevődik át. Krisztus példaként való egyoldalú hangsúlyozása sajnálatosan etikai sínre állította át a teológiai gondolkodást. Krisztus áldozata, a megváltás, a hit általi megigazulás ennek következtében elhalványult. E teológia rombolása és torzító hatása a mai modern, a biblikus-reformátori hagyományt könnyedén feladó revizionista irányzatokban is kitapintható.

Gazdag Zsuzsanna értékes szolgálatot végzett a könyv lefordításával. Lektor neve nincs feltüntetve. Kívánatos lett volna egy mai bevezető vagy utószó ennyi év után. A kiadáson a sietség nyomai érezhetők, mert a szövegben sajnos maradtak értelemzavaró hibák. A megkésett törlesztés több odafigyelést érdemelt volna. Mindazonáltal minden hiányosságával együtt örülünk neki, és még megkésve is, okuljunk belőle!

Vajta Vilmos: *A diakóniai teológia a magyar társadalmi rendszerben*. Fordította Gazdag Zsuzsanna. Budapest: Luther Kiadó, 2006.

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2006. augusztus 6.

Urbán Ernő öröksége

Urbán Ernő neve régóta ismerős számomra. Abban a rövid időszakban, amikor a *Keresztyén Igazság* felelős szerkesztője voltam (1989-1992) a lap újra közölte Urbán Ernő „Evangélikus öntudat” című írását. Az alábbi szerkesztői megjegyzést fűztem ekkor, 1991-ben az újra közölt cikkhez:

„Urbán Ernő (1908-1943) a két világháború közötti magyar evangélikus teológia kiemelkedő egyénisége volt. Doktori értekezése: *Krisztus keresztye. Anselmus tanítása a váltság szerző haláláról* (1941) alapmű a hazai teológiai irodalomban, melynek újrakiadása ma nagyon is kívánatos volna. Tudatosan a magyar evangélikus teológia művelését tűzte ki célul. Ennek megvalósításában azonban megakadályozta korai halála. A II. világháborúban, a Don-kanyarban nyoma veszett. A *Keresztyén Igazságnak* mindvégig munkatársa volt. Írásai biblikus hitről, hitvallásos teológiáról tanúskodnak. 1935-ben megjelent írását közöljük itt újra. Vállaljuk ezt a ma is aktuális, világos és tiszta szellemű írást, még akkor is, ha néhány mondatot talán maga a szerző is másképpen fogalmazna ma.”
(*Keresztyén Igazság Új folyam*, 9. szám, 1991. március, 45)

1999-ben a család kérésére örömmel és lelkesedéssel tanulmányoztam a néhai Dr. Reuss Andrásné Urbán Emma által összeállított, a család költségére begépeltetett és bekötötet anyagot, amely Dr. Urbán Ernő nyomtatásban megjelent írásait tartalmazta. Javaslatot tettem, hogy az írásokat ne kronologikusan, hanem tematikusan helyezzük egymás mellé. 2000 körül még komoly remény volt arra, hogy a mai Luther Kiadó elődje, a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya megjelenteti ezeket a ma is tanulságos írásokat. 2002 januárjában Kende Péterrel Dr. Reuss András társaságában tárgyaltunk erről a kérdésről a Kiadóban. Nagyon szerettem volna, ha Urbán Ernő összegyűjtött művei két kötetben jelenhettek volna meg: a válogatás mellett a méltán híres doktori értekezés is.

Ígéret hangzott el akkor arra vonatkozólag, hogy ez a tervezet hamarosan megvalósul. Melléklelem annak az „Előzetes lektori vélemény”-nek a részletét, amelyet 2000. július 12-én írtam:

A hazai evangélikus könyvkiadásunk sokat törleszt adósságából, ha megjelenti a méltatlanul elfelejtett evangélikus teológus, Urbán Ernő (1908-1943) összegyűjtött írásait. Visszaemlékezések természetesen születtek róla, de az általa képviselt világos, lutheránus, magyar teológia csak akkor kerülhet ismét a köztudatba, ha Urbán Ernő nem csupán közvetítőkön, hanem a saját hangján keresztül szólalhat ismét meg. Miután végigolvastam a Dr. Reuss Andrásné Urbán Emma által összeállított 480 oldalas kötetet, amely Urbán Ernőnek a nyomtatásban megjelent írásait tartalmazza, előzetes benyomásom – amit a *Krisztus keresztje* című könyvére és néhány általam már korábban olvasott tanulmányára alapoztam – meggyőződéssé vált bennem, hogy Urbán Ernő hangjára 2000-ben is igen nagy szüksége van nemcsak egyházunknak, hanem minden teológiára fogékony keresztény és kereső értelmiségi olvasónak.

Urbán Ernő munkásságát véleményem szerint a református Tavaszgy Sándoréhoz hasonlíthatjuk, hiszen mindketten biblikus reformátori elkötelezettséggel és ébresztő hittel, koruk teológusaiként szóltak koruk társadalmi-kulturális-filozófiai kérdéseihez. Urbán Ernő jelentősége, hogy tudatosan a magyar evangélikus teológia megteremtésén fáradozott. Nyelvezetének tisztasága és irodalmisága mindig gondolati mélységgel párosul. Minden írásában eredeti, markáns programról tanúskodik, egészséges kritikával illet bármit, ami a teológia mérlegén könnyűnek találtatik. A teológia számára mindig korrektívum (vö. Vajta Vilmos), s a rendkívül széles horizontú tekintései az angolszász országok manapság „public theology”-ként ismert irányzatára emlékeztetnek.

Ugyanakkor a kor- és a magyarságkérdésekre Urbán Ernő úgy tekint ki, hogy teológiája mélyen a biblikus-reformatori hagyományban gyökerezik. Igehirdetése felrázzák az elkényelmesedett keresztényeket, saját megfogalmazásában „villámcsapásként” hagyja érvényesülni az ígét. Tanulmányaiban Barth hatását is felfedezhetjük, de ez korántsem kritikátlan lelkesedés, hanem egy olyan hozzáállás, amely minden nemesnek vélt hagyományt, saját teológiát, saját vallásosságot is az ige állandóan nyugtalanító mértékének rendel alá.

Urbán Ernő cikkei és tanulmányai többnyire a *Keresztyén Igazságban*, illetve a *Lelkipásztorban* jelentek meg 1934 és 1942 között. E rövid nyolc esztendő leforgása alatt a fiatal teológus hallatlanul termékeny volt, de nemcsak mennyiségben, hanem minőségben is. Tanulmányaiból ma is tanulhatunk, igehirdetéseiből ma is erőt méríthetünk.

Köszönet illeti azokat, akik az írásokat összegyűjtötték. Nélkülük fel sem merülhetne a kiadás gondolata.

Eddig a 2000 nyarán megfogalmazott lektori véleményemből. Nyolc esztendő telt el azóta. A kiadás megvalósítása ügyében e nyolc év alatt semmiféle előremozdulás nem történt. Miért?

A következőkben az a feladatom, hogy Urbán Eszter, kedves levelező teológus évfolyamtársam kérdését igyekszem röviden megválaszolni: miként találok először Urbán Ernő *Krisztus keresztye* című munkájával, amiről közös teológuséink alatt (1983-1986) többször is beszélgettünk. Két forrásból ismertem a művet: Tamás öcsém szigorló teológusként D. Dr. Nagy Gyula professzortól 1982-ben mint „kedves tanítványa” kapott egy dedikált példányt ezzel a bejegyzéssel: „*Ave crux, spes unica!*” („Üdvözlégy keresztt, egyedüli reménységünk”).

Ugyanakkor az 1980-as évek elején nem a családtagjaim, nem is a lelkészem, nem is az egyházam hívta fel rá a figyelmet, hanem a Bölcsészkarról ismert akkor még barátom Reisinger János, akinek az Evangélikus Teológiai Akadémián végzett Vankó Zsuzsanna adventista lelkész nő adta kezébe ezt a könyvet. Öcsém Nagy Gyulától kapott példányát immár kb. két évtizede „kisajátítottam” (mea culpa!).

Miért ragadott meg akkor és miért nem népszerű ma a *Krisztus keresztje* és az abban megjelenő Anselmus-kép?

A 80-as évekre datálom a „lelki megfordulásom”, „irányváltásom idejét”. Ekkoriban értettem meg, hogy mi a hit – meggyőződés, amiért meg kell küzdeni, harcolni kell.

Nem lehet megörökölni, hiába megtért emberek a szüleim, tudjuk: „Istennek nincsenek unokái csak gyerekei!” Megértettem: Isten szerető és igazságos, ítélő és irgalmas. A bűn – bűn. Ott nincs keccs! Így ír erről Anselmus a *Miért lett az Isten emberré? (Cur Deus Homo?)* című művében: „*Nondum considerasti quanti ponderis peccatum*” („Nem gondoltad meg, milyen súlyos dolog a bűn” I/21).

A bűnre, bármilyen súlyos is, mégis VAN megoldás, VAN rendezés, de csak egy legitim rendezése van a bűnnek, ez pedig Jézus Krisztus keresztje!

A magyarban a „kiengesztelés” kifejezés nem túl szerencsés. Az angol nyelvben a 16. századi bibliafordító, William Tyndale által bevezetett „atonement” szó sokkal találóbb fordítása a görög *katallagé* igének (pl. 2Kor 5,18-21), hiszen ez a bűneset következtében az Istenről leszakadt ember Istennel való „újra egyesítését” („at-one-ment”) fejezi ki.

A pogány vallásokban is megtalálható az az eszme, hogy az Istennel való megromlott kapcsolatot, a bűnt rendezni kell. Ezért a pogány kultuszokban az ember különféle ajándékokkal próbál meg kedveskedni az Istennek azért, hogy áldozattal kiengesztelje őt. Abban bízik, hogy különféle rítusok elvégzése következtében a haragvó Isten majd „elnézi” az ember bűnét.

Keresztény hitünk értelmében az ember nem tudja rendezni az Istennel való megromlott viszonyt. Az ember nem hozhat áldozatot a bűneiért. 2Kor 5,18-ban azt olvassuk, hogy Isten békéltette meg önmagával Krisztusban a világot. Vagyis nem egy haragvó Istent kell egy emberi vagy akár krisztusi áldozatnak „kiengesztelnie”, hanem Isten – drámai módon – maga hoz áldozatot az emberért, Krisztus kereszthalála által. A kereszt nem „mágikus eszköz” mint néha a középkorban gondolták, hanem Isten ember iránti szeretetének, „halálos szerelmének” a megnyilvánulása.

Krisztus kereszthalála teremti meg tehát egyedül a békeséget az ember és az Isten között. A feltámadott és győzelmet vett Krisztus így köszönti tanítványait: „Békesség Néktek!” Az ő békessége nem olyan, mint amelyet a világ kínál. A Krisztust követők ezért kapják Uruktól a békéltetés szolgálatát.

Végezetül az alábbi kérdésre keresem a választ: miért nem népszerű ma Anselmus teológiája? Abban van némi igazság, hogy Anselmus a jogi nyelvezetet veszi igénybe, s ez a mai ember számára idegen hitének megérése tekintetében. Ugyanakkor az is igaz sajnós, hogy az emberek, a lelkészek ma a „szoft-teológiát” kedvelik és művelik, aminek az a lényege, hogy Isten „elnez”, hiszen, úgymond, „az a dolga, hogy megbocsásson!” Csak a szeretetet látják és hangsúlyozzák a mai népszerű teológusok. Ebben a teológiában nincs is megváltásra szükség. Itt csak „jézuológia” van, ám nincs „krisztológia”, ugyanis ha nincs bűn, akkor nincs megváltás, és akkor a kereszt is fölösleges.

A 20. századi amerikai liberális teológiát Reinhold Niebuhr találóan jellemezte: „A harag nélküli Isten a bűn nélküli embert egy kereszt nélküli Krisztus segítségével, ítélet nélkül viszi be a mennyek országába.” („A God without wrath brought man without sin into a kingdom without judgment through the ministrations of a Christ without a cross.”)

Urbán Ernő munkája teológiatörténetileg is jelentős. A matuzsálemi kort megért svéd teológusnak, Gustaf Aulénak

(1879-1977) a huszas évek végén svédül, majd hamarosan angolul és németül is megjelent méltán híres művét , a *Christus Victort* az egy nemzedékkel fiatalabb Urbán Ernő finoman korrigálta Aulen különbséget tett a (1) klasszikus, (2) latin, (3) lutheri (drámai) kiengesztelés-tan között. Aulen szerint a latin kiengesztelés-tant Anselmus képviselte, aki számára eltorzulás a klasszikus biblikus drámai tanításhoz képest, s az egészséges visszatérést Luther teocentrikus drámai teológiája jelenti.

Urbán Ernő – főleg Barth Anselm-könyvének hatására- azonban egyenes vonalat lát Anselmus és a kereszt teológiája között. Luther kereszt-teológiájának tanulmányozása alapján megállapíthatjuk, hogy a fiatal magyar teológusnak a neves svéd teológussal szemben valószínűleg igaza volt. Anselmus és Luther *theologia crucisa* közelebb vannak egymáshoz mint első látásra gondolnánk.

(Elhangzott Sopronban az Urbán Ernő születésének 100. évfordulójára rendezett megemlékezésen, 2008. október 4-én.)

A tékozló egyház megtérése

Terray László laudációja

Tisztelt Püspök Urak! Igen Tisztelt Zsinat! Ünneplő Gyülekezet! Tisztelt Egybegyűltek!

Illő és méltó, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyház által alapított legrangosabb elismerést, az Ordass Lajos-díjat a Kuratórium döntése alapján az első alkalommal Dr. Terray László Norvégiában élő nyugalmazott evangélikus lelkész testvérünk kapja.

Ünnepi nap és óra ez a mai. Hosszú és nehéz út vezetett el e felemelő pillanatig, amíg Terray László testvérünk és a Magyarországi Evangélikus Egyház, ahonnan ő jött, újra egymásra talál.

Figyelem! Nem Terray László érkezett vissza immáron hivatalos és ünnepi keretek között is a Magyarországi Evangélikus Egyházba, hanem a Magyarországi Evangélikus Egyház érkezett vissza Terray Lászlóhoz. Nem a tékozló fiú tért vissza az atyai házhoz, hanem a tékozló atyai ház – azaz a magyarhoni evangélikus anyaszentegyház – tért vissza a hosszú és gazdag életpályát befutott fiához, Terray Lászlóhoz. Mert nemcsak a Kádár/Káldy korszak „közösítette ki” őt, hanem még 2001-ben is, több mint egy évtizeddel a rendszerváltozás után, a Nemzeti Kulturális Minisztérium által adományozott Károli-díj átadása után is az *Evangélikus Élet* hasábjain az alábbi szavakkal kellett méltatnom őt:

Ordass Lajos első biográfusának, a nemzetközi Ordass-kutatás koordinálójának, külföldi egyháztörténeti szimpóziumok szervezőjének, a missziológia tudósának a hazai egyházában mintha még mindig el-nem-ismertség, mellő-

zöttség lenne osztályrésze! (A Károli Gáspár-díjat is világi fórumtól: a Nemzeti Kulturális Minisztériumtól kapta. Díszdoktorátust pedig a Romániai Protestáns Teológiai Fakultás adott neki Kolozsvárott 1993-ban, s idehaza munkásságát a hivatalos egyházi elismerés hiányában egyedül az Ordass Lajos Baráti Kör méltányolta.) Minden bizonnyal oka van annak, hogy a magyarországi evangélikus egyházi közvélemény mindezidáig nem ismerhette meg, hogy ki is valójában Terray László. A valódi rendszerváltozás egyházunkban csak akkor történik meg, ha az igazi értékek is fokozatosan a helyükre kerülnek.

1924-ben született Miskolcon, a lelkészi pálya választásában nagy szerepet játszott egykori vallásánára, Weiszer Elek indítása és Túróczy Zoltán püspök evangélizációi. 1946-ban szentelte lelkésszé Ordass Lajos püspök.

1948-ban a Lutheránus Világszövetség ösztöndíjával kerül Norvégiába. Megbetegedése, valamint a magyarországi kommunista hatalomátvétel miatt külföldön marad. Norvégiában néhány éven belül leteszi a lelkészi szolgálathoz szükséges vizsgákat. Elsajátítja a lapp nyelvet is, s tanulmányozza a laestadiánus ébredési mozgalmat.

1954-ben az osloí missziótudományi intézetben kap állást mint a neves norvég missziológus, Olav G. Myklebust asszisztense. Tíz éven át a norvég evangélikus Missziói Tanács elnöke, 1985-ben két hónapig egyházkerületének „megbízott püspöke”. 1956 decemberétől három hónapig egy norvég általi bizottság tagja, amely 1500 magyar menekültet telepít át Norvégiába.

1963-ig Oslóban magyar lelkészi szolgálatot is vállal. Kezdetől fogva részt vesz a Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkigondozók Munkaközösségének szervezésében, húsz éven keresztül mint ügyvezető elnök, tíz évig pedig mint az *Útitárs* című folyóirat szerkesztője. 1978 és 1990 között a Munkaközösség teológiai lapjának, a *Koinoniának* kiadója.

Majdnem negyed századon keresztül a Norvég Egyházi Misszió által fenntartott, Monte Carlóból sugárzó rádióműsorok felelős szerkesztője.

Terray László lelkesíti és egyházszervezői munkája mellett igen kiterjedt missziológiai tevékenységet és a hazai egyházzal kapcsolatos szervezői feladatokat is vállal. Nevéhez fűződik a Nemzetközi Ordass Alapítvány megszervezése, az Ordass-archívum létrehozása. Ordass Lajosról írt életrajza 1983-ban norvég, majd hamarosan német és a kilencvenes évek második felében angol nyelven is megjelenik. Vajta Vilmos így méltatta munkásságát: „Neki köszönhetjük az első életrajzot Ordass Lajosról, valamint a kommunista rendszerhez alkalmazkodó hazai ‘hierokrácia’ jellemzését. Mindezzel a magyar egyháztörténetírás és korunk egyházi helyzetének jövőendő értékeléséhez lényeges alapot vetett.”

Éles precizitása sokakat kényelmetlenül érintett. Egyházvezetők vagy pozícióban lévők részéről megannyiszor elhangzott, hogy a „külföldre szakadt testvéreink ne akarjanak bennünket kioktatni, hogy miképpen kell élnie az egyháznak a szocializmusban”. Csak a felszínt látók fogadták el ezt az egykori okoskodást. A kifinomult hallásúak felismerték benne a hatalom hangját. A félreállítottak, az alulmaradni tudók, a kereszthordozók, Krisztus rejtett egyháza, az *ecclesia abscondita* nem ezt a panelt visszhangozta akkor sem, hanem a szenvedéssel szolidáris, segítséget nyújtó testvéri kezét ragadta és szorította meg Terray egyes megnyilvánulásai kapcsán.

Igen, a kommunizmus idején a pártállam és az akkori egyházi vezetők szemében Terray László a megfigyelt ellenség volt: egy alkalommal a Ferihegyi Repülőtéren elvették a nála lévő iratokat, és tíz éven keresztül nem kapott beutazási vízumot Magyarországra. Testvéreinek és barátainak azonban távollétében is lelki tartást jelentett.

A kelet-európai rendszerváltás után különösen sokat munkálkodott azon, hogy a fiatal magyar egyháztörténészek a nemzetközi kutatás vérkeringésébe sikeresen bekapcsolódhas-

sanak. A Budapesten tevékenykedő Gisle Johnson, missziói lelkész életéről is könyvet írt.

Másfél évtizede joggal nevezte őt Dóka Zoltán – Kende Györgyhöz hasonlóan – „egyházunk utazó püspökének”. De nemcsak Magyarországon, hanem Erdélyben is. Az ottani evangélikus gyülekezeteket a norvég egyház révén tudta támogatni. Munkásságát ezért honorálták ott tiszteletbeli doktori címmel. Az itthoniakon is rendszeresen segített. Mindig ott termett, ahol baj volt. Saját nevét, vagy a támogatás forrását sokszor anonimitásban hagyta. A hivatalosaknak Terray neve a rendszerváltás előtt nemkívánatosként, s a rendszerváltás után is még kényelmetlenül csengett. Mert egyházvezetőkkel diplomáciai paktumot sohasem kötött. Hát eddig ezért sem törthetett magának utat a munkássága a hazai egyházi közvéleményben.

Terray László szenvedélyesen az ügynek, az evangélium igazságának él, és ugyanakkor egészségesen hűvös tárgyilagossággal tudja kutatási eredményeit a nyilvánosság elé tárni. Szívóssága tiszteletet, embersége szeretetet ébreszt bennünk. Terray László megismerte Krisztus keresztyét, s ezért is tudta „felvigyázóként” ébren tartani bennünk a kereszthordozás nekünk adatott példáját, Ordass Lajos hitvalló életművét. A krisztuskövetésről, a kereszthordozásról, az egyház tegnapi vagy régi történetéről is csak az tud hitelesen szólni, aki valamit maga is hordoz Krisztus keresztyéből.

Tisztelt Püspök Urak! Igen Tisztelt Zsinat! Ünneplő Gyülekezet! Tisztelt Egybegyűltek!

Az elhangzottak jegyében tisztelettel jelentem, hogy a mai napon, ebben az ünnepi órában nemcsak az történik, hogy Terray László az övéihez, a saját egyházába hazaérkezett, hanem a Magyarországi Evangélikus Egyház is visszaérkezett az övéjéhez.

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy – minden látogatás és minden nehézség ellenére a rendszerváltozás – hosszú és gyötrelmes vajúdas után – a Magyarországi Evangélikus Egyházban is végre bekövetkezett.

Elhangzott az Ordass Lajos-díj átadása alkalmával, Budapest-Fasor, 2008. november 28.

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2008. december 14.

Aktuális elmélkedés – püspökválasztás előtt

Aki ebben az évben az *Útmutató* szerint is olvassa az ígét, az elég gyorsan meggyőződhet arról, hogy az Úristen részéről idén aztán különösen nincsen kecme. Telibe talál minket igéjével. Többszörösen – egyénileg és közösségileg egyaránt. A 2003. év igéje így szól: „Az ember azt nézi, ami a szeme előtt van, de az Úr azt nézi, ami a szívben van.” (1Sám 16,7). Ehhez szorosán köthető Jézus szava: „Ti az emberek előtt igazolni akarjátok magatokat, de az Isten ismeri a szíveteket. Mert ami az emberek előtt igen becses, Isten előtt utálatos.” (Lk 16,15).

Vagyis mennyire mások vagyunk az emberek, mint az Isten előtt. Ami az emberek előtt (*coram hominibus*) „becses” vagy „magasztos” (Károli); az Isten előtt (*ante deum*): „utálatosság”. Luther is ezt a különbségtételt hangsúlyozta: „*coram Deo*” és „*coram hominibus*”. Mert az ember azt nézi, ami a szem előtt van, az Úr pedig az nézi, ami a szívben van. A görögben ráadásul egymás mellett van a két szó: ami az embereknek magasztos (*hüpszélosz*), az Istennek visszataszító (*bdelügma*), de bizonyára fordítva is igaz: ami az embereknek *bdelügma*, az Istennek *hüpszélosz*. Erről szól a betlehemi, trágaszagú istálló. Az Isten és az ember ízlése, értékrendje szöges ellentétben áll egymással. Gondoljunk csak a *Magnificata*-ra: „Hatalmasokat döntött le trónjukról, és megaláztatokat emelt fel” (Lk 1,52). Az Isten előtt nincsen kecme.

Manapság sok szó esik átvilágításról. Isten az, aki átvilágít bennünket az ő igéjével. A Jelenések könyve elején olvasható hét levélben Jézus azt üzeni a hét gyülekezetnek: „Tudom a te dolgaidat”. Jézus az, aki átvilágítja a hét gyülekezetet, az egyházat, az emberi szívet.

De hogy jön mindehhez az aktuális elmélkedés? Püspökválasztás előtt vagyunk. Döbbenetes, hogy az ószövetségi ígénk szövegekörnyezete mintha egyenesen magáról a püspök-

választásról szólna! Sámuel Isai fiai között keresi azt, akit fel kellene kenne királynak. Sámuel, hiszen ő is ember, először a „jó megjelenésű”, „termetes növésű” Eliábra gondol. De az Úr közbeszól. „Ne tekints megjelenésére, se természetes növésére. Mert nem az a fontos, amit lát az ember. Az ember azt nézi, ami a szeme előtt van”. És a többit már jól ismerjük.

Déli Egyházkerületünkben megvoltak a jelölések. Már az is tudható, kik vállalták a megmérettetést. A jelölés, a választás a közvélemény előtt történik. A közvélemény mindig könnyen befolyásolható, manipulálható – különösen is az egyházi közvélemény. Még inkább igaz lehet ez az 1958 után négy évtizeden keresztül tudatosan kiskorúsított egyházunkra. Az egyházi közvélemény előtt olyan könnyű ilyennek vagy olyanoknak látszani. Nagy baj van, ha a közvéleményben koronaként csillog a püspöki kereszt. Szép dolog a demokrácia, de a rendszerváltás környékén sokan félreértették az egyház szerepét, amikor a törvényhozást, a döntéseket a parlamentihez akarták hasonlítani. Csak a parlamenti demokráciában lehet és kell kampányolni. De miközöttünk ne így legyen!

„Az ember azt nézi, ami a szeme előtt van, de az Úr azt nézi, ami a szívében van.” Mi, emberek csak a felszínt látjuk. De az Úristen előtt nincs kecsec. „Ti az emberek előtt igazolni akarjátok magatokat, de az Isten ismeri a szíveteket. Mert ami az ember előtt igen becses, az Isten előtt utálatos.”

Tehát: az Úristennek is hagyjunk teret a választásban. Ne csupán mi akarjunk, hanem hagyjuk az Úristent is akarni. Mert tudjuk: nem azé, aki fut; nem azé, aki akarja. Hanem: az Övé.

Az Úristen mind az Ó- mind az Újszövetségben és az egyház történetében sokszor olyanokat hívott el, akikre senki sem gondolt, s akik legkevésbé gondolták azt magukról, hogy alkalmasak arra a feladatra. Az alkalmas, aki alkalmatlannak tartja magát. Aki nem a mi választásunk, hanem az Úristené. Bárki lehet az, a lényeg, hogy érezze a maga alkalmatlanságát. De ezt mégse nagyon hangoztassa, nehogy észrevétlenül még

önmagát is meg akarja téveszteni. Az Úristen előtt pedig nincs kecmecc. Ő a szíveket látja.

Most talán világos, hogy miért lehet és miért kell imádkoznunk. Bárki legyen az: régi vagy új jelölt, ha ő magát valóban alkalmatlannak véli, akkor az Úristen alkalmassá teheti őt. Mert Őelőtte nincs kecmecc.

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2003. április 27.

Gyógyulást az egyháznak!

Öt esztendővel ezelőtt, egy akkor fiatal párt választási győzelme után egy balatonszárszói ifjúsági táborba meghívtuk az új kormány kulturális tárcájának frissen kinevezett államtitkárát, az evangélikus Pröhle Gergelyt, aki felvázolta nekünk az új kormány kultúrpolitikáját, s biztatott bennünket, hogy bátran vállaljunk keresztényként, evangélikusként szerepet a közéletben. Elmondta azt is, hogy az új kormány a jövőben kiemelt szerepet kíván adni az egyházaknak: az egyházak vezetőivel már fel is vették a kapcsolatot. Erre én feltettem egy kérdést, hogy mindez nagyon szép és jó, de ez az egyházbarát politika miképpen viszonyul az egyes egyházakon belüli megújulási törekvésekhez, hiszen köztudott, hogy nem minden egyházi vezető támogatja az egyházban alulról szerveződő reformtörekvéseket. Az 1989 nyarán Kőszegen megfogalmazott *Kiáltó szó* egy mondata motoszkált bennem: „Hogyan tudnánk évtizedeken át züllesztett nemzetünknek erkölcsi segítséget adni, amikor magunk is demoralizált egyház vagyunk?” Pontosan erről van szó: miként lehet só az a világban, aki maga is megízetlenül, miként gyógyíthat az, aki maga is beteg?

Három kérdésről fogok szólni: arról, hogy egyház – test, másodsor, hogy ez a test megbetegedhet, harmadszor, hogy mi vagy ki adhat gyógyulást a beteg testnek.

1. Az egyház: test

Az Újszövetségben az egyházat megjelenítő legszebb kép: „az egyház Krisztus teste” Pál apostoltól származik. Ugyanannak a testnek vagyunk a tagjai. „Az egyház az ő teste, amely telve van Vele, aki mindent betölt mindenekkel” (Ef 1,23). „Ő a feje a testnek, az egyháznak” (Kol 1,18). Kereszttségünk által beleoltódunk Krisztus testébe, a szentségeken keresztül Krisztus táplál minket az ő tulajdon testével és vérével (Ef 5,30). Pál

apostol az 1Kor 12-ben átveszi, majd saját célra alkalmazza a pogány Menaenius Agrippa Shakespeare által is idézett példázatát arról, hogy a közösség test, amely sok tagból áll. A láb nem mondhatja: „Mivel nem vagyok a kéz, nem vagyok a test része.” A fül nem mondhatja: „Mivel nem vagyok a szem, nem vagyok a test része.” Az egyes testrészeknek, végtagoknak, szerveknek szükségük van egymásra! Más-más a funkciójuk, de ugyanazt a testet éltetik! Nekünk is szükségünk van egymás karizmáira, talentumaira, energiáira! Ezért a „testben”, az egyházban Isten egyeseket prófétákkul, másokat apostolokul, másokat tanítókkul, gyámolítókkul, kormányzókkul rendelt.

E testben közösség – koinonia – részesedés – egyenlőség van, és nem „hierarchia”. A világ értékrendjében vannak kicsik, nagyok, szegények, gazdagok, szolgák, szabadok, fogyatékosok, egészségesek, munkások, értelmiségiek, zsidók, görögök, konzervatívok, liberálisok. Krisztus értékrendjében „nincs zsidó, sem görög”, sem magyar, sem sváb, sem tót, sem szolga, sem szabad, sem szegény, sem gazdag, sem egészséges, sem fogyatékos, sem férfi, sem nő, sem konzervatív, sem liberális, sem fiatal, sem öreg... „mert Ti mindnyájan egyek vagytok a Jézus Krisztusban” (Gal 3,28).

A világ értékrendje a darwini törvényen alapszik: az erősebb túlél, a selejt kihullik. Krisztus testének, a koinoniának a törvénye szerint pedig a gyengékre is szükség van: „a test gyengébbeknek látszó részei nagyon is szükségesek”.

És így van ez az egyházban! Azt olvassuk, hogy “Isten szerkesztette így a testet egybe”, hogy ne csak az erősek adhassanak a gyengéknek, hanem a gyengék is az erőseknek! „És ha szenved az egyik tag, veled együtt szenved valamennyi, ha dicsőségben részesül az egyik tag, veled együtt örül valamennyi.”

Luther így fogalmazott: „ki-ki a másikkal szegényét el kell fedezze”, „szomszéd a szomszédnak tűzvésznel is elkötelezettje”.

A keresztény közösség tehát a gyülekezet, a koinonia, az élő organizmus, ahol a gyülekezet kiábrázolja, megjeleníti Krisztus testét, az egyházat. Élő organizmus, ahol Isten lelke rendel apostolokat, prófétákat, tanítókat, kormányzókat (*episkoposokat*), gyámolítókat, „nyelveken szólókat”. A test organizmus és nem organizáció.

Az egyház testi természetét legjobban az úrvacsorában éljük meg, amikor Krisztus testében és vérében részesülünk. Az úrvacsora vételekor belekerülünk a krisztustest vérkeringésébe. A *communio* szó ezért több nyelvben egyszerre jelenti az úrvacsorát és a közösséget.

2. A beteg test (diagnózis)

A tézist azonban sajnálatosan antitézisnek kell követnie. Ez az Isten által oly tökéletesen egybeszerkesztett test, az egyház közössége megbetegedhet. A 16. századi reformáció bátor felismerése volt, hogy másfél évezred alatt Krisztus követőinek közössége súlyosan megbetegedett. Lehetséges ez? – kérdezzük. Ha valóban Krisztus teste az egyház, lehet az beteg? A válasz: a földön élő és harcoló egyház, az *ecclesia militans* sajnos valóban megbetegedhet. Ez azonban már nem áll a Krisztus megdicsőült testére, az *ecclesia triumphansra*. Már az ősevangélium is felvillantja előttünk az asszony magva és a kígyó magva közötti kozmikus harcot: „ő a fejedet tapossa, te meg a sarkát mardosod” (1Móz 3,16).

Fogság és betegség – két különböző kép ugyanannak a jelenségnek az ábrázolására. Luther énekével együtt valljuk, hogy az egyház újra és újra kiújuló betegsége, fogsága mögött a „nagy seregű”, „csalárd fegyverű” „ős ellenség” aknamunkája van. Biblikus és reformátori alapokon valljuk, hogy az értünk küzdő, „hős vezérben” bízva és megkapaszkodva „erős vár” a mi Istenünk, aki a kőszálként megálló igéjével védelmez minket és a Szentlelkét ránk bocsátja.

Már Ézsaiás, az Ószövetség prófétája is tudta, hogy beteg a test: „Minden fej beteg, minden szív erőtlen. Tetőtől talpig

nincs e testben épség, csupa seb és dagadás és kelevény, a melyeket ki sem nyomtak, be sem kötöztek, olajjal sem lágyítottak” (Ézs 1,4-5).

Ha tehát az „egyház Krisztus teste” képből indulunk ki, akkor diagnózisunkban sorra vehetjük az egyes testrészeket, s feltérképezhetjük az egyház beteg testét. De diagnózisunkat csak empátiával végezhetjük, az egyház sebeit, kelevényeit, daganatait részvétellel, szeretettel és tapintattal tárhatjuk fel. Önmagát megtévesztő és prúd az a kereszténység, amelyik nem mer, vagy nem akar saját bajairól és betegségeiről beszélni. Egymás között vagyunk, s ezért bátran nézzünk szembe velük. A költővel szólva: „aki kimondja a rettenetet, azzal fel is oldja”.

Mondhatjuk, hogy beteg az egyház szeme – mert elvesztette a látását, a víziót, nincs jövőképe. Mondhatjuk, hogy beteg az egyház füle – elvesztettük hallásunkat: nem halljuk ki a Mester hangját a világ sziréni hangzavarából. Beteg a száj: nem tiszta szó hagyja el ajkainkat, elveszett a szavunk hitele. Baj van az agyunkkal: a teológiánkkal, hiszen önálló életre kel, s elszakad az egyháztól, a test többi tagjától. Baj van az izmainkkal: az egyház tetteinek nincs a társadalomban átütő ereje. Baj van a táplálkozásunkkal és a vérkeringésünkkel: nem élünk az Úr szent vacsorájával. Fogság, vakság, bénaság, s már-már hitehagyás, identitásvesztés jellemzi az egyház életét.

Most olvasom az aranydiplomás lelkészeink megrendítő, elgondolkodtató, tanulságos vallomásait. Különösen megrázott az az epizód, amikor az egyik lelkész beszámolt arról, hogy 1958 körül egy kommunistává lett püspök vacsoravendégként meg akarta őt győzni, hogy a materializmusnak van igaza, s Isten, vallás csak illúzió, ópium a nép számára. S a jelen lévő felügyelőt – olvassuk – a lelkésznek kellett „felmosdatni”, hogy magához térjen. Arra gondoltam, hogy vajon hány további felügyelőt, presbitert, egyháztagot kellett „felmosdatni” amikor azt tapasztalhatták, hogy annyira ellényegtelenülhet az

egyház, hogy püspökei is marxista agitátorok lesznek. Hát ez az a „demoralizálás” vagy „demoralizáltság”, amiről előadásom elején szoltam.

A másfél évvel ezelőtt megfogalmazott „Fogság-levél” szolt ezekről a betegségekről. „Egyházunk mai fogságát” – betegségét – a szekularizmussal, az elvilágiasodással írtuk le. Nem a szekularizációról, hanem a „világiasságról” szoltunk, amit három vonással jellemeztünk: a) a reánk bízott evangéliumi tanítástól való könnyed eltérés; b) a minket körülvevő és csábító világ értékrendjének való behódolás; c) az egyre erősödő anyagi gondolkodás. Említhettük volna még a karrierizmust, a materializmust, a hatalmi manipulációt, a pöfeszkedő rangkórságot, a klientúra-építést, az egyenlőtlen munka-, és információmegosztást, a szenzációhajhászást, az ügyeskedést, a szervilizmust, a menedzselést, a felületességet, a tisztátalan egyéni életvezetést, egyszóval a korszellemet, *Zeitgeistet*, a világias egyházi szellemet, pontosabban a szellemtelenséget; a hitre reflektáló teológia hiányát, a tévtanítást, a tanácstalanságot, a torz, a Bibliától idegen gondolkodást, és szemléletmódot, a krisztusitól eltérő más lelkeséget. A lényeg: vágyaink rosszul vannak beállítva, kanalizálva; Lutherrel szolva: nem az evangéliumon csüng a szívünk. Nemcsak a Róm 12,1-2-re gondolhatunk itt: „ne igazodjatok e világhoz” (eredetiben: *aionhoz*), hanem a 1Jn 2,12-17-re, ahol a világ szeretetétől óv bennünket az apostol, amikor szembeállítja a kozmosz, a világ iránt érzett szeretetet, az atya iránt érzett *agapé*val, s határozottan kimondja, hogy a kettő összeegyeztethetetlen, inkompatibilis. „Ha valaki a világot szereti, az Atya szeretése nincs meg benne” (Csia Lajos fordítása). Az eredeti szövegben lévő görög szó (*epithümia*) kívánságot, vágyakozást jelent. Rossz, eltorzult beállítódás ez az *epithümia*: beteg vágyakozás, kívánság, eltorzult sóvárgás. Kulcsszó ez a mi fogság és betegség-diagnózisunkban. Amikor nem Isten fiainak megjelenésére sóvárgunk (Róm 8,19), hanem a társadalmi elismerésért, a kiemelt fizetésért (1Tim 6,10), a nyugati kocsiért, a külföldi

öszöndíjért, a püspöki palotáért és így tovább. Ez az a „sóvárgás”, „kívánság”, ami János apostol szerint a kozmossszal, a világgal, a korszellemmel elmúlik, amíg az Atya szeretete mindig megmarad. Az egyház akkor betegszik meg, ha nem vállalja, hogy egyház maradjon, hanem valami más akar lenni. A teológia nyelvén azonban ezt az eltorzult lelkeséget és szellemiséget egy szóval is jellemezhetjük: a bűn.

3. Gyógyulás (terápia)

De essünk kétségbe! Nem az egészségeseknek, hanem a betegeknek van szükségük orvosra! Krisztus azért jött, hogy gyógyítson. Nemcsak az egyes betegeket, hanem a közösségeket is: a beteg házasságokat, a beteg családokat – és a beteg egyházat is. Fontosnak tartom azt, hogy ne felcserként kapirgáljunk a felszínen. Ilyenkor nem a bajt akarjuk orvosolni, hanem csak a tüneteket megszüntetni. A hangot tompítani, az ellenfeleket egymás mellé leültetni. Szép ez a buzgóság és jó szándékú emberi igyekezet, de látnunk kell, de vegyük már észre, hogy nem a mi cselekvéskényszerünk, aktivitásunk segít és gyógyít, hanem egyedül Krisztus.

Világosan kell látnunk, hogy az egyház számára a gyógyulás az, amit a Biblia nyelvén üdvösségnek neveznek. Ne szégyelljük ezt az úgymond „korszerűtlen” kifejezést, hanem próbáljuk a jelentését megérteni.

Segítségünkre siet egy érdekes nyelvtörténeti adalék. A Biblia angol fordítója, William Tyndale (1495-1536) az 1526-os ún. „Wormsi Bibliában” az üdvösség fogalmát, a görög *soteriát* „health”-nek, azaz egészségnek fordítja. Az „üdvösség ismeretére való tanítás”: „to give knowledge of health unto his people” (Lk 1,77), „ma lett üdvössége e háznak” pedig „this day is health come unto this house” (Lk 19,9). Az Újszövetség első kiadása utolsó lapjain pedig a Szentírás igéit „the wordes of health”-nek nevezi. Úgy értjük már, hogy a keresztény ember számára a gyógyulás üdvösség, mert az üdvösség – gyógyulás.

Befejezésként lássuk, hogy Jézus miképpen gyógyítja az egyházat. Tőle tanuljunk, őt kövessük ebben is!

A Jelenések könyve elején a feltámadott Jézus („aki volt, van és eljövendő”) üzen a hét gyülekezet angyalának, vagy követének: az efezusi, a szmírnai, a pergamoni, a thiatirai, a szárdiszi és a laodiceai gyülekezeteknek. Jézus az őt követők közösségét szólítja meg hihetetlen éleslátással és kemény szeretettel.

Mert a szeretet nem valami lágy, érzelgős szentimentalizmus. A szeretet ítélet és ígéret egyszerre. Az igazi szeretet nem spórolja meg az ítélet keménységét. Jézus e hét levélben mintegy „átvilágítja” a hét gyülekezetet. Ez az igazi átvilágítás, s nem az, amikor politikusok matatnak egymás aktáiban. Az egyháznak erre az átvilágításra van leginkább szüksége, a mi Magyarországi Evangélikus Egyházunknak kiváltképpen. A jézusi lámpára, a jézusi tükörrre, amivel szembesülve mindnyájan térdre borulunk: „Uram, irgalmazz!”

„Tudok a Te dolgaidról” – mondja Jézus mindegyik gyülekezetnek. Az efézusi gyülekezetnek dicséri a fáradozását, állhatatosságát, de „panasza ellene”, hogy kihűlt belőle az első szeretet. Vagyis az egyháznak meg kell érnie, különben Jézus kimozdítja a gyertyatartóját a helyéről, azaz az egyház megsemmisül, nem lesz többé egyház. A szmírnai gyülekezetet csak dicséri, hiszen azt üldözik: csak látszatra szegény, valójában gazdag. A pergamoni gyülekezet is sok jót tett, de beszüremkedtek közéjük a hamis tanítók, akik erjesztik az ő egyházát. Thiatirában már Jezabel, a hamis prófétanő fertőzi Krisztus követőit. A szárdiszi gyülekezet pedig azért szánalmas, mert a neve az, hogy él, holott valójában halott. Ha nem lesz ebben az egyházban ébredés, ez is menthetetlenül elbukik. Amíg filadelfiai gyülekezetet csak dicséri, addig a laodiceaiat egyértelműen csak elmarasztalja. Sem hideg, sem forró, ezért kiköpi a szájából. Ráadásul Jézus átvilágítása könyörtelenül leleplezi az egyház képmutatását. „Mivel ezt mondod: gazdag vagyok, meggazdagodtam, nincs szükségem semmire, de nem

tudod, hogy te vagy a nyomorult, a szánalmas, és a szegény, a vak és a mezítelen.” Mindenben az ellenkezője annak, mint amit hirdetett magáról. Jézus hármias tanácsa e betegesen hiú egyháznak, hogy vegyen tőle (nem mástól, hanem tőle!) tűzben izzított aranyat (ez a valódi gazdagság), fehér ruhát (ez a valódi tisztaság) és szemgyógyító írt (ennek segítségével elnyerheti a valódi látást).

Jézus nem akkor szeret bennünket, ha nem olvassa ránk bűneinket vagy betegségeinket, vagy ha hamisan nyugtatna bennünket, hogy a bűn nem bűn, minden mehet nyugodtan tovább, hiszen lám már észre sem veszük. Nem, ez Jézustól a legnagyobb szeretetlenség lenne, s nem az szereti, nem az gyógyítja testvérét, aki a hamis evangélium lágy dallamát duruzsolja. „Akit én szeretek, megfeddem és megfenyítem: igyekezz tehát, és térj meg!” Összefoglalva: az egyház test, ez a test beteg, a gyógyítás üdvösség, s ezt a testet Jézus tudja csak gyógyítani, üdvözíteni. A keresztre feszített Krisztus sebeivel és feltámadott Krisztus szavaival gyógyulunk. T. S. Eliot angol költő úgy ír gyógyító Jézusról, mint a „sebesült sebészről”.

*A sebesült sebész kutat
Acéljával s a nagybeteg
Érzi a vérző kéz alatt
Az éles gyógyító művészetet:
Lázgörbénk titkait irgalma fejti meg.*

*A betegség a gyógyszerünk
S haldokló orvosunk
Nem tetszeni akar nekünk,
De int, hogy Ádám átka a bajunk
S ha lázban felszökik, csak akkor gyógyulunk.*

*A mi kórházunk ez a föld,
A bukott bankár birtoka,
Mind jól jár itt, akit megölt*

*Az atyai gondoskodás maga,
Mely mindenütt gyötör és nem hagy el soha.*

*Lábamban borzongás vacog,
Láz pendít szellemideget.
Az melegít, ha megfagyok
S jeges tisztítóútzben reszketek,
Amelynek lángja rózsa, füstje tövisek.*

*Csak csorgó vér az italunk,
Csak vérző hús az ételünk:
És mégis ép hús-vér vagyunk,
A lényeg van bennünk, ebben hiszünk –
És mégis ez a péntek Nagy és jó nekünk..*

(Fordította: Vas István)

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2003. július 6.

Erőtlen egyház

Első hallásra valószínűleg ösztönösen tiltakozunk a cím ellen. Emlékszünk bizonyára arra, hogy Jézus ezt mondta Péter vallástételekor: „Te Péter vagy, és ezen a kősziklán építem fel egyházamat, és a pokol kapui sem fognak diadalmaskodni rajta” (Mt 16, 18). Emlékszünk bizonyára az *Ágostai hitvallás* VII. cikkére: „Az egy anyaszentegyház minden időben megmarad”. Talán már hallottuk Ordass Lajos püspöknek azt az állítását, hogy az egyház még a család előtt alapított intézmény. Olyan erőteljes, sziklaszilárd szavak ezek, hogy bele-remegünk. De továbbra is csak súlyos képeket idézhetünk. „Az egyház Krisztus teste” (Ef 4,12). Ő a fej, mi az egyes testrészek (1Kor 12). Hisszük: Jézus Krisztus alapította az egyházat. Az Apostoli Hitvallásban úgy valljuk meg, hogy a Szentlélek hívja létre az egyházat, a Fiú és a Lélek. De Luther joggal mondta, hogy már az Ószövetségben is ott az egyház. Az egyház valójában az Atyával kezdődik. Az egyház eredendően közösség. Méghozzá az Atya, a Fiú és a Szentlélek közössége. Az Ószövetségben YHWE meghív népeket és egyéneket a vele való közösségre.

Az egyház tehát Istennek a népe. A Biblia különbséget tesz az *ethnosz* (héberül: *goyim*, az idegen) és a *laosz* (héberül: *lam*, az Istenhez tartozó) között. A reformátorok, köztük Luther, jobban szerette az „Isten népe” kifejezést, mint az egyház elnevezést. Az egyház tehát nem egyszerűen pünkösdkor született, hanem már az Ószövetségben is ott volt. Az őskeresztények is inkább Isten népéről beszéltek, annak eredete számukra sem egyszerűen Jézus életével, vagy a Szentlélek pünkösdi kitöltésével kezdődött.

Az „Isten népe” kifejezés arra utal, hogy az a nép Isten „nemzetsége”, azaz Isten „nemzette”, „szülte” (Pál apostol ír erről) őket, tehát szerves, genetikus kapcsolat van Isten és népe között. Másrészt arra utal, hogy Isten választotta, azaz

megszentelt egy népet a sok közül, „tulajdonává tette” az *ethnoszt*. Amikor az *ethnosz* az Úrhoz tartozóvá, azaz megszenteltté válik, *laosz* lesz. A *laosz* szóból származik a laikus: Isten népébe nem csak a papok, hanem mindenki beletartozik. „Mostan, ha figyelmesen hallgattok szavamra..., úgy ti lesztek nékem valamennyi nép között az enyéim!” (2Móz 19,6) „...miként a derekára kapcsolja a férfi az övet, akként kapcsoltam magamhoz Izraelnek az egész házát, ...hogy legyenek az én népemmé” (Jer 13,11). Az Ószövetség végig hangsúlyozza, hogy e kiválasztottságára soha sem lehet „büszke” a nép, nem „dicsekedhet” ezzel, csak megrendülten veheti tudomásul ezt a hatalmas megtiszteltetést és felelősséget! „Mert az Úrnak, a Te Istenednek szent népe vagy te, Téged választott az Úr, a te Istened, hogy saját népe légy néki, minden nép közül a föld színén. Nem azért szeretett titeket az Úr, sem nem azért választott titeket, hogy minden népnél többen volnátok, mert ti minden népnél kevesebben vagytok. Hanem mivel szeretett titeket az Úr, hogy megtartsa az esküt.” (5Móz 7,6–8)

Az Újszövetség tanúsága szerint az Isten népéhez tartozik minden ember, aki Krisztust megváltójaként befogadta. A Jézus vére által megpecsételt új szövetség új népet teremt: „leszek nékik Istenük, és ők én népem lesznek” (2Kor 6,16). De jelent elhívást, választást a zsidók és a pogányok közül is: „Aki el is hívott minket, nemcsak zsidók, hanem a pogányok közül is, amint Hóseásnál is mondja: Hívom a nem én népemet én népemnek, és a nem szeretettet szeretettnek. És léssen, hogy azon a helyen, ahol ez mondatott nékik: Ti nem vagytok az én népem, ott az élő Isten fiainak fognak hívni.” (Róm 9,24–26) Jézus mondja: „Annakokáért elvételik tőletek Isten országa, és oly népnek (*ethnosz*) adatik, aki megtermi annak gyümölcsseit” (Mt 21,43). Isten Jézus Krisztusban felfordítja az addigi rendet: a *laoszból ethnosz* lesz, és az *ethnoszból laosz*. Erről szól a *Magnificat* is: „Hatalmasokat dönt le trónjaikról, és alázatosakat magasztal fel.” (Lk 1,52)

Tehát az Újszövetség szerint az *ethnosz*ból lett *laosz* „a pogányok közül népet szerez” (ApCsel 15,14). De nincs okunk büszkélkedésre, vagy elbizakodottságra, hiszen az új *laosz*, az egyház is megkeményedhet, elvilágiasodhat, pogánnyá válhat, miközben esetleg Krisztusra vagy a reformátorokra hivatkozik. Isten akkor megint az *ethnosz*hoz fordul, hogy megújítsa *laosz*-át.

Mikor válik erőtlenné az egyház? Először is akkor, amikor elfordul az őt nemző erőtől, és a maga útján akar járni. A Jelenések könyve ezt nevezi az első szeretet elhagyásának (Jel 2,4). A nép, az egyház addig erős, amíg elfogadja a neki kínnyújtott kárt, a kegyelmet. Ha Istennel jár és él ez a nép, akkor boldog és virágzik, ha önmagára, vagy Isten nélkül másokra figyel, akkor azonnal kezdetét veszi a romlás a nép életében. A Biblia ezért használja a férfi és a nő kapcsolatát az Isten és az ő népének, Krisztus és az ő egyházának a leírására. Az egész Biblia egy nagy történet, egy nagy szerelemnek a története: Istennek az ember iránt tanúsított rendíthetetlen szerelmének, hűségének a története. Ebben a kapcsolatban Isten mindvégig azonos önmagával, az ő hűsége nem szenved hiányt. Az ember, a választott nép, az egyház, a test azonban sajnos egészen más. Az ember hűtlenségre hajlamos lény. Az Ószövetség, majd az Újszövetség prófétikus nyelvezte „paráznaságnak” nevezi ezt az állapotot. Mi emberek, Isten választott népe természetünk szerint parázna hajlamokkal rendelkezünk.

Van azonban az elerőtlenedésnek, az elgyengülésnek egy másik, sokkal ravaszabb, alattomosabb lehetősége is. Ez olyankor történik, amikor az egyház biztonságban, „jól” érzi magát, s megpróbál szövetséget kötni a világgal, Isten népe a világ fiaival, az egyház a politikával. Ilyenkor azt mondja magának az egyház: „gazdag vagyok, meggazdagodtam, és nincs szükségem semmire”. Isten azonban „átvilágítja” ezt az öntelt egyházat és ezt mondja neki: „te vagy a nyomorult, a szálnalmas, és a szegény, a vak és a mezítelen” (Jel.3,17). Ha az egyház valóságos, vagyis a Jézus Krisztus által történt „átvilágítá-

sáról” szeretnénk valamit tudni, akkor olvassuk csak el a Jelenések könyve elején a hét levelet!

Bizony az Isten népe, az egyház nem vegyülhet más néppel. Ki kell mondanunk: az Isten népéhez való tartozás és a nemzettudat egymással nem vegyíthető, mert az két különböző dolog. Nem gyengíteni, hanem megerősítem nemzettudatomat, amikor azt külön választom azt a hitemtől és fordítva. Dóka Zoltán írta „Ha az állam és az egyház egymás dolgába avatkozik, ha az állam irányítani akarja az egyházat... és viszont: az egyház részt akar venni a politika irányításában, azaz, a világi hatalom gyakorlásában, akkor kölcsönösen megerőtlenítik egymást. Az egyház klerikalizálja az államot, az állam pedig szekularizálja az egyházat.” Ha Krisztust és nációt, evangéliumot és magyarságtudatot vegyítünk, szintetizálunk, akkor kölcsönösen erőtlenítjük őket. Karner Károly az *Evangélium és magyarság* című könyvében (Győr, 1942) írja: „Ha a kereszténység politikummá lesz, a politika nem lesz keresztényen... veszedelmes hitűnkre, ha a vallásból politikát csinálnak.”

Ahogy életünket, úgy erőnket is az Úrtól kapjuk egyedül. Ő az erős vár Isten. A lelki hűtlenség, az idegen istenekre való kacsingatás, sőt a még nemes emberi eszményekkel való „lelki házasság” elerőtleníti az egyházat. Az egyházat csak belülről lehet megrontani. Ám minden romlás, elerőtlenedés idején a mindvégig hűséges Isten az ő népének történetében újra és újra teremt prófétákat, reformátorokat, misszionáriusokat azért, hogy emlékeztesse az ő hűtlen, parázna népét, hogy „honnan esett ki”. Mert nem akarja, hogy az egyháza, az ő népe elveszen. Harcol értünk kitartóan és hűségesen. S csak az ő kegyelméből maradhatunk meg.

Megjelent: *Misszió. Evangélikus magazin* 2003/I. 16-17

Egyház és politika, egyház és közélet

Miképpen viszonyuljon az egyház a politikához? Erre az alapvető kérdésre az elmúlt két évezredben igen sok elméleti és még több gyakorlati válasz született. A válaszkeresésben a kiindulópont legtöbbször Jézus magatartása volt a mérvadó. Szemben a zelótákkal, akik zsidó hitük alapján a nemzeti szabadságukért, a római hatalom megdöntésért küzdöttek, Jézus azt a tanácsot adta, hogy a császárnak meg kell adni azt, ami a császáré, Istennek pedig azt, ami az Istené, hiszen az Általa meghirdetett Isten országa nem e világból való. Pál apostol is arra intette a rómabeli hívőket, hogy engedelmeskedjenek minden fennálló hatalomnak, hiszen minden földi hatalmasság Istentől származik (Róm 13). Ennek ellenére a rendbontónak tartott keresztényeket a római birodalomban két évszázadon át üldözték.

A negyedik század elején azonban egy váratlan fordulat következett be. Konstantinus császár az államhatalom nevében szövetséget ajánlott az addig üldözött kereszténységnek, s úgy tűnt, kibékül egymással a *civitas terrana* (a földi város) és a *civitas Dei* (az Isten országa). E kettős szóhasználat gazdája, Augustinus egyházatya úgy látta, hogy immáron itt a földön elkezdődött a Bibliában megjövendőlt ezer éves birodalom. Pár évszázad alatt kialakult az állam és az egyház, a „trón és az oltár” összefonódása olyannyira, hogy a lelki hatalom vélt magasabbrendűsége következtében az egyház – a latin nyugaton a római pápa – magának vindikálta a jogot, hogy földi uralkodók személye felől döntsön. A reformáció azonban felismerte, hogy a világi hatalom, az egyház elpolitizálása belülről erjeszti és gyengíti Istennek e földön élő népét. Később ezt többen úgy fogalmazták meg, hogy az egyház szekularizálása és az államhatalom klerikalizálása, vagyis kölcsönös egybefonódása nagyon sok veszéllyel jár. A modern európai és az amerikai államok demokráciájában megtörtént az egyház és az

állam teljes szétválasztása. A vallás, a hit és az egyház a „magán-szférának” lett a része. A hívő ember és az egyház azonban továbbra is e világban él, s a gondolkodó hitnek (a teológiának) felelősen kell reflektálnia arra kérdésre, hogy miképpen éljen a hívő ember a *poliszban*, a társadalomban. Arra, hogy hitéből milyen etikai alapállás következik egy számára barátságos, demokratikus államban, vagy éppen egy számára ellenséges, diktatórikus politikai berendezkedésben, markáns válaszok általában nem a polgárilag kényelmes időszakokban, hanem a nehéz helyzetekben fogalmazódtak meg. Közismert, hogy a náci Németországban az evangélikus keresztények két táborra osztoztak: az ún. „német keresztények” támogatták Hitlert, amíg az ún. „hitvalló egyház” szembeszállt a diktatúra embertelenségével.

Magyarországon a kommunizmus kezdetén három történelmi egyház három különféle magatartást fogalmazott meg. A katolikus felfogást Mindszenty hercegprímás képviselte, aki szerint az egyháznak világi-politikai küldetése is van, s Magyarországot, „Mária országát” védelmeznie kell az attól idegen eszmék és hatalmak támadásaival szemben. A református egyház is általában azt képviselte, hogy az egyháznak van politikai küldetése, de az egyházvezetés főleg Bereczky Albert püspök vezetésével a kálvinizmus történelmi „progresszív hagyományára” hivatkozva a „bűnbánat-teológiáját” hirdette meg, mondván Isten jogosan bünteti azt az egyházat, amelyik kényelmesen berendezkedett a korábbi igazságtalan társadalmi rendszerben.

Az evangélikus egyház Ordass Lajos püspök vezetésével azt hangsúlyozta, hogy az egyháznak nem kifejezetten „politikai ellenállást” kell tanúsítania (mint ezt a katolicizmus képviselte), hanem „egyházvédelmi” harcot kell vállalnia akár börtön, vagy mártíromság árán is. 1948-ban a kompromisszumra kész „Túróczy-vonal” azonban már azt képviselte, hogy az akkori történelmi helyzetben a Róm 13,2 („Aki ellene szegül a hatalomnak, az az Isten rendelkezésének áll ellen”) és

egyelőre még nem az ApCsel 5,29 („Istennek kell inkább engedelmessé válni, mint az embereknek”) a mértékadó. Erre vonatkozólag fontos dokumentum Túróczynak Keken Andrásához írt levele, ami olvasható az *Isten embere* című könyvben (I. kötet, Budapest: MEVISZ, 2002, 212-213. o.).

Az 1956 utáni „puha diktatúrában” Káldy Zoltán püspök vezetése alatt az ún. „diakóniai teológia” nemcsak a kommunista államhatalommal való kompromisszum jegyében született, hanem már azzal az igénnyel lépett fel, hogy a hívő embert „felszabadítsa” a szocialista társadalmi rendszer szolgálatára. Az egyházat ezáltal mintegy beépítette egy marxista-ateista ideológiai alapokon álló államhatalom rendszerébe. A lelkészekre erőltetett teológiai „kényszerzubonyból” Dóka Zoltán éppen húsz évvel ezelőtt, 1984-ben írt „Nyílt levele” volt az első kitörési kísérlet.

Az elmúlt két évtizedben a történelem igazolta az 1984-es – az akkor még magányos levelet. Mindazonáltal sajnos mégis igaznak tűnik az az állítás, hogy ma is „mindnyájan Káldy köpönyegéből bújtunk ki”, hiszen nem következett be markáns fordulat sem teológiai, sem személyi kérdésekben. Noha igaz, hogy a most első éves teológus hallgatók akkor születtek, amikor Káldy Zoltán majdnem három évtizedes egyházkormányzása véget ért, e hosszú korszak teológiai kiértékelése elmaradt. Az egyházkormányzás teológiájában nem történt meg az egyház és politika kérdéseinek újragondolása. Persze mint mindig, most is születnek „befelé forduló”, „nem politizálok” jellegű válaszok.

Pedig az evangélikus teológiának lutheri öröksége, a „kettős birodalomról” szóló tanítás, ami a törvény és az evangélium megkülönböztetésére épül, ma is szólhat aktuálisan. S ez nem egyfajta kvietizmus („belenyugvás”, mondván, mi úgysem tudunk beleszólni), mint ahogy ezt sokan félreértik. A lutheri teológiának igenis van a közélet számára szociáletikai üzenete, mint ezt az ún. *public theology* („a nyilvánosság számára szóló teológia”) képviselői (pl. Robert Benne) megfo-

galmazták. Isten a világot a törvénnyel, az egyházat az evangéliummal kormányozza. Vagyis a világ, a történelem, a társadalom is Isten uralma alatt van. Az azonban igaz, hogy Isten csak az egyháznak, az ő testének a „feje”, ám a világnak is az „ura”. Ezért nem mindegy, hogy milyen erők kezében van a történelem kormányrúdjá. Egyszerre vagyunk a világ és Isten országának a polgárai.

A kettőt azonban meg kell különböztetni, s nem szabad egybemosni. Nem a hitünkkel, hanem az értelmünkkel kell követnünk a politikát. Ezért az egyház ne foglaljon egyoldalúan állást a pártok politikai küzdelmében! Ne tekintse az egyháztagot kiskorúnak, és ne akarja megmondani neki, hogy miként szavazzon! A politikai érzelmekkel és indulatokkal összekevert hitvallás félelmetes és veszélyes szellemet enged ki a palackból. Ám ugyanakkor az egyház nevelje tagjait, hogy felelősen, felnőtt módon önmaguk döntsenek a közösség, a társadalom kérdéseiről. Bátran, akár vitafórumokat is rendezzenek, ahol különböző nézetű, politikai felfogású gyülekezeti tagok testvéri módon osztoznak az Úr Jézus Krisztus testében. A lelkész ezért ne legyen egyik politikai pártnak sem nyilvános képviselője, mert ilyenkor elidegeníti a tőle másképpen gondolkodókat. Ne keverjük Krisztus evangéliumát politikai érzelmeinkkel! A közelmúlt tapasztalata tanulságos lehet mindnyájunk számára.

Végezetül két gondolattal zárjuk mondanivalónkat. Az első így hangzik: „Az egyháznak nincs egyházpolitikája.” Valóban így van: politikája, s ezen belül egyházpolitikája csak az államnak van. Az államban mindennek mértéke a politika. Az egyháznak nem politikája, hanem teológiája van. Az egyházban mindennek mértéke a teológia. E teológia kiterjed az ember és ember közösségére, a társadalomra, az államra, a politikára.

A második gondolat: „Minden politika, de a politika nem minden.” Igen, megtévesztjük magunkat, ha nem vesszük észre, hogy a politika ott van mindenben körülöttünk, s azt senki

sem kerülheti ki. Ám keresztényként tudjuk, hogy nem a politikusoké, hanem Istené az utolsó szó, s a politikusokra csak az ideiglenes földi hatalom bízott, amíg az örökkévaló hatalom nem a politikusoké, nem embereké, hanem egyedül a „Mi Atyánké”.

Megjelent: *Evangélikus Naptár*, 2004. 58-62

„Az egyháznak újjá kell születnie”

Kecskeméthy István válogatott írásai elé

A keresztény egyház történetében újra és újra támadnak olyan személyek, akik életükkel és munkásságukkal azt képviselik, hogy az egyháznak reformációra, az egyház tagjainak pedig újjászületésre van szüksége. A megújulás embereit azonban újra és újra az értetlenkedés, a gúnybeszéd, a megbélyegzés, a szitkozódás fogadja az egyház hivatalos képviselői és az általuk befolyásolt közvélemény részéről.

A nemcsak teológiai végzettséggel, hanem bölcsészdoktorátussal is rendelkező, Magyarországról származó, de harmincegy éves korában Erdélyben letelepedő tudós református lelkész, később kolozsvári teológiai tanár, Kecskeméthy István (1864-1938) nevét a közelmúltban a *Koinonia* kiadó gondozásában megjelent, Magyarországon is igen kedvező visszhangot kiváltó bibliafordítása révén ismerhette meg a nagyközönség.

Tudományos munkássága mellett Kecskeméthy egész életét az egyház benső megújulása, a belmisszió ügyének szentelte. „Mert mi a belmisszió?” – kérdezi – „Minden kereszténynek, kicsinynek és nagynak, nőnek és férfinak Isten által arra való küldetése, hogy az országban lakó embereket felekezeti és nemzeti különbség nélkül Jézushoz hívogassa, s szeretettel arra segítse, hogy elhagyván a bűnös világot, Krisztushoz megtérjenek, és a Szentlélek által megújítván, jobb életet éljenek.” – írja 1900-ban. Kecskeméthy 1896-ban az egyetemes papság reformatori elvei alapján megszervezi az Evangéliumi Szövetséget, amit már az indulás pillanatában ellenszél fogad.

Az általa 1893 és 1907 között, majd 1926-tól 1936-ig szerkesztett *Kis Tükör* – a jelen válogatás nagy részét az ott megjelent írásai teszik ki – egyszerre tanítói és ébresztői szolgálatot vállalt az egyház legkisebb sejtje, a családok körében.

A tudós teológus az egyház minden tagjához kívánt szólani. Bátran képviselte azt a nézetet, hogy az egyháznak nem olcsó nemzetieskedésre, hanem újjászületésre van szüksége. Majdnem négy évtizeddel az indulás után, 1931-ben is le kell írnia, hogy „A *Kis Tükör* azért van hallgatólagosan kimondott egyházi átok alatt, mert még mindig nem unta meg azt hangoztatni, hogy az egyháznak feltétlenül újjá kell születnie.”

A kötetben párhuzamosan olvashatunk a szerzőtől a századfordulón írt egészen korai és viszonylag késői írásokat. A közös tematika köré csoportosított írásokat végig ugyanaz a teológiai éleslátás jellemzi, amely a kor szellemére éberem figyel, s éppen ezért a korszellemnek nem esik könnyen prédájává. A hitébresztő szándék és a józan értelem azonossága mindvégig átsüt a cikkeken, még akkor is, ha stílusában a korai írások némileg magukon viselik a korszak barokkos nyelvezetét is. A késői „keresztény egypercesek” némelyike, különösen a „Péter és Pál”, „Az én adventem” irodalmi szempontból is remekmű. A művészi érzékenységről a szerzőnek a kötetben is közölt versei és énekei is tanúskodnak.

A társadalmi kérdésekkel kapcsolatos meglátásai ugyanúgy vonatkoznak saját korára, mint ahogy túl is mutatnak azon. Kérdésfelvetései, helyzetelemzései sokszor meglepően aktuálisan hatnak. Ahogyan a Krisztus kettős természetéről szóló dogmát: „összeelegyítettlen és elválaszthatatlan” a vallásra és tudományra alkalmazza, azt a hit és a kultúra, az egyház és a politika kapcsolatára is kiterjeszhetnék. Hitler hatalomra jutásának évében *Hitlervallás* címen metsző élességgel látja és látattja, hogy közveszedelmet jelent az egyháznak a politika szolgálatába való állítása, s ez nemcsak a német lutheránusokra igaz, hiszen „efféle hitleri gondolat minden felekezetben benne lappang”. A lélekteleenné vált kereszténység az antiszemitizmusért is felelős: „ahelyett, hogy a keresztények emelték volna fel a zsidókat az újember színvonalára, ők szálltak le az óember színvonalára”. Bonhoeffer „olcsó kegyelem” gondolatát néhány évvel megelőzve, óvva figyelmeztet a kegyelemmel

való elbizakodott visszaélés veszélyére: „Ez a kegyelem nagyon drága, és nagyon drágának is kell lennie: éppen azért, mert ingyen való.”

Kecskeméthy, aki minden erejével az ébredés, a megtérés és az újjászületés ügyét szolgálta, szellemesen karikírozta a „bárgyú kegyességet”, aminek megjelenési formái „az áhítatos sóhajtozások, szent nyögések, a szüntelen ógatók, és uramozások; szenteskekedő igehasogatások.” Ugyanígy kipellengérezte a „ládában penészedő” kispolgári „tartalékos hitet”, ami a sötétben tenyészik szemben az élő hittel, ami pedig „világít, megtisztítja a szívet és újjászüli az életet”. Finom iróniája ugyanakkor kiterjed a mi korunkra is jellemzőnek mondható, egyoldalúan intellektuális Jézus-keresésre is: „vágynak utána, epekednek az örök életért, de csak az üvegen át nyalják a mézet.”

Megrendítően szép a kötet egyetlen személyes írása „Az én gyászom”, amit a szerző felesége és munkatársa halálakor írt a *Kis Tükör* olvasóinak 1929-ben.

E sorok írójának Kecskeméthy írásainak olvasása közben két magyarországi evangélikus személyiség munkássága ismételtelen is felidéződött. Az egyik szintén a Bethánia CE mozgalmából induló későbbi püspök, az evangelizáció képviselője Túróczy Zoltán, a másik Ordass Lajos mártír-sorsú püspök alakja. Az utóbbi nemcsak azért hasonlítható Kecskeméthy-hez, mivel önéletrajzi írásait *Nagy idők kis tükre* címen írta meg, hanem azért is, mert az egyház és az állam kapcsolatáról többször is mondta azt, hogy „az egyház az állam lelkiismerete”. Kecskeméthy pedig 1900-ban így ír: „Az állam a csontváz, a társadalom a test, az evangéliumot hirdető egyház a lélek.” „A lélek a test vezetője..., az evangéliumi egyház meg a társadalomé”.

A párhuzam talán azért is helyénvaló, mert Kecskeméthyt végképp nem lehet szűkkeblű felekezetieskedéssel vádolni. Jól látta a protestantizmus egyik betegségét, hogy minden új tanító külön egyházat szeretne alakítani. Az európai CE konferencián elmondott beszédében a keresztyények eredendő egységéről be-

szélt: „A Krisztus teste egy és oszthatatlan... Aki tehát a saját felekezetén kívül másról nem akar tudni, az ezt a felséges vérkeringést, a Krisztus vérenek keringését akarja elkötni és lehetlenné tenni, mely az egész testet élteni.”

A kötet szerkesztőit külön köszönet illeti az „Ünnepek” című fejezet összeállításáért. Az ünnep az Isten ideje, életet átalakító erő, szentség, amit Isten beleönt az emberi időbe. A reformáció ünnepén az ember üdvösségének helyes megértésére gondolunk, ami „az élet eget és földet összefogó teljességének közvetlen megélése”. A lírai ihletettséggű adventi elmélkedésről már tettünk említést, karácsonykor az emberré lett Isten lényé győzedelmeskedik minden Istenné válni akaró emberképen. Újév a Jézusban való megújulásra, az újjászületésre emlékezteti, amíg Nagypénteket (Miltonhoz hasonlóan) családi jelenetként mutatja be, amikor az Atya elküldi Fiát a világ megváltására. „És amikor az ördög minden erejét összeszedte az utolsó nagy harcra; mikor a föld egy gyűlölködő, fékevesztett, vad pokollá változott: az Isten eleresztette az Ő szerelmes Fiának kezét.” Krisztus feltámadása a mi feltámadásunk biztosítéka, pünkösöd kapcsán pedig leleplezően írja, hogy „egész életünk, míg öntudatosan Jézusnak nem szenteljük azt, nem egyéb, mint a Szent Lélek ellen vívott enyhébb vagy ádázabb, de mindig makacs küzdelem.”

Kecskeméthy István itt közreadott írásai több mint hét évtizeddel, némelyike több mint egy évszázaddal ezelőtt láttak először napvilágot. A megújulásról, az egyház elengedhetetlen örök reformációjáról szólnak. Eredetiségük és időszerűségük okán őszintén ajánlhatjuk minden Krisztust követő, a megújulásért imádkozó, a felekezeti korlátokon túllátó egyházi közösségeknek.

Megjelent: Kecskeméthy István: *Beszéljünk nyíltan. Válogatott írások*, Kolozsvár: Koinonia, 2003, 5-9

Lássuk és halljuk egymást!

A határainkon túli és inneni protestáns szakkollégiumok első találkozója

Kevesen tudják, hogy a rendszerváltozás idején az új hazai felsőoktatás szerkezetének kialakulásakor a protestáns értelmiség egy része elsősorban nem egyetemet kívánt létesíteni, hanem egy olyan szakkollégiumot, amely vállalhatja az egyházhoz hűséges magyar protestáns értelmiség utánpótlásának ügyét.

Bár 1993-ban a Pázmány Péter Katolikus Egyetemet követve megalakult a Károli Gáspár Református Egyetem is, a magas színvonalú szakkollégiumok megszervezése azóta sem került le a napirendről. Budapesten évek óta sikeresen működik az alulról szerveződő Kölcsey Ferenc Protestáns Szakkollégium és egyházunkban a Luther Márton Szakkollégium. A formátumát tekintve minden eddiginél nagyobb és jelentősebbnek ígérkező Budapesti Protestáns Felsőoktatási Szakkollégiumot (BPFSZ) 2006. január 27-én adta át dr. Arató Gergely, az oktatási tárca államtitkára (lásd *Evangelikus Élet* 2006/6). A BPFSZ-t a Magyarországi Református Egyház, a Magyarországi Evangélikus Egyház és a Magyar Protestáns Tanulmányi Alapítvány (MPTA) tartja fenn. Utóbbi testület működését a kuratórium irányítja, amelynek elnöke dr. Szabó Tibor. Az irányításban a szakkollégium tanácsadó testülete vesz részt, melynek vezetője dr. Trócsányi László alkotmánybíró. A Magyarországi Református Egyházat dr. Kálmán Attila, a Magyarországi Evangélikus Egyházat pedig jelen sorok szerzője képviseli a tanácsadó testületben. A BPFSZ tanulmányi igazgatója 2007. szeptemberétől dr. Nagy Zsombor.

A Svábhegyen található két impozáns épületben működő BPFSZ páratlan konferenciának adott otthont február 23-án.

Páratlan volt ez a konferencia eszmeiségében és színvonalában is. Eszmeiségében azért, mert első alkalommal gyűjtötte egybe a határokon túli protestáns szakkollégiumok vezetőit; színvonalában pedig azért, mert a nap folyamán két szekcióban rendkívül magas szinten, ám mégis érthető módon tartottak szakmai előadásokat az egyes kollégiumok delegált diákjai.

A megnyitón dr. Szabó István református püspök tartott áhítatot. Dr. Szabó Tibor kuratóriumi elnök bemutatta a BPF SZ-t. A határokon túli szórványgondozásról (beleértve a romos református templomok helyreállítását) az Ágoston Sándor Alapítvány képviselője, Horváth Ákos református lelkész szólt. A Luther Márton Szakkollégiumot, létrejöttét és működését Matula Zsuzsa tanulmányi felelős ismertette. Erdélyből Kató Eszter a kolozsvári Apafi Kollégiumot, a Felvidékről Molnár János dékán a révkomáromi Selye János Egyetem Református Teológiai Karát, Kárpátaljáról Jakab Eleonóra a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolát, a Délvidékről Nagy Margit pedig a vajdasági Apáczai Diákotthon mutatta be. A bemutatkozásokból megrendítő adatokat ismerhettek meg a jelenlévők, s mindenki számára érzékelhető volt, hogy a kárpátaljai magyarság fennmaradása szempontjából mily sokat jelenthet e szakkollégiumok összefogása, a közös programok szervezése.

A konferencia csúcspontját a közösen elfogyasztott ebéd utáni szakmai előadások jelentették. A hazai és a határon túli diákok referátumaiban szó volt felvidéki vagyonrendezési ügyekről, a játék nevelő hatásáról, az aranymetszésről, a monokról, a romániai forradalomról, a státustörvényről, az erdélyi magyar színjátszásról, Bach kantátáinak szövegéről, a kombinált hasnyálmirigy-vese átültetéséről, a középkori angol költészetéről, a kamaszok lelkigondozásáról, a kárpátaljai domborzatok csapadékmódosító hatásáról, valamint a kínai és a magyar táplálkozás összehasonlításáról.

Nemcsak egyházunk képviselőjében vettem részt ezen az egyedülálló alkalmon, hanem úgy is, mint a szakkollégium

egyik idei előadója. Ebben a félévben „Szokatlan, új világ – A Biblia éve 2008” címen tartok hetente előadást mintegy harminc érdeklődő, élénk szemű, leendő mérnöknek, zenésznek, jogásznak, orvosnak, bölcsésznek.

A hallgatóként és előadóként is kitűnő szakembereknek bizonyuló diáksággal való találkozás visszaadhatja a felsőoktatásba, illetve a protestáns értelmiségbe vetett, már hosszú ideje megtépázott bizodalunkat. Minden reményünk meg van arra nézve, hogy a kiváló kezdeményezésnek a jövőben rendszeres folytatása lesz.

Megjelent: *Evangelikus Élet*, 2008. március 2.

IV.

Megbékélés és a keresztény közösség

Békesség néktek!

A paksi országos evangélikus találkozó üzenetéről

A 2007. június 22–23-án tartandó 5. országos evangélikus találkozó témája a megbékélés, illetve a kiengesztelődés lesz. Hetilapunk hasábjain több szempontból szeretnénk a konferencia témájához közelíteni. E számunkban a találkozó tartalmi kérdéseiről szólnunk.

Mindennapos tapasztalatunk, hogy különféle konfliktusok között élünk. Konfliktus van először is ember és ember között. Konfliktus a házasságban: ki diktál, a férj vagy a feleség? Konfliktus a családban, a gyermekek és a szülők között: meddig tartozik engedelmességgel a gyermek, mikortól válhat függetlenné? Konfliktus a munkahelyen a vezetők és a beosztottak között: a főnökök vajon tényleg mindig igaza van? Konfliktus a társadalomban a politikai irányzatok és hatalmi erők között: meddig kell a polgárnak engedelmeskednie a felsőbbségnek? Konfliktus a társadalmi többség és a kisebbségek között: azoknak lenne igazuk, akik többen vannak? Konfliktus az egyes keresztény felekezetek között: megoldhatók-e a felekezeti problémák a vegyes házasságokban? Konfliktus a népek és a nemzetek között: ki vagy milyen erő akarja vagy tudja irányítani a világot?

De nemcsak ember és ember között, hanem az ember és Isten között is konfliktus van. Az Isten és az ember közötti eredendő, teremtésbeli jó viszony a bűneset következtében megromlott. Isten azonban választott emberei által újra és újra szövetséget kínált az embernek, de az ember újra és újra elrontotta az Isten által kezdeményezett szövetséget.

A pogány vallásokban is megtalálható az az eszme, hogy az istennel való megromlott kapcsolatot, a bűnt rendezni kell. Ezért a pogány kultuszokban az ember különféle ajándékokkal próbál meg kedveskedni az istennek azért, hogy áldozattal

kiengesztelje őt. Abban bízunk, hogy különféle rítusok elvégzése következtében a haragvó isten majd „elnézi” a bűnét.

Keresztény hitünk értelmében az ember nem tudja rendezni az Istennel való megromlott viszonyt. Az ember nem hozhat áldozatot a bűneiért. 2Kor 5,18-ban azt olvassuk, hogy Isten békéltette meg önmagával Krisztusban a világot.

Vagyis nem egy haragvó Istent kell egy emberi vagy akár krisztusi áldozatnak „kiengesztelnie”, hanem Isten – drámai módon – maga hoz áldozatot az emberért Krisztus kereszthalála által. A kereszt nem „mágikus eszköz”, mint néha a közép-korban gondolták, hanem Isten ember iránti szeretetének, „halálos szerelmének” a megnyilvánulása.

Krisztus kereszthalála teremti meg tehát egyedül a békeséget az ember és Isten között. A feltámadott és győzelmet vett Krisztus így köszönti tanítványait: „Békesség néktek!” Az ő békessége nem olyan, mint amelyet a világ kínál, a Krisztust követők ezért kapják Uruktól a békéltetés szolgálatát.

A június végi paksi találkozón az igehirdetők, az énekkari szolgálók, a zenészek, a színészek, a festők mind azt az örömhírt fogják hirdetni és megjeleníteni, hogy Isten Krisztusban megbékéltette a világot, és ezáltal nekünk adta a békéltetés szolgálatát.

A Krisztusban megbékéltek ugyanis valódi békességszerzők lehetnek a családban, a munkahelyen, a társadalomban, a többség és a kisebbség, a különféle felekezetek és nemzetek között is. Erről szól majd a teológusok között folyó, szombat délelőtti pódiumbeszélgetés, majd ezt a kérdést járják körül a különféle szekciókban zajló beszélgetések, s a másfél nap végén a találkozó csúcscaként a „megbékélés ünnepét” élheti meg minden résztvevő a Duna-parti úrvacsorai istentiszteleten.

Jöjjünk el, hogy az ország minden tájáról érkező testvéreink kezét először vagy ismét megszoríthassuk, s hogy a megbékélés ne csak a találkozó témája, hanem valóságos eseménye is legyen. Békesség néktek!

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2007. március 18.

„A nagy engesztelés napja”

Interjú ifj. dr. Fabiny Tiborral, a Károli Gáspár Református Egyetem tanszékvezető egyetemi tanárával, a paksi országos evangélikus találkozó főszervezőjével

Olvasóink már pünkösdi számunkban megismerhették az 5. országos evangélikus találkozó igencsak változatosnak ígérkező programját. A rendezvény tartalmáért felelős szervező, ifj. dr. Fabiny Tibor egyetemi tanár az alábbiakban azokra a kérdésekre is válaszol, amelyek nem csupán szerkesztőségünk munkatársaiban, de minden Paksra készülöben felvetődhetnek...

Professzor úr! Miért Ön kapott megbízást a június 22–23-i ötödik országos evangélikus találkozó megszervezésére?

Épp az Amerikai Egyesült Államokban voltam egy tanulmányúton, amikor múlt év novemberében megkaptam Itt-zés püspök úr e-mailjét, hogy az esperesek országos értekezletén – egy tartózkodás kivételével – megszavazták Koczor Tamás arra vonatkozó javaslatát, hogy én legyek a paksi országos találkozó tartalmi szervezője. Ez a felkérés nagyon meglepett, de olyannyira megtisztelő volt, hogy azonnal azt válaszoltam, egy ilyen megkeresésre nem lehet nemet mondani. Rövid gondolkodási időt kértem, hogy kiválasszam azt a témát, amely illik az alkalomhoz is, és egyszerre időszerű is.

Tíz évvel ezelőtt, 1997-ben éppen Pakson volt az első országos találkozó, ezt követte 1999-ben a csömöri, majd 2001-ben az orosházi és legutóbb 2003-ban a székesfehérvári. 2005-ben különféle okok miatt elmaradt a találkozó, ezért is jelentős, hogy négy év után most ismét összegyülekezünk.

A korábbi találkozók „feladták a leckét” minden további konferencia szervezőjének. Noha teljes szabadságot kaptam a munkatársak és az előadók kiválasztásában, egyedül képtelen lennék megbirkózni a szervezési feladatokkal. Gáncs Péter püspök úr és csapata – különösen is Marton Tamás gyakorlati karizmái – igen sok segítséget jelentenek.

„Békesség néktek!” – olvashatjuk a paksi találkozó plakátján a témacímét. Mit is jelent a „megbékélés” bibliai, teológiai értelemben?

Ma világi körökben is divatos beszélni a konfliktuskezelés különféle technikáiról, s ez rendjén is van; mi, keresztények azonban hisszük és valljuk, hogy az igazi megbékélés csak Istentől, „felülről” jöhet, egyedül ő lehet a kezdeményező. Találkozónk bibliai alapigéje 2Kor 5,18–21, ami arról szól, hogy Isten Jézus Krisztusban megbékéltette önmagával a világot, s ezáltal, vagyis az ő váltságyszerző kereszthalála által mi is megbékélhetünk egymással, mert ő nekünk adta a békéltetés szolgálatát.

Csak az Újszövetségben olvashatunk erről?

Az ószövetségi ünnepkör egyik legfontosabb ünnepe volt a zsidóság által ma is igen komolyan vett *jom kippur*, a „nagy engesztelési nap”, amikor a főpap – évente egyszer – beléphetett a szentek szentjébe, s áldozatot mutatott be önmagáért és a nép bűneiért. Két bak között sorsot vetettek; az egyiket megölték, a másikra a főpap rátette a kezét, és megvallotta a nép bűnét, majd ezt az állatot elengedték a pusztába. A zsidó nép, Isten választott népe jól tudta, s mindmáig jól tudja, hogy a bűnt Isten ítélete sújtja, ezért az egyik bak leölése a „helyettes áldozat” előképe, a másik bak viszont a reá helyezett, megvallott terhet elviszi a pusztába. Ez utóbbi Keresztelő János szavait juttatja eszünkbe, hogy Jézus az Isten bányája, aki elveszi, illetve „elviszi” a világ bűneit. Évenként egyszer tehát ilyen szimbolikus események által mindig „megtisztult” Isten népe.

A „nagy engesztelési napot” a Zsidókhoz írt levél szerzője Isten érettünk hozott áldozatának és Jézus Krisztus halálának az „előképeként” mutatja be. Ezt a tipologikus gondolkodásmódot sajnálatosan kiszorította az egyoldalú racionalizmus, pedig a tipológia vagy más néven figuratív szemlélet felélesztése igen fontos ahhoz, hogy megértsük Jézus Krisztus kereszthalálának titkát.

Hogy „megértsük”?

Jogos a kérdés, hiszen ezt „megérteni” teljesen sohasem tudjuk, felettébb nagy titok, *müstérion* ez, amelyet csak szemlélni tudunk. Bízom abban, hogy Ittzés János püspök – 2Kor 5,18–21 alapján elhangzó – nyitóáhitata, illetőleg az a párbeszéd is ki fog térni erre, amelyet Kránitz Mihály katolikus, Szűcs Ferenc református és Varga Gyöngyi evangélikus teológussal folytatunk.

Fontos azonban az, hogy megérkezzünk a mába, a kérdés mai aktualitásához. A pódiumbeszélgetés résztvevőinek – a magam tanári módján – a napokban elküldtem két fontos könyvet, amelyet híveinknek is őszinte szívvel tudok ajánlani, hogy ők is készülhessenek a beszélgetésre. Az egyik Fazakas Sándornak, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem rektorának a könyve, az *Emlékezés és megbékélés*. (A kötet a Kálvin Kiadó gondozásában jelent meg.) Ebben írja a szerző, hogy az egyházhoz nincs hasonló „hely és fórum a világban, ahol egykori ellenségek megtanulhatnak egymás felé fordulni, bűnösök és áldozataik egymásnak kezet nyújtani, ahol az Isten irgalma konkrétá válhatna az emberek közötti megbocsátásban, és ahol az emberi lét fenyegetettségét és a halállal szembeni tehetetlenségét a húsvét fényében lehetne szemlélni” (159. o.).

A kérdés mai aktualitása eszerint elsősorban az „ügy-nökügy” volna?

Távol legyen tőlünk az a szándék, hogy e valóban összetett és nehéz, sokunk családját is érzékenyen érintő kérdést

erőltetetten tematizáljuk. Ám megkerülnünk sem szabad: kis egyházunk máris példát mutatott a nagyobb egyházaknak és a világnak is abban, hogy felállította a tényfeltáró bizottságot, amelynek az első – eddigi egyetlen – jelentése immár bárki számára megismerhető. Jól emlékszem arra az *Evangelikus Életben* közölt interjúra, amelyben Mirák Katalin történész arra biztatott, hogy „az apák üljenek le a fiaikkal”. Legyünk valóban – ahogyan egyik püspökünk mondta programbeszédében – „beszélgető egyház”. Ehhez én még hozzátenném, hogy legyünk „beszélgető és imádkozó” egyház. Erre a finom kiegészítésre azért van szükség, hogy a beszélgetés ne válhasson „mellébeszéléssé”, üres és könnyed társalgássá. Az ügynök-kérdést nem tabusíthatjuk, nem söpörhetjük a szőnyeg alá, de ez – hangsúlyozom – csak kis szelete a megbékélés témájának.

Egy másfél napos együttléten lehetséges a valódi megbékélés, kiengesztelődés? Nem illúzió ez, professzor úr?

Nézze, ha illúzióknak gondolnám, ha nem hinnék benne, akkor nem javasoltam volna ezt a témát az espereseknek, akik ezt egyöntetűen elfogadták. Erről szól majd a neves katolikus, református és evangélikus teológiai tanárokkal folytatandó, már említett szombat reggeli pódiumbeszélgetés, és erről mind a hét – önmagában is rendkívül izgalmasnak ígérkező – délelőtti szekcióbeszélgetés a művelődési házban. A találkozózt záró szombat délutáni Duna-parti úrvacsorai istentiszteleten Jézus Krisztus valóságos testében és vérében osztozva egy kenyérré – vagy amint Luther mondta: „egy kalácsá” – válhatunk, a határainkon innen és túlról, keletről és nyugatról, északról és délről érkező magyar, szlovák vagy német nemzetiségű evangélikusok. Ezért is neveztük a Duna-parti úrvacsorai istentiszteletet a „megbékélés ünnepének”, amelynek a vízhez „alkalmazkodó”, bátor, újszerű liturgiája egyéb meglepetéseket is tartogat. Az alkalmat egyébként az MTV kamerái is rögzítik.

Ön szerint hogyan jelenik meg ez a bibliai és teológiai téma a mindennapokban?

Hát miről szól a körülöttünk lévő világ? Hát nem konfliktusokról, az erők és hatalmak összeütközéséről?! Hát nem terhelt-e konfliktusokkal családi életünk, nem futnak-e még „komoly keresztény házasságok” is zátonyra? Miért a sok veszekedés és válás? Miért olyan csökönyös az emberi természet? Miért nem tudjuk kezelni konfliktusainkat? Hát persze, hogy a bűn miatt! A bűn az ok, s nem csupán az okozat! Jó, hogy léteznek házasságmentő, családgondozó programok. De említhetném a generációk, a szülők és a gyermekek, az apák és a fiak konfliktusát is – ezt is lehet krisztusi módon „kezelni”.

A megbékélés klasszikus példája az ökumené. Hogyan élhetjük át az ökumenét az evangélikusok országos találkozásán?

A pódiumbeszélgetés résztvevői a három nagy egyházat képviselik. Igazán csak most, e kérdés kapcsán tudatosul bennem, hogy a kisegyházak sajnálatosan kimaradtak e beszélgetésből. Nem kizárt, hogy a szervezési hiányt még sikerül pótolnunk. De az egyik szekció témája kifejezetten az ökumené. E szekció bája, hogy azt egy „ökumenében élő” házaspár – Rozs-Nagy Szilvia evangélikus lelkészünk és férje, Nagypál Szabolcs katolikus teológus, a Békés Gellért Ökumenikus Intézet főmunkatársa – vezeti. Egyébként az én feleségem is gyakorló római katolikus, de legtöbbször eljön velünk, a fiúkkal a budahegyvidéki vasárnapi istentiszteletre.

Ugye nem elírás a programban, hogy az egyik szekció vendége egy rabbi?

Hát ez fantasztikus, ugye? Róna Tamás rabbi Kovács László dunakeszi lelkészünkkel fog párbeszédet folytatni. Itt tudatosan kerültük a „megbékélés” szót, mert a mi megbékélésfogalmunk Jézus halálára utal, amelyet a zsidóság nem úgy értelmez, mint mi. Én nagyon sokat tanultam hithű zsidó bará-

taimtól, s azt hiszem, tényleg gazdagíthatjuk egymást a folyamatos párbeszédnek által.

Sokak szemében a legizgalmasabb a téma politikai vetülete, hogy tudniillik lehetséges-e a megbékélés tragikusan kettéosztott társadalmunkban...

A magam részéről igen károsnak vélem a „konzervatív” és „liberális” társadalmi, teológiai, egyházi megosztottságot. Hiszem, hogy vannak jó és rossz konzervatívok, mint ahogy jó és rossz liberálisok is, de a jók mindig megtalálják egymást. Nagyon nagy dolognak tartom, hogy országos felügyelőnk, Pröhle Gergely és Csepregi András evangélikus lelkész, teológiai tanár, aki jelenleg az Oktatási és Kulturális Minisztérium egyházi kapcsolatokért felelős főtanácsadója, örömmel és készségesen elvállalta a szekció vezetését.

Szám szerint hét szekcióbeszélgetés közül választhatnak szombaton délelőtt a találkozó résztvevői. Ha a többi is ilyen izgalmasnak ígérkezik, akkor nem lesz könnyű a választás. Nem lett volna több a kevesebb?

Szívem szerint én még egy nyolcadik, irodalmi szekciót is terveztem volna; huszonhét éve tanítom Shakespeare drámáit különféle egyetemeken, s az ő nagyszerű komédiái, regényes színművei is éppen a rekonziliációról, a kiengesztelődésről szólnak. De mindent nem lehet, visszafogtam magam, és erről egyszer majd külön rendezek egy konferenciát! Viszont némi kárpótlásként a művészetek iránt érdeklődők péntek este megtekinthetik Paál Gergely, teológiát végzett rendező barátunk társulatának bemutatóját, amely a *Tékozló fiú* című középkori darab mai adaptációja. Ugyanakkor elárulom: mindegyik szekcióbeszélgetésről készül majd hangfelvétel, s talán még ebben az évben az egész konferencia anyaga hozzáférhető lesz mindenki számára.

Professzor úr eddig főként a szombati programról szólt...

A találkozót péntek délután 17 órakor nyitja meg a vendéglátó gyülekezet lelkésze, Szabó Vilmos Béla esperes. Az Evangélikus Hittudományi Egyetem fűvészenekarának és a paksi gyülekezet énekkarának szolgálata után Radosné Lengyel Anna országosfelügyelő-helyettesünk – aki egyúttal a rádióriporter szakma egyik legkiválóbb hazai képviselője – az egyházi munkaágak vezetőit szólaltatja majd meg. Gondolom, lehet majd akár kényes, kulisszatitkokat firtató kérdéseket is feltenni, akár az *Evangélikus Élet* főszerkesztőjének is...

Egyházunk végre rehabilitálta a Káldy-korszakban félreállított festőművész lelkészünket, Szita Istvánt, akinek tárlata – cigány művészek alkotásaival egyetemben – szintén péntek este nyílik meg a művelődési házban.

Lesz azért idő pénteken este a kötetlen beszélgetésre is, vagy ez egy másik találkozó lehetősége marad?

A már említett színházi előadással párhuzamosan az ifjakat és az időseket egyaránt várja az építészeti is varázslatos paksi pincesoron a lacikonyha, valamint a Roger Schilling fűvőegyüttes. Legalább négy érzékszervünknek kedveskednek tehát az itt kínált programok. Tudjuk, hogy a mértékletes borivást Pál apostol javasolta, a teológus Luther pedig sokszor disputált sör mellett. Pénteken tehát inkább a fesztiváljelleg dominál, amire ezúton nyomatékosan invitálom egyházunk – szélrózsás hangulathoz szokott – fiataljait is...

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2007. június 22.

Megbékélés a „másik”-kal a posztmodern korban

Megbékélés a „másik”-kal a posztmodern korban – svéd testvéreink adták ezt a címet az előadásomnak, amikor javaslatot tettem arra, hogy – az ötödik országos evangélikus találkozó témájához hasonlóan – a vadstenai lelkésztalálkozó alkalmával is a megbékélés témája kerüljön napirendre. Rajtam kívül Edgar Almén linköpingi professzor tartott előadást „Találkozás a másikkal” címmel, majd Martin Lind, a Linköpingi Egyházkerület püspöke „Egyház és homoszexualitás – harmincöt év munkája a Svéd Egyházban” címmel. Vendéglátóink tehát sajátos irányt adtak az általunk javasolt témának. Nem kívántam kibújni a feladat alól, de előadásom gondolatmenetével azt szerettem volna érzékeltetni, hogy számunkra némileg más-képpen formálódnak a kérdések. Az alábbiakban angol nyelvű referátumomat foglalom össze lapunk olvasóinak.

A hermeneutika David Klemm találó megfogalmazásában a másikkal való találkozás. A másik eleinte idegen számomra, de kérdéseket teszek fel neki, s a kapott válaszok, majd az újabb kérdések és az újabb válaszok révén a két, eleinte egymástól távoli világ egyre közelebb kerül egymáshoz. A kérdés és felelet egy közös horizonton történik; akkor beszélünk megértésről, amikor megtörténik a „horizontok egybeolvadása” (Gadamer). De kicsoda a „másik” a posztmodern korban?

Elsőként azt fejtettem ki, hogy a posztmodernitás általában nem a centrumra, hanem a marginálisra, az extremitásokra figyel, a társadalom kivetettjeire, a másképpen gondolkodókra. Posztmodern korunkban kétségtelenül nagy hangsúlyt kap a feminizmus, a nemi identitás s azon belül is a homoszexualitás kérdése. Ám előadásom némileg váratlan állítása az volt, hogy a posztmodernitás sajátos zsákutcába jutott, ugyanis a homoszexualitás kiélezett kérdése az ideológia csapdájába terelt bennünket: állásfoglalásunk függvényében vagy konzervatív, vagy liberális álláspontot képviselünk. Ha ellenezük a homo-

szexuálisok „szabadságjogait” (például a melegek házasságát), akkor szükségszerűen „konzervatívak” vagyunk, ha pedig támogatjuk azt, akkor liberálisak. De vajon tényleg ennyire ideológiai kérdések mentén kellene politizálnunk és polarizálnunk?

Miután a posztmodernitás az ideológia zsákutcájába vezetett bennünket, ebből a zsákutcából csak akkor tudunk kitörni, ha rájövünk, hogy ma már valójában „posztposztmodern” korban élünk. Ebben az új korszakban a homoszexualitás kérdése már egyáltalán nem „idegen”, hiszen a világi sajtó, a korszellem s az azzal legtöbbször összhangot kereső egyházak általában „befogadták” ezt a kérdést.

Mi tehát a „másik”, mi az „idegen” posztmodern utáni korunkban? Előadásom tézise szerint az ideológiák hangos és harsány versenyének következtében elhalkult, elnémult a teológia, az Istenről szóló beszédmód, a Szentírás teológiai interpretációja. Éppenséggel a teológia az, amitől elidegenedtünk, és gyakran ideológiai, emberi magyarázatokkal próbáljuk helyettesíteni.

Sajnálatos jelenség, ha az egyház hagyja, hogy a külvilág és a korszellem tematizálja a valóságot, s így csak a világi mondanivalóra reflektál ahelyett, hogy kérdésfeltevéseivel maga tematizálná a valóságot. A teológia így szükségszerűen vagy a történelem, vagy az ideológia szolgálóleányává válik: tevékenysége kimerül a korszellem utólagos teológiai igazolásában.

First Theology – az első a teológia. Ez a címe Kevin Vanhoozer egyik könyvének. Az angolszász világban talán ő képviseli a legmarkánsabban azt a nézetet, hogy a 21. század elején élő kereszténységnek újra fel kell fedeznie a teológia interpretációit.

A teológia nem egy szűk rétegnek, hanem az egész egyháznak a tudománya, a múlt és a jelen hívő tanúságtévőinek a kórusa: amit az egyház hisz, azt vallja, elmondja, elénekli.

Bár a posztmodern gondolkodás tagadja az átfogó nagy narratívák („metanarratívák”) érvényességét, keresztény hitünk mégis egy történetről szól. Ez pedig egy elbeszélte történet, amely különféle képek segítségével a hit misztériumát hivatott körülhadogni. Erről a nagy misztériumról szólt a paksi találkozó is: Krisztusban Isten megbékéltette magával a világot, és nekünk adta a békéltetés szolgálatát. Pakson dr. Szűcs Ferenc református professzor fogalmazta meg találóan: azt a jó hírt, hogy Krisztus meghalt a mi bűneinkért, s ezáltal mi új teremtmények vagyunk, az ősi tanúságtételek többféle képpel írták körül: az áldozat nyelvén (Krisztus a húsvéti bárány, az engesztelő áldozat), a jog nyelvén (kifizette értünk a váltságdíjat), katonai nyelven (lefegyverezte az embert fogva tartó gonosz hatalmakat).

Tehát Krisztus nem vereséget szenvedett a kereszten, hanem győzött. Helyesen tette hozzá a professzor: egyetlen képet sem szabad abszolutizálni, hiszen ezek körülírások, ábrázolások, nem pedig fogalmi definíciók. 2Kor 5,18–21-ben a görög *katallagé* szó szerepel, amely kicserélést, lecserélést is jelent, pontosabban egy dolognak egy másikkal való kicserélését; tehát a szó jelentésmezejében utal mindarra, ami a „másik”-at jelenti. Mindennek alapján megállapíthatjuk, hogy keresztény hitünk értelmében az igazi, valódi „Másik” maga a Krisztus, aki helyettem és érettem halt meg a kereszten.

Kár, hogy a mai svéd teológusok nem emlegetik Gustaf Aulen *Christus Victor* című könyvét, amelyben az egykori lundi teológus a kiengesztelődés vagy megbékélés különféle teológiai modelljeit állította egymás mellé. Azt hangsúlyozta, hogy az anselmusi (latin) jogi kiengesztelődés-elmélettel szemben Luther képviselte az általa „klasszikusnak” nevezett drámai elméletet, amely szerint Isten a kiengesztelődés kezdeményezője. A mennyei Atya nem a Fiú áldozatának érdeméért szeret bennünket, hanem az Atya és a Fiú önkéntes egységben hozza az áldozatot, mert szeret minket.

Keresztény hitünknek tehát képei vannak, története és sajátos drámája van. Előadásomban utaltam Kevin Vanhoozer *Drama and Dogma* (Dráma és dogma, 2006) című könyvére, amelyben a szerző nagyszabású kísérletet tett arra, hogy a keresztény dogmatika előregedett és kiszáradt nyelvezetét a dramaturgia nyelvezetével élessze fel, némileg adoptálva a katolikus teológus Hans Urs von Balthasar „theodramatikus” teológiáját. Mindezek fényében elmondhatjuk, hogy a keresztény hit drámáját a „nagy forгатókönyv” (Biblia) alapján elő is kell adni, s az egyházban, a „kiengesztelődés színházában” történik a „performancia”, részint a liturgia formájában, részint az egyház mindennapos gyakorlatában.

Előadásom befejező részében a megbékélés témájának magyarországi *Sitz im Leben*-jét vázoltam fel vendégfogadóink számára. Elmondtam, hogy a posztkommunista Magyarországon egyházunkban a kérdés először az *Igazság és kiengesztelődés* című kötet kapcsán vetődött fel, amikor a dél-afrikai mozgalom alapján az egyházi közelmúlt feldolgozásának teológiai megközelítésével kísérleteztünk. Fontosnak véltem, hogy svéd testvéreink is érzékeljék: amíg számukra a homoszexualitás kérdése elsődleges, a mi egyházunkat jelenleg más jellegű terhek nyomasztják.

A megbékélés dramaturgiájának előadására azonban mindnyájunknak lehetőségünk és szükségünk is van. Ezt a teológiai beszédmódot mindnyájunknak hallanunk kell, mert ha a teológia elhalkul, s a megbékélés isteni drámája ellényegtelenedik, ilyenkor szinte szükségszerűen erősödik fel az ideológia.

Szerdától szombatig sokat láttunk, sokat beszélgettünk. Meghallgattuk Martin Lind püspök előadását az azonos neműek kapcsolatának egyházi elfogadásáról. Ezt a pozitív hozzáállást a Svéd Egyházban több mint három évtizedes munka előzte meg, ám még nem oldották meg végérvényesen a kérdést. Ez abban is megnyilvánult, hogy a tizenhárom püspök által jóváhagyott, az egyneműek életközösségét hivatalosan is

megáldó liturgiatervezetet mintegy nyolcszáz lelkész (a teljes lelkészi kar körülbelül húsz százaléka) nyilvánosan ellenezte. Gáncs Péter püspök ismertette egyházunk sajtóban megjelent állásfoglalását, miszerint mi sem tartjuk elképzelhetőnek az azonos neműek egyházi megáldását, mert szerintünk ez szemben áll Isten teremtési rendjével. Ugyanakkor mindenféle megbélyegzést – az emberi méltóság megsértését is – határozottan elítélünk.

Jó volt svéd testvéreinkkel nemcsak eszmét cserélni, hanem a délelőtti áhítatokon közösen szolgálni, istentisztelet keretében az Úr szent vacsorájában közösen részesedni. Átéltük, hogy Krisztusban nincs kelet, nyugat, sem észak és dél.

Mindnyájan – északon és Közép-Európában is – ugyanannak az „isteni színháznak”, Jézus Krisztus egyházának vagyunk a tagjai. Hallani, hirdetni és performálni kell az üzenetet: a kereszten a Másik helyet cserélt velünk, vámszedőkkel, paráznákkal, képmutatókkal, gyávákkal, nagyképűekkel, heteroszexuálisokkal, homoszexuálisokkal, ügynökökkel – s mi ebből a „csodálatos cseréből”, e „vérátömlesztésből” élhetünk.

Ha nem halkul el, hanem hangzik, sőt „történik” ez az üzenet, akkor korunk emberi problémái is helyükre kerülhetnek, és előbb vagy utóbb megoldást nyerhetnek.

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2007. szeptember 2.

Pax-ról – Pakson 2007 júniusában

A *Vigilia* idei karácsonyi körkérdése mintha akaratlanul is *ad hominem* érkezett volna. Válaszom némileg szokatlan narratíva lesz: egy fontos történetet szeretnék elmesélni, s válaszomat az előadott történetbe kívánom beleszőni. A *Vigilia* szerkesztői aligha tudhatták, hogy evangélikus egyházunk espereseitől egy évvel ezelőtt megbízást kaptam, hogy a 2007 nyarán esedékes 5. országos evangélikus találkozót Pakson én szervezem meg. Ezúttal nekem kellett „kigondolni” e nagyszabású – általában háromévenként rendezett – összejövétel témáját, és ehhez kellett munkatársakat találni. Választásom a „Megbékélés” témájára esett.

Találkozónk bibliai alapigéje a 2Kor 5,18–21, ami arról szól, hogy Isten Jézus Krisztusban megbékéltette önmagával a világot, s ezáltal, vagyis az ő váltság szerző kereszthalála által mi is megbékélhetünk egymással, mert ő nekünk adta a békéltetés szolgálatát. Ma világi körökben is divatos beszélni a „konfliktuskezelés” különféle technikáiról, s ez rendjén is van; ám mi keresztények hisszük és valljuk, hogy az igazi megbékélés egyedül Istentől, felülről jöhet. S hisszük és valljuk, hogy ő adta Jézust, az ő egyszülött fiát a mi bűneinkért váltságul; a büntelent „bűnné tette” érettünk, ahogy a textusunk is mondja. Ezért a „keresztről szóló beszéd” páli tanítása, Luther „kereszt teológiája” ma is nagyon aktuális, noha kortársaink általában idegenkednek az áldozat gondolatától. Valóban igaz, hogy mi nem hozhatunk áldozatot azért, hogy a „haragvó Istent kien-geszteljük”, de a Biblia egésze arról tanúskodik, hogy Isten az ő végtelen szeretetéből valóságos áldozatot hozott érettünk az ő szeretett, egyszülött Fiának odaadásával, átadásával. Nagypéntek ezért nem „csak” passió, azaz szenvedés, hanem „akció” is: Isten, az Atya és a Fiú közös, önkéntes cselekedete miattunk, helyettünk, érettünk. Ezért is hangzik nagy erővel Nagypénteken, a legsötétebb napon a legvilágosabb evangélium,

hogy Isten úgy szerette a világot, hogy az ő egyszülött Fiát „átadta” (szándékosan fordítom így), hogy ha hiszünk – nem „akármiben” hanem az ő új életet teremtő halálának és feltámadásának valóságában és erejében, akkor mi is új teremtesek vagyunk. A Húsvét utáni vasárnap az egyház liturgiája rólunk mint „újszülött csecsemőkről” (*Quasimodo geniti*) beszél. Pünkösdkor a Szentlélek Isten „kommunikálja” magát nekünk, a mi addig kemény szívünkhöz az ő megmentő szeretetét. Itt már csak rajtunk múlik, hogy enged-e szívünk a kopogtató hívásnak, vagy továbbra is kemények maradunk.

Jó, ha tudjuk, milyen ószövetségi gyökerei vannak a kiengeztelődés teológiájának. Az ószövetségi ünnepekör egyik legfontosabb ünnepe volt, a zsidóság által ma is igen komolyan vett őszi *jom kippur*, a „nagy engesztelési nap”. Eredetileg a Főpap – évente egyszer – csak ezen a napon léphetett be a szentek szentjébe, s áldozatot mutatott be önmagáért és a nép bűneiért. Két bak között sorsot vetettek, az egyiket szimbolikusan megölték, a másikra a főpap rátette a kezét és megvallotta a nép bűnét, és azt elengedték a pusztába. A zsidó nép, Isten választott népe jól tudta s mindmáig jól tudja, hogy a bűnt Isten ítélete sújtja (ezért az egyik bak leölése a helyettes áldozat előképe), a másik bak viszont a reá helyezett, megvallott bűnt elviszi mint terhet a pusztába, ez pedig Keresztelő János szavait juttatja eszünkbe, hogy Jézus az Isten báránya, aki elveszi, illetve „elviszi” a világ bűneit. Évenként egyszer tehát ilyen szimbolikus események által mindig „megtisztult” Isten népe. A „nagy engesztelési nap”-ot a Zsidókhoz írt levél szerzője Isten érettünk hozott áldozatának és Jézus Krisztus halálának előképeként mutatja be. Ezt a tipologikus gondolkodásmódot sajnálatosan kiszorította az egyoldalú racionalizmus.

Mindezt megérteni teljesen azonban sohasem tudjunk, hiszen felette nagy titok, *müstérion* ez, amit csak szemlélni lehet. Ittész János püspök a 2Kor 5,18–21 alapján elhangzó nyitó áhítata előtt a paksi Sportcsarnok közönsége egyik evangélikus énekünk verseivel így imádkozott: „Krisztus, ártatlan

Bárány, Ki miértünk megholtál, A keresztfa oltárán, Nagy engedelmes voltál. Viselvén bűneinket, megváltottál minket, irgalmazz nekünk – hallgass meg minket – adj békességet, Ó, Jézus, ó, Jézus!”

Az igemagyarázatot követte a különféle egyházakhoz tartozó teológusok pódiumbeszélgetése. Kránitz Mihály római katolikus, Szűcs Ferenc református, Szuhánszky Gábor metodista és Varga Gyöngyi evangélikus teológusokkal a kérdés teológiai háttéréről és mai aktualitásáról folytattunk eszmecserét. Szűcs professzor fejtette ki, hogy azt a gondolatot, miszerint „Krisztus meghalt a mi bűneinkért, s ezáltal mi új teremtmények vagyunk”, az ősi tanúságtételek többféle képpel írták körül: az áldozat nyelvén (Krisztus a húsvéti bárány, az engesztelő áldozat), a jognak a nyelvén (kifizette értünk a váltságdíjat), katonai nyelven (lefegyverezte az embert fogva tartó gonosz hatalmakat). Tehát Krisztus nem vereséget szenvedett a kereszten, hanem győzött. Helyesen tette hozzá a professzor: egyetlen képet sem szabad abszolutizálni, hiszen ezek körülírások, ábrázolások, nem pedig fogalmi definíciók. A 2Kor 5,18–21-ben a görög *katallagé* szerepel, ami kicserélést, lecserélést is jelent, pontosabban egy dolognak egy másikkal való kicserélését; tehát a szó gyökerében felismerhetjük azt a görög szót, amely „másik”-at jelent.

Fontosnak véltem, hogy megérkezzünk a mába, a kérdés mai aktualitásához. A pódiumbeszélgetés résztvevőinek – „kötelező olvasmányként” – elküldtem két fontos könyvet. Az egyik Fazakas Sándor *Emlékezés és megbékélés* című könyve. Ebben írja a szerző: az egyházhoz nincs hasonló „hely és fórum a világban, ahol egykori ellenségek megtanulhatnak egymás felé fordulni, bűnösök és áldozataik egymásnak kezet nyújtani, ahol az Isten irgalma konkrétta válhatna az emberek közötti megbocsátásban, és ahol az emberi lét fenyegetettségét és a halállal szembeni tehetetlenségét a húsvét fényében lehetne szemlélni”. A másik könyvet én szerkesztettem, a címe: *Igazság és kiengesztelődés*. Ebben a kiadványban azt kívántuk megviss-

gálni, hogy a dél-afrikai Truth and Reconciliation Commission mintájára az egyházunk miképpen tud szembenézni saját közelmúltjával. Ma az új nemzedék a múlt terhes öröksége nélkül építheti Jézus Krisztus egyházát a 21. század eleji Magyarországon. Isten az előttünk járó nemzedék, atyáink botlásait – Pál apostol szavaival – „példaképpen” adta számunkra, hogy mi, akik egy talán szerencsésebb korszakban esetleg „állunk”, el ne essünk, hanem inkább a megbotlottakat, az elesetteket segítségük ismét talpra állni, hogy Isten kegyelméből megtörténjen a valódi „megbékélés” a valódi „kiengesztelődés”.

A teológiai fórum után hét különféle szekcióban folyt beszélgetés a megbékélés konkrét, gyakorlati megvalósulási lehetőségeiről. Szó volt a nemzedékek közötti, a felekezeti, a romákkal, a határokon túli testvérekkel való megbékélésről, a különböző politikai beállítottságú emberek keresztény kiengesztelődéséről, sőt a zsidósággal folytatott párbeszédéről is. Kell, hogy érzékeljük e hatalmas téma társadalmi konkretizálási lehetőségeit! Hiszen miről szól a körülöttünk lévő világ? Hát nem a konfliktusainkról? Az erők és hatalmak összeütközéséről! Nem hemzseg-e konfliktusokkal a családi életünk, nem futnak-e még komoly keresztények házasságok is zátonyra? Miért a sok veszekedés és válás? Miért olyan csökönys az emberi természet? Miért nem tudjuk kezelni konfliktusainkat? Miért torkoll sokunk házassága a válás kudarcába? Hát persze, hogy a bűn miatt!

Ezekről a kérdésekről természetesen külön csoportokban folyt a beszélgetés. A konferencia gazdag anyaga hamarosan könyv formájában fog megjelenni. Paál Gergely lelkész-rendező mozgássérült színjatszó társulata által bemutatott *Tékozló fiú* produkcióját azonban már csak a fényképek segítségével tudjuk felidézni.

A két napot záró szombat délutáni Duna-parti úrvacsorai istentiszteleten Jézus Krisztus valóságos testében és vérében osztozva egy kenyérré, vagy amint Luther mondta: „egy kalácsá” válhattunk, a határainkon innen és túlról, keletről és

nyugatról, északról és délről érkező magyar, szlovák vagy német nemzetiségű evangélikusok. Ezért is neveztük a szimbólumokban gazdag és liturgiájában merészen új vonásokat felmutató Duna-parti úrvacsorai istentiszteletet a „megbékélés ünnepének”.

Köszönet a *Vigilia* szerkesztőinek, hogy karácsonyi körkérdésként idén ezzel a témával szólítottak meg bennünket. Hálás vagyok, hogy a tudósítás műfajában tanúként tehettem vallomást, akárcsak egykor az evangélisták. Immár fél évvel az események után jól esett visszapillantani arra, hogy egy régóta érlelődő gondolat milyen formákban ölthetett testet. A keresztény életben nemcsak a hit megvallására, hanem előadására is szükség van. Karácsonykor, a testtélétel ünneplésekor éppen ez az előadás zajlik előttünk, körülöttünk és bennünk.

Megjelent: *Vigilia*, 2007. december, 895-898

V.

Drámai kereszténység

„Az Úr csodásan működik”

Kedves Testvéreim! Elmondok egy igaz történetet. Budakeszi szórványunkba több éve igen hűségesen jár át Pátyról egy idősebb bácsi. Minden vasárnap reggel fél kilenckor már ott van az istentiszteleten, rendszeresen ő osztja ki az énekeskönyveket. Már több hete ígértem neki, hogy egyszer meglátogatom Pátyon, hogy egy kicsit elbeszélgessünk.

Nem utaztunk el hosszú hétvégére, s ma délelőtt egyedül vagyok itthon, ezért reggel nyolc után felhívom, hogy ha alkalmas, ma kimennék hozzá Pátyra. Elmagyarázza, hogyan jutok el az utcájába. Megtalálom a Hajnalka utcát, de a bácsi, mint utólag kiderült, kigyalogolt a főútra, nehogy eltévedjek. A mobilján hívom, azt mondja, mindjárt visszatér, de jobb, ha kitolatok az utcából, mert egyirányú.

Elkezdek tolatni, s a nagyra nőtt fű miatt nem veszem észre: egyre jobban balra és mélyebbre csúszom, s máris az árokban vagyok. Az árok sáros: se előre, se hátra.

Majd öt perc után egy Astrát vezető hölgy jön be az utcába. Szokatlan, hogy nem zsörtölődik, hogy egy balek elállja az útját, hanem megpróbál azonnal segíteni, s hátrafelé kihúzni a vontatókötelével. Ám ezáltal csak még mélyebbre merülök az árokba.

Mitévők legyünk? Az egyik szomszéd azt javasolja, hogy próbáljak egy teherautót leállítani, csak az tud kihúzni. De hát hétféve van, mostanság alig járnak erre teherautók.

A hölgy továbbra is készségesen segít, megpróbál majd szólni egy fuvarozó ismerősének Pátyon. De a telefonszám nincs nála, haza kell érte mennie, ezért adjam meg én a mobilomat. Diktálom: 824...

– Aha, maga evangélikus! – mondja. Rajtam is átvillan, mintha láttam volna egyszer a hölgyet valahol.

– Csak nem Garádi? – kérdezem.

– De igen! – feleli – Szólok Gézának, akivel épp pár perce beszéltem!

(Garádi Géza a budakeszi bibliaóránk oszlopos tagja, s neki van egy kisteherautója.)

Telefonál Gézának, aki tíz percen belül megérkezik. Mindkét első kerék trapézához kötözi a vontatókötelet, s még hátulról is bebiztosítja, nehogy nekimenjek a kerítésnek. A második próbálkozásra, öt percen belül kint vagyok az árok-ból. Az autón egy karcolás sem esett, csak jól besározódtam.

Gézától és húgától elbúcsúzom, a bácsi végre betessékelhet otthonába.

Hát valakinek ezek után még van kétsége afelől, hogy „az Úr csodásan működik”?

Megjelent: *Evangélikus Élet*, 2008. május 11.

A szív egyszerűsége

Jézus boldogmondásai hasonlítanak a példázatokhoz. Amíg a példázatok a szokásos hétköznapi történetbe rejtik a szokatlant, a meghökkentőt, hogy kizökkentsenek bennünket megszokott világunkból, vagy éppen túlságosan is elkényelmesedett vallásos bizonyosságunkból, úgy a boldogmondások is egy másik valóságot jelenítenek meg számunkra, ám ezt úgy teszik, mint az égen cikázó villám: egy-egy pillanatra felvillantják számunkra a „valódibb” valóságot, a mennyek országát. Érdekes kísérleteznünk azzal, hogy megragadjuk e villámfényeket, hogy a „pillanatban elidőzzünk” s arról töprengjünk, milyen is a mennyek országa, kik a lelki szegények, a szívükben tiszták, a szelídek. Végül pedig felidézzük azt, mit is írt az angol bibliafordító, William Tyndale az „egyszerű szem”-ről („single eye”).

A tanítványok minden elhagytak, amikor Jézus követésére szegődtek. Otthagyták hálójukat (Péter és András), otthagyták a hajójukat (Jakab és János), s lemondtak mindarról, amihez kötődtek, a tulajdonról, a családról, a hivatásról, a közösségről. Szegényekké, védtelenné, kiszolgáltatottakká váltak. Üresek, nyitottak lettek, olyanok, mint az edények, a kelyhek, a szelencék. Áadták magukat Jézusnak, hogy egyedül Jézus töltsen be őket, mint ahogyan az egyik protestáns énekben halljuk: „Életem, Jézus, egyedül Te töltsd be...”

A Biblia jól ismeri a „lelki szegény” ellentétét is. Ez a túlságosan magabiztos, zárt, gögös, öntelt, felfuvalkodott ember. A „pöffeteg” amint erről egy gyermekeknek szóló könyvben olvashatunk. Mária így énekel róluk a *Magnificat*-ban: „Hatalmas dolgokat cselekedett, karjával szétszórta a szívük szándékában felfuvalkodottakat” (Lk 1,51). A Jelenések könyvében hallunk a laodiceabeli gyülekezetéről, aki azt tartja magáról, hogy gazdag és nincs szüksége semmire, ám valójában „szánalmas”, „szegény”, „vak”, „mezítelen” (Jel 3,17). A lelki szegény, a vám-

szedő, az ellentéte a farizeus, az előbbinek bevallottan van szüksége Istenre, az utóbbinak nincsen. Mivel „telítheti” mivel fújhatja fel magát az ember? Ez lehet emberi bölcsesség és tudomány is. Ne felejtjük, hogy Isten e világ bolondjainak nyilatkoztatja ki magát. De ez lehet a vallásosságunk is. Ha önmagunk vallásosságával annyira be vagyunk telve, hogy nincs kérdésünk, kételyünk. Vannak, akik talán saját megtérés-élményükkel telítettek, s állandóan azt recitálják olyannyira, hogy már nem tudnak kapni, nem éri őket meglepetés, nem tudnak rácsodálkozni Isten világára.

A „lelki szegény” mindenek ellentéte. Üres. Aki mindig fogadni tudja, fogadni akarja, fogadni vágyik az Istent. Aki bármilyen nagy hittapasztalattal is rendelkezik, mégis tudja, hogy rászorul a kegyelemre. „Bűnösök között én vagyok az első” – írta Pál apostol. „Koldusok vagyunk mindannyian!” – mondta Luther halála előtt.

Ha Istenen csüngünk, Őt szomjúhozzuk, ha lelkileg nyitottak, szegények vagyunk, akkor vagyunk boldogok. „Csak ha koldusok vagyunk, akkor lehetünk királyfiak” – írta a közelmúltban elhunyt evangélikus költő és énekszerző Scholz László.

Hogy a szelídek örökölnék a földet? Ez – mondhatnánk – végképp ellene mond a józan észnek és a tapasztalatnak. Hiszen nap mint nap azt tapasztaljuk, hogy a könyöklőké, az erőszakosoké ez a világ, a szelídség nemcsak hogy nem érték, hanem egyenesen a bambaság, az életképtelenség szinonimája ebben a világban. Hiába próbálunk becsületesen élni, lelkiismeretünkre hallgatni, Istennek engedelmeskedni, az istentelekeknek, a bűnösöknek kedvez a világ. Ők a szerencsések és a sikeresek, s mi bizony csak balekok vagyunk, mondjuk magunkban sokszor elkeseredve.

Kik a szelídek? Bonhoeffer írja a *Követésben*: „Ha szidalmazták őket, csendben vannak, ha erőszakosak velük, azt is tűrik, ha félrelökik őket, kitérnek. Nem pereskednek jogaikért, ha jogtalanság éri őket, nem okoznak feltűnést. Nem ragasz-

kodnak saját jogukhoz. Minden jogot egyedül Istenre hagynak: *non cupidi vindictae* (nem vágnak megtorlásra)”.

Luther a *Magnificat-kommentárjában* különbséget tesz a pogány emberre jellemző hamis igazságtétel és a hívőre jellemző bizonyoságtétel között. Fontos, hogy az utóbbi sem adja fel az igazságot, de ő nem érvényesíteni akarja, hanem tanúskodik mellette.

„Elégedj meg a bizonyoságtétellel, hogy igazad van, ha igazadnak nem tudsz érvényt szerezni, bízd Istenre az ügyet, a Te kötelességed, hogy hitet tegyél mellette, a győzelmet Isten magának tartja fenn. Ha ő azt akarja, hogy győzz, úgy ő maga megcselekszi azt... Ha pedig nem akarja, elégedj meg az ő irgalmasságával, ha el is veszik tőled az igazság győzelmét, a bizonyoságtételt azonban nem vehetik el. Mert ebben nyilvánul meg Isten irgalmassága. Az életet elvehetik, de a hitet és igazságot nem.”

A szelidség nem gyávaság, hanem kiharcolt benső erő. Scholz László írja: a szelídek „azok, aki legyőzték önmagukban a gögöt, a bosszúvágyat és bizonyos függetlenségre tettek szert”.

A szelidség egyetlen mintája Jézus. A tanítványainak azt tanította, hogy „legyetek ravaszak, mint a kígyók, és szelídek, mint a galambok” (Mt 10,16). Magáról pedig ezt mondta: „szelíd és alázatos szívű vagyok” (Mt 11,29).

A szív pedig az ember legszentebb szerve. De nem önmagától szent, hanem csak Isten szentelheti meg azt. Eredetileg „szívből származnak a gonosz indulatok” (Mt 15,19), s a zsoltáros azért is imádkozza (e sorok szerzőjének oly kedves, a keresztségében elnyert) ígét: „Tiszta szívet teremts bennem, ó Isten” (Zsolt 51,12). A Példabeszédek könyvének bölcsessége is jó, ha visszacseng fülünkbe, és erőt ad szívünknek: „Minden féltett dolognál jobban őrizd meg szívedet, mert abból indul ki minden élet” (Péld 4,22). A tiszta szív az Isten által újjáteremtett élet forrása.

A tiszta szívű ember együgyű ember, egy-ügyű, még pontosabban: Egy-ügyű. Egyedül Isten az ő ügye, s minden emberi ügy: magánélet, munka, hivatás, szolgálat, közélet, egyház, család (igen, a család is!) Isten ügyének rendelődik alá. Mert Istent teljes szívünkéből, elménkéből, erőnkéből kell szeretni. Luther írja az első parancsolat magyarázatában, hogy az a fontos, min „csüng” a mi szívünk. Ahol a mi szívünk, ott van a mi kincsünk. Isten igéjével és a szentségekkel való rendszeres táplálkozás megtisztítja az emberi szívet. Az Isten által vezérelt ember megtisztult szívű ember lesz, akinek élete áttetsző lesz. Ha meg is botlik, fel tud állni: ádami, azaz emberi indulatát fel tudja adni, mert immár kiszorítja azt a hit által benne élő krisztusi.

Újabban sokat foglalkozom a bibliafordító William Tyndale írásaival, különösen is tanulságos a Morus Tamással folytatott vitája az Írás vagy az egyház elsődlegességéről. Mindketten hitükért szenvedtek mártírhalált, sajnos egymást nem értették meg, mindegyikük az igazság egyik oldalát védelmezte. Úgy vélem, ma a katolikusok Tyndale-től igeszeretetet, a protestánsok Morustól pedig egyházszeretetet tanulhatnak. Tyndale számos írásában, például a Hegyi beszédről írott kommentárjában ír arról, hogy a Szentírást „egyszerű szem”-mel („single eye”) kell olvasni. Az 1526-os wormszi Bibliában így ír:

„Arra buzdítalak kedves olvasó, hogy a Szentíráshoz tiszta értelemmel, vagy ahogy maga a szöveg mondja, egyszerű szemmel közelíts, hiszen ezek az egészség (azaz üdvösség) és az örök élet szavai.”

Mi is Tyndale szerint az „egyszerű szem”? Tyndale a Mt 6,22-t és a Lk 11,34-et fordítja így, a görögben *ophthalmus apusz*, a latinban *oculus simplex*. (Károli első esetben „tiszta” a másodikban „őszinte” szóval adja vissza a jelentést.) Tyndale ezt így magyarázza:

„Akkor egyszerű az ember szeme, amikor az ember minden cselekedetével Isten akaratára tekint, nem dicsőségre,

elismertségre vágyik, vagy bármilyen evilági jutalomra, de még nem is a mennyre, egy ottani előkelő helyre vágyakozik, hanem a mennyországot úgy fogadja el, hogy azt Krisztus vére vásárolta meg, és ezután szabadon csak a szeretet ügyéért fáradozik.”

Isten azt akarja, teljes tekintetünk, mindkét szemünk egyedül Őreá szegeződjék, még negyed- és nyolcad-pillantásokat se engedjünk a bennünk lévő ádáminak, emberinek.

Így függ tehát össze a lelki szegénység, a szelídség, a tiszta szív – és az „egyszerű szem”.

Megjelent: *Vigilia*, 2005. december, 957-960

A kételkedés Isten embereinek életében

Erény vagy bűn-e a kételkedés? Ha világi értékekben, „emberi módon” gondolkodunk, akkor azonnal rávágjuk: erény! Descartes után az újkori emberiség fennhangon hirdeti: „Gondolkodom, tehát vagyok!” Mi is valójában a gondolkodás? A kérdés, sőt egyenesen a kételkedés szabadsága a bevettnek hitt „igazságokkal”, a „vak hittel” szemben! A magát „nagykorúnak” valló emberiség ideálja az autonóm, szellemileg független egyén, aki bátran és becsületesen kritizál, kérdez és kételkedik. Szkepszis nélkül nincs kísérletezés vagy tudományos előrehaladás. A tudományos életben egy értekezés, egy tézis csak akkor nyeri el értékét, ha az kiállja az opponensek kétséget támasztó próbáját. Kételkedés nélkül nincs bizonyítás; a kételkedés ilyen összefüggésben tehát mindenképpen erény.

A Biblia azonban egy másik típusú gondolkodásra hív meg bennünket. A Biblia „nemcsak” emberi módon, hanem a mindenkor modern ember értékrendjétől eltérő módon mer gondolkodni. A Hegyi beszéd Jézusa a „több” igazságra (Mt 5,20) hívja fel a figyelmet. Ez nem azt jelenti, hogy a Biblia eleve szemben áll a modern gondolkodással, hiszen ugyanúgy szemben áll a konzervatív gondolkodással is, ha annak igazsága sem „több” az emberi értékrendnél.

A Biblia nem egyszerűen „autonóm gondolkodásra”, hanem hitre tanít bennünket. Ugyanis mindent „az örökkévalóság nézőpontjából” (*sub specie aeternitatis*) néz, az embernél, a teremtett lénynél magasabb létező, a Teremtő szempontjából. Isten szemszögéből nézve bizony átértékelődik minden érték. A Biblia ideálja nem a magát „nagykorúnak” valló kételkedő ember, hanem a hívő ember. A hit pedig engedelmesség. Aki meghallja Isten hangját („*hören*”), az engedelmesen követi azt („*Gehorsamkeit*”).

A Bibliában a bűneset az engedetlenség. A kérdés, a kételkedés szabadságát hirdető modern ember is belátja, hogy az

édenkerti kígyó kérdése „Csakugyan azt mondta Isten?” (1Móz 3,1) alattomos, mert visszaél az ember szabadságával; a kérdés irányzatosságával az engedetlenséget és az önzést szítja fel a lelkében.

A Biblia Isten megpróbált embereinek életútját villantja fel számunkra a mi tanulságunkra. Isten szereti a bűnbeesett teremtményét, s ezért újra és újra leleményes utakat talál ki a tőle elidegenedett ember „visszaszeretésére”. Például elhív és kiválaszt magának embereket, hogy rajtuk keresztül áldjon meg másokat. Ilyen elhívott ember Ábrahám, a hit embere, akit a Szentírás „Isten barátjának” nevez (Jak 2,23). Ennek a szeretett embernek Isten azt ígéri, hogy Sárától, az idős feleségétől gyermeke lesz, akiből majd népet támaszt. S ekkor Ábrahámról ezt olvassuk: „Ábrahám arcra borult, de nevetett, és azt mondta magában: Százestendő embernek lehet-e gyermeke?” (1Móz 17,17). Nos, Istennek a barátja nemcsak kételkedett, hanem egyenesen kinevette az Istent! Ennek a történetnek lesz egy nagyon érdekes újszövetségi párja is, de előbb még vegyünk szemügyre néhány további ószövetségi példát!

Amikor Mózeszt elhívja az Úr, ő kételkedik saját maga alkalmasságában (2Móz 4,10), de ugyanígy kételkedik a fiatal Jeremiás, amikor elhívja őt az Úr: „Hiszen nem értek a beszédhez, mert fiatal vagyok!” (Jer 1,6). Jónás nemcsak kételkedik az Úr parancsában, hanem egyenesen ellene szegül annak, s ezáltal csak magának árt.

Az Újszövetség első nagy kételkedője Keresztelő János apja, Zakariás főpap, aki Gábiel üzenetét a születendő gyermekre vonatkozóan ugyanúgy utasítja vissza, mint Ábrahám az Úrét: „Hiszen én már öreg ember vagyok, feleségem is előrehaladott korú” (Lk 1,18). Zakariás kételkedését azonban az Úr ezúttal már büntetéssel is fenyíti: „De íme, amiért nem hittél szavaimnak, amelyek pedig be fognak teljesedni a maguk idejében, most megnémulsz, és egészen addig nem tudsz megszólalni, amíg mindezek végbe nem mennek” (Lk 1,20).

Érdekes, hogy a börtönbe vetett Keresztelő Jánoson kétségek vettek erőt, amikor a tanítványaival Jézusnak ezt üzenté: „Te vagy-e az Eljövendő, vagy mást várjunk?” (Mt 11,3; Lk 7, 18). Jézus azt üzeni vissza, hogy a vakok látnak, a süketek hallanak, „és boldog, aki nem botránkozik meg énbennem” (Lk 11,6).

Ott van aztán a vízen járó Péter, aki csak akkor kezd süllyedni, amikor kételkedik és leveszi tekintetét az Úrról.

A kételkedés legnagyobb példája pedig Tamás. Pilinszky hívja fel a figyelmet arra, hogy Jézus Tamás kételyére nem közvetlenül felel. „Sebesült oldalát nyújtja a feltámadásban kétkedőnek: szenvedése, szeretete, áldozata realitásával válaszol... csakis ennek a halálos sebnek a mélyén érinthette meg Tamás – s érinthetjük csak meg valamennyien – kételyeinken túl a Szeretet örökkévalóságát”. (*Új Ember*, 1961. december 24.)

Igen, Isten megpróbált emberei életében a kételkedés áldássá is válhat, hiszen a hit olyan, mint a kötélhánycolás vagy a tengeren járás. Ám akkor és csak akkor válhat áldássá, ha a kételkedést nem engedjük kiteljesedni bennünk, ha a kötélhánycolás vagy a vízen járás közben önmagunk gyengeségét beismervé merünk és tudunk Krisztushoz kiáltani.

Vannak olyan szomorú példák is a Bibliában, ahol a „kétkedés kiteljesedésével”, „győzelmével” a kétségbeesés önpusztító példáival találkozunk. Elég Kainra, Ézsaura, Saulra, Júdásra gondolnunk.

Jakab apostol találó képeket alkalmaz: „a ki kételkedik, az olyan, mint a tenger hulláma, amelyet a szél sodor és ide-oda hajt” (Jak 1,6). A kételkedő ember ellentéte a „boldog”: „Boldog ember az, aki a kísértés idején kitart” (Jak, 1,12). A „Beatus: állhatatos, igazságból van, hallgat az én szómra”.

A Biblia világa erre a boldogságra hív meg bennünket.

Megjelent: *Hid. Evangélikus magazin*, 2008/I. 14-15

Polgárkereszténység, drámai kereszténység

1. Gyónótükör

Zavarban vagyok, ha arra gondolok, mennyire érvényesül kereszténységem a hétköznapi élet feszültségeiben; a nemzedékek konfliktusaiban, a testvérekkel való érdekellentétekben, a szomszédokkal való súrlódásban, az utcai csúcsforgalom idegességében, a sokadik hajléktalannal való találkozásban, a főnökkel és a beosztottal való szokásos összekoccanásban, a társadalmi csoportokhoz és a versengő pártokhoz való viszonyban, a másképpen gondolkodóval való szembesülésben, az elviselhetetlennek tűnő embertárs elviselésében, a hitet fenyegető ellenség szeretettel történő leszerelésében. Zavarban vagyok és pirulok, mert megpillantom magamat e tükörben – gyónótükörben – és ismét csak azt látom: kereszténységem elbukott. Uram irgalmazz!

Önmagamban, saját hitemben, kereszténységemben nem bízhatok, ezért Krisztushoz menekülök. Mert tudom: Reá nézve fogad el engem igaznak, az Ő igazságát, tisztaságát nekem tulajdonítja: a hamisnak, a beszennyezett életűnek. Hiszem, hogy ez így van, s ezért felszabadulok és megkönnyebbülök.

De hallom máris az Ő figyelmeztető szavát: vigyázz! Vigyázzak, hogy a szabadság ne legyen üreg legyen a testnek! Nehogy visszaéljek a kegyelemmel! Nehogy – Bonhoeffer szavával – olcsó kegyelmet hirdessek, hiszen ez drága kegyelem! A Fiú életével fizetett értem. És ekkor már azt is hallom, hogy a tulajdonított igazságon kívül részesednem is kell az Ő igazságából. A hitben naponta növekedni kell, a megigazitott, helyreállított életet megszentelődésnek kell követnie. És ezzel meg is érkezünk a hétköznapi kereszténységhez.

2. Hétköznapi kereszténység

A teremtés rendje, hogy Isten elkülönítette az ünnepet (a pihe-nés, az emlékezés és az odaszentelés napját) a hétköznapiak monotóniájától. De azáltal, hogy az első hat napon is Ő cselekedett, a hétköznapiakat is megszentelte. Az elfogadás ünnepe (keresztség, megtérés) után az Újrateremtő új teremtéseinek keresztül megszenteli a hétköznapiakat is.

A hétköznapi kereszténység a vasárnapi kereszténység el-lentéje. A protestantizmustól nem állhat távol ez az eszme. Mert amiképpen a reformáció szerint a hívők ugyanúgy papok, mint a külsőleg is elhívott ordináltak, úgy a hétköznapi kereszténység sem lehet kevesebb, mint az ünnepnap. Sőt: egész életünknek istentiszteletnek kell lennie. A Diogenész-levél olyan szépen ír erről. A keresztények kívülről nem különböznek az őket körülvevő világtól. Ugyanúgy élnek, esznek, dolgoznak, mint mások. Csak valami belül más náluk. Cselekedeteik indítéka más. Természetesen a kereszténységen kívül is van erkölcs, van igazság, van jóság, van szépség, van szeretet. Az is igaz, hogy sok *anima naturaliter christiana* él közöttünk. Anonim keresztények, ahogy Rahner mondta. Igen, sokszor megszegyenítenek bennünket, a történelmi, intézményes kereszténységhez tartozókat. Igen, „odakint” is minden megvan, ám „idebent” nem különül el egymástól szeretet és igazság, személy és tárgy. Csak Pilátus kérdezte azt, hogy „Mi az igazság?”. Idebent tudjuk, hogy az igazság nem „mi”, hanem „ki”. Ő az igazság, a szeretet, a jóság, a szépség, az erkölcs. Ő minden egyben, Ő az egy mindenben.

3. Polgárkereszténység

A hétköznapi kereszténység megjelenik a kereszténység két különböző típusában is. Ezek pedig a polgárkereszténység és a drámai kereszténység. Az előbbi általában inkulturálódni kíván a társadalomba, a polgári létbe. Ideálja a keresztény társadalom. Értékrendjét minden korban, minden társadalomban

megpróbálja érvényesíteni, hiszen hatni kell az emberekre, a gondolkodásukra. A polgárkereszténység nemcsak észrevétlen só a világban, hanem tudatosan képviseli azt, hogy ő a só. A polgárkereszténység élcsapat akar lenni a világban, utat akar mutatni másoknak, a jézusi eszméket képviselvén megpróbálja azokat beépíteni az erkölcsbe, a politikába, a törvényhozásba, a korszellembé, a társadalom gondolkodásába. Az igyekezet érthető és tiszteletre méltó. Ám bizonyos mértékig mindezért alkut kellett kötni a világgal. Az alku tárgya mindig az, hogy a kereszténységnek fel kell adnia megbotránkoztató jellegét, meg kell azt szelídíteni, polgáriasítani kell. Cserébe a polgári világ ezután nemcsak megtűri és befogadja a kereszténységet, hanem ünnepli is azt. A kereszténységnek ilyenkor már nem kell szégyenkeznie, immár büszke is lehet önmagára: lám, történelmi örökséget, az európai kultúrát hordozom, én hozom a spirituális alapokat, s te, polgári társadalom, elismersz engem, s ezt a felállást elfogadod. Ilyenkor kétségtelenül megszapornak a vasárnapi keresztények, de sikk lesz kereszténynek mondani magamat a hétköznapokban is. A cselekedetek kerülnek újra előtérbe a közösségért érzett felelősség égíse alatt. Vitathatatlan tény, hogy a polgárkereszténység stabilizáció, integratív erő a világban, cement a társadalomban.

4. Drámai kereszténység

A kereszténység másik típusa a drámai kereszténység. Pál apostol, Szent Agoston, Assiszi Szent Ferenc, Luther, Loyolai Szent Ignác, Pascal, Kierkegaard, Dosztojevszkij, Bonhoeffer hagyománya ez. Hívás, megfordulás, engedelmisség, követés paradigmája érvényesül benne. Kierkegaard volt az egyik legszókimondóbb képviselője, amikor szembeállította – ahogy ő nevezte – a történelmi kereszténységet a krisztusival. „A kereszténység kiirtotta a krisztushitét anélkül, hogy tudna erről, következésképp ha van valami teendő, hát meg kell próbálnunk visszajuttatni a krisztushitét a kereszténységbe. [...] A kiindulópont mindig világi: a polgári tisztességet szem előtt

tartva az emberek lehető legkényelmesebben rendezkedtek be mindabban, amit e világ javaiból csak össze tudtak kaparni – és végül az egészbe keresztényi adalékot kevernek fűszer gyanánt, hátha ez is tovább finomítja az élvezetet” (*A keresztény hit iskolája*, 48, 135. o.).

A drámai kereszténységben van valami a bohóckereszténységből. Pál apostol az első Korinthusi levél elején a kereszt és az igehirdetés bolondságáról beszélt. A keresztéről szóló beszéd botrány a zsidóknak és bolondság a görögöknek. Luther önmagát Isten udvari bolondjának nevezte, a világot pedig Isten játszóterének. A keresztény a világ karneváljában mindig *Arlequin* (Hamvas), *clown* marad. A drámai kereszténységben mindig van valami szenvedély, megszállottság, jó értelemben vett „lököttség”. A keresztények Krisztus bolondjai (Harvey Cox). Mert a kereszténység sohasem valami természetes vagy normális állapot. A kereszténység nem *natura*, hanem *gratia*. S ha érdemként, meritumként tekintünk rá, egyenesen démonivá lesz. A drámai kereszténység nem beoltani akarja a világot, nem mérlegeli racionálisan a világba csepegtetett evangélium társadalmi hatékonyságát, hanem drámai erővel megjeleníti az ügyet. Amíg a polgárkereszténység nyugtató, a drámai nyugtalanító, hiszen azonnal feje tetejére állítja a polgári értékrendet, s színpadként rendezi be a világot. A drámai kereszténység is só ebben a világban, csak éppen ő ezt nem tudja magáról, s következképpen ezt nem is hangoztatja. A drámai kereszténységben ott van az arisztotelészi *peripeteia*, a megfordulás, amit az Újszövetség *metanoiá*-nak nevez, ami az életvitel, a gondolkodásmód száznolcvan fokos fordulata. A drámai kereszténységben mindig van valami radikalitás, az a páli szenvedély, hogy Krisztusért korábbi életemet „szemétnek” tekintem (Fil 3,8). A drámai kereszténység megkérdőjelez minden evilági, polgári értéket, s a kereszténységet nem hajlandó felhúzni díszletként semmilyen eszményre, még ha azok emberileg, polgárilag nemcsak vonzóak, hanem ráadásul erkölcsileg indokoltak, mivel kívánatos

erények is. A drámai kereszténység nem engedi meg, hogy Krisztus ügyét bárki is használati cikként kezelje, bármilyen nemes célok is vezérlik ebben.

A drámai kereszténységben nem válik el a hétköznapi és az ünnep, nem különbözik egymástól a kicsi és a nagy. A világ színpad, a hétköznapi ünnep, a kicsiben meg ott van a nagy. Pontosabban fogalmazva, itt is Isten, a Nagy Komédiás cselekszik: Ő rejti a kicsibe a nagyot, a hétköznapi ünnepet. Mindent önmaga ellentétének látszatába. Karácsonykor is arra emlékezünk, hogy miképpen rejtette az istenfiút a betlehemi, trágyszagú istálló jászolába. E groteszk dramaturgiával egy új *aion*hoz érkezett a világ.

Megjelent: *Vigilia*, 2002. december, 905-908

Ma is kétszázmillió keresztényt üldöznek a világon!

A „Krisztusi szolidaritás” (hivatalosan: „Christian Solidarity International”, rövidítve: CSI) elnevezésű nemzetközi keresztény humanitárius segélyszervezet nemzetközi konferenciájának nyílt napját Kelet-Európában elsőként Budapesten 2008. szeptember 27-én szombaton a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia városligeti központjában rendezték meg.

Az ökumenikus humanitárius emberi jogi szervezet világszerte védelmezi a hitük miatt üldözötteket. A világon ma is kétszázmillió keresztényt üldöznek a hitükért, Kínában például nyolcvan millió keresztény hívőt nyomnak el.

A szervezetet egy svájci lelkész, Hansjürg Stüchelberger alapította 1977-ben, egy üldözött keresztényekért indított néma tüntetést követően. A CSI világszerte először akkor vált ismertté a nyilvánosság előtt, amikor 1991-ben egyedüli szervezetként élelmiszert és gyógyszert juttatott az Azerbajdzsán által elfoglalt Nagorno (Hegyi) Karabah örmény enklávéba.

A szervezet ugyanakkor vallási és etnikai hovatartozástól függetlenül is támogatja a népirtás és a katasztrófák áldozatait, valamint a jogaiktól megfosztott, a társadalomból ktaszított gyermekeket.

Magyarországon 1991 óta van képviselőjük. A *Krisztusi szolidaritás* című képes magazinjukat ingyen terjesztik, s ebben az olvasókat arra biztatják, hogy a diplomáciai képviselőknél tiltakozzanak a hitük miatt üldözöttek érdekében, illetve a bebörtönzött keresztények szabadon bocsátásáért. Honlapjuk: www.csi-magyarorszag.hu.

A konferencia előadói az irgalmas samaritánus példázatán kívül 1Kor 12,26-ot emelték ki: „ha szenved az egyik tag, vele szenved valamennyi”. Megrendítő képek vetítése közben elmondták, hogy a segítség természetesen elsőként a szenvedők

felé irányul, de a segítők maguk is mindig erősödnek hitükben, miközben a krisztusi szolidaritást gyakorolják.

1995-ben a CSI egy csapásra a nemzetközi média figyelmébe került, amikor a szervezet a keresztény Dél-Szudánból a muzulmán északi országrészbe rabszolgának elhurcolt keresztényeket szabadított ki. Szudánban ma is kíméletlenül üldözik a keresztényeket. Támadóik ötmillió szudánit elűztek, és kétszázezret rabságba hurcoltak. A CSI eddig 100.000 rabszolgának adta vissza a szabadságát. Nemcsak a szülőföldjükre juttatta vissza őket, hanem túlélési felszerelést is adott nekik az újrakezdéshez.

Az ENSZ Emberi Jogok Bizottságában 1995-ben a magyar Bíró Gáspár terjesztette elő az emberi jogok helyzetét Szudánban. A megdöbbentő előterjesztés olvasható elektronikus formában is: <http://www.epa.oszk.hu/00000/00036/00026/pdf/02.pdf>

A szudáni rabszolga-felszabadító programot Gunnar Wiebalck, svájci munkatárs és Dr. John Eibner, a CSI-USA amerikai igazgatója vezeti. A magyar származású John Eibner a keresztényüldözést vizsgáló Keston College egykori munkatársaként sokszor járt a rendszerváltozás előtt Magyarországon, s különösen is sokat foglalkozott a Magyarországi Evangélikus Egyházal: tanulmányai jelentek meg Ordass Lajosról és Káldy Zoltánról is.

A nyílt nap főelőadója P. Henri Boulad jezsuita szerzetes volt, aki anyai ágon szír-libanoni, apai ágon olasz-egyiptomi származású világszerte híres lelki vezető és az iszlám elismert szakértője. Napjaink nagy veszélyére: az intoleráns, radikális iszlám európai terjedésére (*dzsihad*) hívta fel a figyelmet. Magyarország, mint mondta, százötven éven keresztül ismerhette az iszlám uralmat: ma az iszlám ismét Európa meghódítására tör, Törökország esetleges EU tagsága ezért katasztrófához vezetne. Az imádságra, a józanságra, a krisztusi szolidaritásra napjainkban a saját érdekünkben is szükség van!

Kéziratból

Kierkegaard a fraternethez

Kedves Mindenki, Kedves Lelkészek!

Ezen a héten a „A klasszikus keresztény gondolkodók” című kurzusom keretében Kierkegaardhoz érkeztünk el. Tíz év után a hétvégén újraolvastam *A keresztény hit iskolája* című művét (Atlantisz Kiadó, 1998). Újra fantasztikus élmény volt, őszintén ajánlom ezt a könyvet mindazoknak, akik nem olvasták, de azoknak is, akik már olvasták. Szívesen szólnék az egészről de erre a keretek nem alkalmasak, s nem is akarok a fraternet-olvasók türelmével visszaélni.

Ebben a nagyszerű könyvében Kierkegaardnak azonban számos olyan megállapítása van, amellyel – véleményem szerint – ő a fraternet olvasóihoz is szól. Egyes gondolatai ugyanis közvetlenül összecsengenek, rímelnek a fraternet régi és közelmúltbeli történéseivel és az itt felmerült témákkal is.

Néhány idézetet csokorba gyűjtöttem elmélkedés céljából, s utána röviden elmondom, miért is szól ez hozzánk.

I. Idézetcsokrok

1. A krisztushit botránkoztató jellege

Közismert, hogy Kierkegaard különbséget tesz a történelmi kereszténység és a krisztushit között:

„A kereszténység kiiktatta a krisztushitet..., meg kell próbálnunk visszajuttatni a krisztushitet a kereszténységbe.” (48.o.)

„A kereszténnyé válás a Krisztussal való egyidejűvé válást jelenti..., csak ami egyidejű, az valóságos a számomra.” (81.o.)

„Az ember a botránkozás lehetőségétől vagy a botránkozás, vagy a hit felé tart, de másként senki sem jut el a hithez, mint a botránkozás lehetősége felől.” (99.o.)

„A botránkozás lehetősége csak akkor jön létre igazán, mikor a krisztushit gyógyírt javasol ellene, mert hiszen a

gyógyírhoz való viszonyod dönti el, keresztény leszel-e vagy megbotránkozol.” (134. o.)

„De iktasd ki a botránkozás lehetőségét, miként a kereszténységben tették, s íme az egész krisztushit máris közvetlen közlés, így pedig odavész a krisztushit, könnyed és felszínes valamivé alakul, amely igazán sem mélyen megsebezni, sem gyógyítani nem képes.” (165. o.)

2. Az igazság kérdése

„A keresztényi igazság nem az igazságnak az ismeretét, hanem valóra váltását jelenti. [...] Mindenki annyit ismer meg az igazságból, amennyit valóra váltott belőle. [...] Kizárólag akkor ismerem az igazságot, ha életté lesz bennem.” (238-239. o.)

3. Krisztushit és a világ

„Mihelyt Krisztus országa egyezsége jut a világgal, és e világi országgá lesz, kihal a krisztushit. Ha viszont a krisztushit kitart az igazságban, akkor persze evilági, de nem e világból való ország marad, vagyis szüntelenül harcban áll.” (245. o.)

„És azon a napon, melyen a krisztushit és a világ barátságot kötnek, oda a krisztushit.” (259. o.)

4. Diadalmas egyház (fennálló egyház) – harcoló egyház

De mit is értsünk diadalmas egyházon? Azt az egyházat, „amelyik úgy véli, hogy a küzdés ideje lejárt, s bár továbbra is a világban marad, többé nincs mi miatt és mi célból küzdenie. Ily módon az egyház máris egyet jelent a világgal. [...] Mert Krisztus egyháza e világon igazából csakis küzdelem árán maradhat fenn, vagyis minden pillanatban meg kell harcolnia a fennmaradásért. [...] Márpedig a diadalmas egyház – vagyis a fennálló kereszténység – annyira hasonlít a harcoss egyházra, mint négyzög a körre. [...] A harcoss egyházban a keresztényi mivolt annyit jelent, hogy az embernek ellenséges környezetben kell kifejezésre juttatnia kereszténységét. [...] A diadalmas egyházban... fölöttébb kifizetődő kereszténynek lenni, és csak egyvalami nem fizetődő ki: ha valaki nem keresztény.” (245-247. o.)

5. Csodálat vagy követés

„[Aki az igazsághoz egyszerű csodálattal viszonyul, árulóvá lesz, mihelyt a veszély közeleg.” (283. o.)

„A csodálat ugyanolyan kétértelmű lángolás, mint az érzéki szerelem, mely egy szempillantás alatt képes a szöges ellenkezőjébe, gyűlöletbe és féltékenységbe fordulni.” (284. o.)

„Kizárólag a ‘követő’ igaz keresztény. A ‘csodáló’ volta-képpen pogány módjára viszonyul a krisztushithez; ezért szült a csodálat a kereszténység körében új pogányságot.” (292. o.)
Júdás is csak csodálta Jézust, ezért árulta el.

II. Mi közünk nekünk ehhez?

Az elmúlt években többször, de a közelmúltban egész élesen tapasztalhattuk azt, hogy a fraternet fórumain igen éles, kemény teológiai viták folytak (folynak). Sajnos ezek a viták nem mentesek a személyeskedéstől. Akárcsak az elmúlt napok vitájában, egyik felet sem lehet egyértelműen az „igaznak” vagy „az ártatlan szenvedő”-nek beállítani. Úgy látom, hogy a fraternet közösségét, engem is beleértve, igencsak megviseli ez a lelkészekhez, s keresztényekhez méltatlan vitastílus.

A vitával mint műfajjal lenne a baj? Aligha, hiszen Kierkegaard helyesen mondja, hogy az egyház harcoló egyház, a küzdelem a létezésének egyik alapeleme. Az igazságért meg kell harcolnunk, ki kell azt küzdeni magunk (és mások) számára. A párbeszéd, sőt a vita tehát nélkülözhetetlen. Van olyan (református) egyház, amelyik a vitát az egyház jegyeihez (*notae ecclesiae*) sorolja.

A baj a vitaszemléletünkkel és – a döbbenetesen alacsony szintű – vitakultúránkkal van. Miért válnak, válhatnak „vitáink” azonnal szánalmas személyeskedéssé? Mert nem a jelenség, hanem a személy zavar bennünket!! Nem azt nézzük, hogy „mit” mond, hanem azt, hogy „ki” mondja. Van, aki úgy „oldja meg” a kérdéseket, hogy „többet nem szólok hozzád”. Mond-

juk, „leiratkozom arról a fórumról, ahol te beszélsz, s csak a nekem szimpatikusok számára nyitok egy külön fórumot!”

Kedves Testvérek! Ez az agresszió egyik formája, mégpedig az, amit „csendes agressziónak” nevezhetünk. Egy világi közösségben talán igen, de egy keresztény közösségben ez nem megengedhető magatartás. A keresztény közösségben a számomra kellemetlent, az elviselhetetlent is el kell viselnem, hiszen hallottuk: „egymás terhét hordozzátok!” Ha valakit fafejűnek, agresszívnek találok, annál nagyobb szüksége van neki az én gyógyító szeretetemre! Luther írja: ha szép vagy, szépséged nem a tiéd, hanem a rúté, ha tanult vagy, tanultságod nem a tiéd, hanem a tanulatlané.

Honnan származik ez a félresiklott magatartás? Ez a „diadalmas egyház”, a „fennálló kereszténység” az evilággal alku kötött egyház gyakorlatából. S az ebből adódó, alapvetően érzelmi, s nem az értelmi beállítottságunkból.

A kereszténység pedig lényegét tekintve „gondolkodás” is, a görög *fronein* ige érdekes helyeken bukkan fel, például a Mt 16-ban: „az emberek szerint és nem Isten szerint gondolkodol” és pl. Fil 2-ben „az az indulat legyen bennetek”. Hm. Nem érdekes?

Azt vettem észre, hogy nem jól gondolkodunk, nem jó irányba vagyunk beállítódva, „kanalizálva”. Csak érzelmeinkkel, s nem az értelmünkkel csodálunk egyeseket (a „diadalmas egyház” és a „csodálat”!), talán sztároljuk is őket, „jó fejek”, „tetszik az, amit csinál”, „szimpatikus nekem” stb.

Aki az egyik oldalon „csodál” és „sztárol”, az a másik oldalon szükségszerűen „fintorog”, „utál”, és „gyűlöl”. Ilyenkor beindul a klikkesedés. Harmati püspök úr örökérvényű, emlékezetes szavait idézve: „nem bírom a másik birkaszagát.” Pedig így, ilyen szubjektív érzelmi alapállással az igazsághoz egy jottányival sem kerülhetünk közelebb. Sajnos ez a beteg szemlélet jellemző a vitakultúránkra.

Talán krisztusképünkkel is ez a baj: csak csodáljuk őt, ám de nem követjük. Krisztusnak pedig nagyon fáj, amit a nevében elkövetünk!

Szerintem mindez a probléma a botránkozás nélküli hitből, az étellel nem párosított, s ki nem szenvedett (keresztény!) igazságból, a történelmi (fennálló) kereszténységből, a világgal alkut kötött krisztuskövetésből, a diadalmas egyház képletéből és a „csodálat” hozzáállásából következik.

Soren Kierkegaard (legalábbis olvasatomban) ezt üzeni ma a fraternet közösségeihez.

Kéziratból

Elveszett nemzedékben

Lelkészcsaládból származom. Tizenhárom éves koromig papgyerekként éltem először egy dunántúli falusi, majd egy észak-magyarországi nagyvárosi evangélikus gyülekezetben. Anyai nagyszüleim egy másik dunántúli faluban éltek, de gyorsan, egymás után behaltak a kuláksorsba. Amikor édesapámat 1968-ban Budapestre hívták teológiai tanárnak, hirtelen és váratlanul „papsaládból” „polgárcsalád” lettünk: belekerültünk (visszakerültünk) abba a nyugodt és szeretetteljes (s nagyapám kivételével színekatolikus!) osztályidegenként is úri, polgári családi környezetbe, ahonnan édesapám származott. Az iskolában jól esett leírnom, hogy apám foglalkozása immáron nem csupán „lelkész”, hanem „teológia professzor”. A diszkriminációtól tudat alatt szívesen szabadultam, de gyermeki sznobériám is bizonyára szerepet játszhatott „büszkeségemben”. Pestre kerülésünk első éveiben sokszor előfordult, hogy ugyanazon a vasárnapon először papgyerek-találkozóra, majd pedig Mimi néni táncórájára mentünk. Hamar megtanultam egyszerre egymástól gyökeresen különböző világokban élni.

Manapság úgy fogalmazok, hogy mi, a középnemzedék „elveszett nemzedék” vagyunk: a mi generációnknak nem volt olyan felhőtlen és idillikus gyermekkor, mint szüleinknek, akik boldog gyermekkori emlékeik segítségével a felnőttkor nyomorgatásait valamivel könnyebben átvészelhették. Mi nem iskolai hittant, hanem „világnézetünk alapjai”-t tanultuk. Mi nem csöppentünk bele valami készbe, hanem identitásunkért-integritásunkért folytonosan harcolni kellett. S e harc folyamán sérüléseket szenvedtünk. Igen: elveszett és sérült nemzedék vagyunk.

A hetvenes években, az emancipálódás jegyében engem is megérintett a szekularizáció korszelleme, ami persze akkori egyházamra is eléggé jellemző volt. Noha a hit kérdései lel-

kem mélyén mindig is elsők voltak, szülői biztatás ellenére mégsem teológiai, hanem világi pályát választottam. Az egyház, amit én láttam akkor belőle, inkább taszított, mint vonzott, és a hitemet is erőtlennek találtam. Bacont idéztem magamnak és másoknak is arról, hogy aki gyengék között akar egyedül „császár” lenni, az majd sokakat juttat romlásra. A sokak közé akartam menni, ahol volt verseny és megmérettetés. Tanulni akartam, s akkoriban olyan tudást szomjúhoztam, amit egy bölcsészkar csillapíthatott.

A bölcsészpálya választása az idealizmusra mondott „igen”-t jelentette. Aki ilyen helyre jelentkezett, azt a materiális jólét, a gazdagság iránti vágy már nem kísérthette. Itt egy másik kísértőt kellett legyőzni. A szakmánkban ezt így hívják: becsvágy, dicsőség, hírnév, karrier. Ha szabad szellemi emberek leszünk, talán legyőzhetjük ezt a minket oly gyakran csiklandozó ellenséget.

Bölcsészként az igazság keresője és Shakespeare szerelme lettem. Az egyetem utolsó éveiben filosz hetykeséggel paradoxonokkal definiáltam magam: „protestáns keresztény szabadgondolkodó”. Hangsúlyos volt nekem ebben mindhárom szó: az első az igazság iránti elkötelezettséget, a második az egyetemességet (*katholikosz*), azaz a keresztény hagyományt, a harmadik pedig a humanizmus eszményét, az emberi szabadságot jelentette. Ez idő tájt a toleranciáról értekeztem.

Szellemi liberalizálódásomból aztán a Szentírás józanított ki. Kifelé indultam a világba, kellemes kultúrtársaságot kerestem, és a Biblia meglepetésszerűen más, „szép, új” világában váratlanul szembejött velem az Isten. Értelmem fokozatosan megvilágosodott, a szívem felmelegedett, az életem kitisztult, úgy éreztem: a „helyemen vagyok”, egyszerre ment minden, mint a karikacsapás. Megértettem: az élet nem cél, hanem szolgálat. Isten nem csupán emberi boldogságot ad nekem, hanem ennél többet: üdvösséget. Vagyis megment, hogy el ne vesszek. Akkor vagyok boldog, ha saját akaratomat beleveszi-

tem az Ő akaratába. Azoknak, akik e korszakomban élém küldettek és segítségemre siettek, mindörökre hálával tartozom.

Ám mindezzel a küzdelem és a harc távolról sem ért véget. Isten emberi közvetítőn keresztül szólt hozzám, de értelmet is adott: ne a közvetítőre, hanem egyedül az Ő hangjára figyeljek. Hogy meg tudjam különböztetni az emberi speciális tanítást (esetleg a tévedést) az örök üzenettől. Egyik barátomat a közvetítő emberi példája, tisztasága olyannyira megragadta, hogy annak speciális tanítását is magáévá tette. Barátomat elvesztettem, egyedül maradtam.

Tíz évvel az érettségi után, egyetemi tanársegédként mégiscsak beiratkoztam az evangélikus teológia levelező tagozatára. És itt ismét boldog voltam. Azt kellett megtalálnom, ami mindig is megvolt nekem. Az ige elvezetett egyházamig. Ám egyházamat, környezetemet – mint ezt már korábban is sejtettem – romokban találtam.

Újabb küzdelem következett. Eleinte másokkal, majd magamban. De nem voltam egyedül e harcban. Luthertől, a kedvencemtől megtanultam, hogy az Isten saját ellentétének látszatába rejtőzik. Dicsősége rejtett a kereszt gyalázatában. Ereje erőtlenségében, győzelme a vereségében van. Krisztus igazi egyháza, a teste ma is elrejtett, szenvedő test, amelyből részesülünk. *Ecclesia abscondita*.

Ordass Lajos püspök Krisztusról tanúskodó példaadó hitének, a „megállás szimbólumának” felfedezése sokat segített abban, hogy egyházamban megmaradhattam.

A boldogságot tehát a helyrekerülésemben tapasztaltam meg. Ez nem valami „állást” jelentett, hanem benső tartást és bizonyosságot. Átéltém azt, amit Szent Ágoston mondott: „Magadnak teremtettél, minket, Uram. Nyugtalan a mi szívünk, ameddig Tebenned meg nem nyugszik.” Ha helyünkön vagyunk és rendeztük Istennel az életünket, akkor megtapasztaljuk a vezetettést. Keressük először az Isten Országát és az Ő igazságát, a többi majd megadatik nekünk. Isten volt az első, s lám még állást is kaptam.

Ráadásul Isten – mert kértem – segítőtársról is gondoskodott, aki révén megint váratlan új világok, kultúrák nyíltak meg előttem. Szeretete abban nyilvánult meg leginkább, hogy csodálatos gyermekeket adott nekünk. Ha rájuk nézek, ezt kérdezem: megillettém őket, Uram? A hála és a féltő felelősség remegő hangján dadogom ezt. A boldogságot-boldogulást még a kreatív életformában: az alkotásban, a tanításban és végezetül a szolgálatban találtam meg. Az alkotásban: tanulmányok, cikkek, könyvek írásával, szerkesztésével, kutatóközpont szervezésével. Ugyanakkor a tanításban is: immáron huszadik éve tanítok reneszánsz irodalmat angol szakos egyetemistáknak. Nekik közvetve adhatom vissza azt, amit Istentől kaptam. Nem tagadom, ma már szívesen tanítanék teológusokat. De az enyéim még nem fogadtak be. Kárpótol azonban, hogy alkalmanként Isten ígését közvetlenül, „éles” formában különböző helyeken hirdethetem, néha szószéken, de bibliórak keretében rendszeresen is. A szolgálat öröme adja ma leginkább ezt a belső boldogságot.

Most veszem észre, hogy Jézusról még nem is szóltam. Tizenévesként János evangélista Jézusa ragadott meg: az a benső, meleg hang, amivel a tanítványaitól búcsúzik. Aztán a Hegyi beszéd boldogságainak Jézusa. Érettebb fejjel Pál apostol Krisztusa, majd az Ószövetség Örökkévalója, aki ugyanaz, mint az Újszövetség Küriosza. Az első és legnagyobb hitvallás, hogy a názáreti Jézus a Krisztus. Ő az Oroszlán és a Bárány egyszerre. Aki volt. Aki van. Aki eljövendő. Aki meghalt. Értem. Hogy életem legyen. Aki feltámadt.

És visszajön dicsőségben. Aki egy. És három. Aki Atya, Fiú és Szentlélek. Egy. Örök. Isten.

Az Ő nevének legyen dicsőség most és mindenkor.

Megjelent: *Vigilia*, 1999. december, 895-898

Mai hitvallásom

Hiszek Szentlélekben.

Hiszem az egyetemes anyaszentegyházat a szentek közösségét, a bűnök bocsánatát, a test feltámadását és az örök életet.

Hiszem, hogy az anyaszentegyház nem emberi kezdeményezés, hanem azt a Szentlélek teremti és szüli újjá.

Hiszem, hogy ez az anyaszentegyház itt e földön a szenteknek, azaz Jézus Krisztus Urunk szentségéből élő bűnösöknek a közössége.

Hiszem, hogy a közösség bűneinek rendezése a közösség megújulásán és újjászületésén keresztül lehetséges.

Hiszem, hogy az újjászületés folyamata sok fájdalommal és megpróbáltatással jár, de azt is hiszem, hogy mindez Isten szeretetének jele. A megújítás érdekében a Szentlélek ugyanis törekeny és gyarló emberi cserépedényeket választ ki magának, akik szolgálatuk vállalása közben emberi hibákat is ejtenek.

Hiszem, hogy az emberi bűnök, hibák és konfliktusok kezelhetők és kezelendők a Szentírás tanítása alapján, mert mindnyájan Krisztus kereszthalálának gyümölcséből, bűneink bocsánatából élünk.

Hiszem, hogy a Krisztushoz hűséges teológiai gondolkodás csak a kereszt alapján lehetséges.

Hiszem, hogy a tisztánlátás igénye nem Isten akarata ellen való, hogy egyéni és közösségi gondolkodásunk érdekében elkerülhetetlen a teológiai disputa műfaja, amely veszélyessé csak akkor válhat, ha egymás iránti szeretetünk hiányában nem megnyitjuk, hanem megkeményítjük testvéreink szívét.

Hiszem ugyanakkor, hogy az evangéliumi indítékú vita célja nem az ellenfél legyőzése, és az emberi triumfálás, hanem az egymást és a közösséget felszabadító kiengesztelődés.

Nem a mi igazságunk tesz szabaddá, hanem annak az igazsága, aki maga az igazság, út és élet.

Hiszem, hogy e nehéz, de áldott folyamatban mindnyájan tanulunk és tisztulunk. Hiszem azt is, hogy ha Urunk igazságának útján indulunk el, minden nap megtapasztalhatjuk az ő vezetését, bátorítását és feddését.

Hiszem, hogy a megújulás folyamatában elkerülhetetlen imádságos életünk elmélyülése, hiszem, hogy egymásért – beleértve a törekvéseinket még nehezen fogadó testvéreinket is – tiszta szívből kell imádkoznunk.

Budakeszi, 2002. január 15.

Tartalomjegyzék

Előszó 5

Hívó megértés 7

Ami változik és ami/Aki örök a Szentírásban 9

Értsed is azt, amit olvasol! 15

Vissza a Bibliát az egyháznak és a teológiának!

(A teológiai egzegézis új programja) 18

Az amerikai vallástudomány Mekkájában 24

Hívó olvasás nélkül nincs megértés 27

„Boldog, aki olvassa” 32

Mi a fundamentalizmus? 39

Luther krisztocentrikus bibliaértelmezése 44

Hittudomány – és az angolszász világ 49

Oxfordi hatástörténet 51

Négyszáz éve született John Milton 55

Bárányok a farkasok között 60

Az eretneküldöző Morus Tamásról – Dallasban 63

A hitbuzgó jobboldaliság göröngyös amerikai útjai

67

Amit amerikai testvéreinktől tanulhatunk 71

Jonathan Edwards Európában 77

Világhírű Luther-monográfia magyar nyelven 81

Két könyvről 83

Egyház, közelmúlt és újjászületés 87

Áldozatok és megnyomorítottak 89

A négyszáz éves történelem legnehezebb évtizedei 93

Ötven éve és huszonöt éve történt – hogyan? 101

Megkésett törlesztés 105
Urbán Ernő öröksége 108
A tékozló egyház megtérése 114
Aktuális elmélkedés – püspökválasztás előtt 119
Gyógyulást az egyháznak! 122
Erőtlen egyház 131
Egyház és politika, egyház és közélet 135
„Az egyháznak újjá kell születnie” 140
Lássuk és halljuk egymást! 144

Megbékélés és a keresztény közösség 147

Békesség néktek! 149
„A nagy engesztelés napja” 151
Megbékélés a „másik”-kal a posztmodern korban
158
Pax-ról – Pakson 2007 júniusában 163

Drámai kereszténység 169

„Az Úr csodásan működik” 171
A szív egyszerűsége 173
A kételkedés Isten embereinek életében 178
Polgárkereszténység, drámai kereszténység 181
Ma is kétszázmillió keresztényt üldöznek a világon! 186
Kierkegaard a fraternethez 188
Elvesztett nemzedékben 193
Mai hitvallásom 197